

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK KÜLTÜRÜNDE BAYRAM ANLAYIŞI ve TÜRK
DÜNYASINDA BAYRAMLAR**

**Tezi Hazırlayan
Hikmet DEMİRCİ**

**Tezi Yöneten
Yrd. Doç. Dr. Hava SELÇUK**

**Tarih Anabilim Dalı
Genel Türk Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Temmuz-2008
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK KÜLTÜRÜNDE BAYRAM ANLAYIŞI ve TÜRK
DÜNYASINDA BAYRAMLAR**

**Tezi Hazırlayan
Hikmet DEMİRCİ**

**Tezi Yöneten
Yrd. Doç. Dr. Hava SELÇUK**

**Tarih Anabilim Dalı
Genel Türk Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Temmuz-2008
KAYSERİ**

Yrd. Doç. Dr. Hava SELÇUK danışmanlığında Hikmet DEMİRCİ tarafından hazırlanan “Türk Kültüründe Bayram Anlayışı ve Türk Dünyasında Bayramlar ” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

02/07/2008

JÜRİ:

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Hava SELÇUK
Üye : Prof Dr. Abdulkadir YUVALI
Üye : Yrd.Doç .Dr. Özen TOK

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 04.07.2008 tarih ve 15 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

04/07/2008

Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Milletleri meydana getiren temel unsurlardan biri olan kültür, milletlerin maddi ve manevi değerlerinin bütünüdür. Dil, din, örf ve âdetler, sanat ve edebiyat bir toplumun geçmiş yüzyıllardan akıp gelen kültürel değerleridir. Bu bakımdan milletlerin var oluş sebeplerinden en önemlisi, toplumların sosyal dokusu olan kültür unsurlarımızdır.

Kültür ve tarihin unsurlarından biri olarak “Bayram” devlet ve milletlerin hayatında ayrılmaz bir parçadır. Bayramlar her milletin kendi içinde var olan, toplumun bütün fertleri tarafından benimsenen ve o günün bütün imkânlarıyla halkın katıldığı ortak bir değerdir. Bu haliyle “Bayram”lar, insanlar arasındaki karşılıklı sevgi ve saygının perçinleştiği gündür. Ayrıca bayramlarda millet şuurun şekillendiği ve kuvvetlendiği önemli zaman dilimidir. “Bayram”lar geçmişten günümüze Türk Dünyasını bir birine kenetleyen ve kültürel miras olarak bizlere intikal etmiştir.

“Bayram”lar, Türk Dünyasını birbirine yakınlaştıran bir bağ olarak, tarihi ve kültürel yönden araştırılması gereken bir konu idi. Bu düşünce ile “ Türk Kültüründe Bayram Anlayışı ve Türk Dünyasında Bayramlar ” konusunu tez konusu olarak seçtik ve elimizden geldiği kadar gün ışığına çıkarmaya çalıştık. Bu konuyla ilgili olarak bir takım çalışmalar daha önce yapılmıştır. Bu çalışmamızda Türklerde bayram anlayışının ilk ortaya çıkış anlayışından, geçmişten günümüze gelen ve halen kutlanmakta olan geleneksel bayramlarımızı ele aldık.

Çalışma süresince, resmî kaynaklardan, çeşitli üniversite kütüphanelerinden(Gazi Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi gibi), Türk Tarih Kurumu’nun Kütüphanesinden, Millî Kütüphaneden, Türk İşbirliği Kalkınma Başkanlığı (TİKA) ve internet ortamından yararlanarak tezimi oluşturdum.

Geçmişten günümüze getirdiğimiz bu çalışma ile ilim ve kültür hayatına bir katkıda bulunduğumuza inanıyoruz.

Bu çalışmanın konusunun seçiminde ve çalışmalarım boyunca manevi yardımları için Saygıdeğer Hocalarım Prof.Dr. Abdulkadir Yuvalı, Yrd. Doç.Dr. Hava Selçuk’a şükranlarımı sunarım. Tez çalışmalarını sırasında desteklerini esirgemeyen hocalarımdan, Öğr. Gör. Renata Aktaş’a ve Erdem Erdiñç’e çok teşekkür ediyorum. Ayrıca maddi ve

III

maneui desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda olan aileme, kalpten teşekkürlerimi sunarım.

Kayseri 2008

Hikmet DEMİRCİ

TÜRK KÜLTÜRÜNDE BAYRAM ANLAYIŞI ve TÜRK DÜNYASINDA BAYRAMLAR.

Hikmet DEMİRCİ

ÖZET

Tezimizin konusu, Türk Kültüründe Bayram Anlayışı ve Türk Dünyasında Bayram'dır. Türk Milletinin, bayram anlayışı, nasıl ortaya çıktığı, tarih boyunca nasıl kutlandığı sorularının cevaplarının ortaya koymaya çalıştığımız tezimiz, bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Girişte, tezin konusu, tezin amacı, tezin sınırlandırılması, tezin yöntemi ve tezin bölümleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde; Bayram kelimesi etimolojisi, Bayram kutlamalarının tarihi, destanlarımızda bayramlar ve eski Türklerde bayram ve şenlikler ortaya konmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise; Türklerde bayramla ilgili gelenek ve törenlerdir. Bu bölümün alt başlıklarında ise, bayramlara nasıl hazırlık yapıldığı, bayram yemeklerimiz, mezarlık ziyaretleri, akraba ve eş-dost ziyaretleri, kır gezileri, eğlenceler, yardımlaşmalar hakkında bilgiler ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise; Türk Dünyasında ile ortak kutladığımız Nevruz'un etimolojisi, destanlarımızda bayramlar, Nevruz hakkında İslami rivayetler, Nevruz törenleri ve ateş kültü, Nevruz'da yanlış anlaşılan kırmızı, sarı, yeşil renklerin Türk kültürü içerisinde var olduğu ve anlamlarının olduğu hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca Nevruz'la ilişkilendirilen Kawa Efsanesinin uydurma bir efsane olduğu, Nevruz'un Ergenekon destanından alıntılar yapılarak yazıldığı hakkında bilgiler verdik.

Dördüncü bölümde ise; Türkiye başta olmak üzere Türk Dünyası devletlerindeki geleneksel bayram olan Nevruz'un nasıl kutlandığı ve anlamının ne olduğu hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bayram, Destan, Türk Dünyası, Nevruz.

BAIRAM CONCEPTION IN TURKISH CULTURE and BAIRAMS İN TURKISH WORLD

Hikmet DEMİRCİ

ABSTRACT

Subject of our thesis is Bairam conception in Turkish culture and Bairams in Turkish world. Our thesis in which we try to expose Turkish nation's understanding of Bairam, how it appeared and how it celebrated throughout the history consists of an introduction and four chapters.

In the first chapter; information is given about etymology of word “bairam”, history of bairam celebrations, bairams in our epics and bairams and şenliks among ancient Turks.

In the second chapter; our subject is customs and ceremonies related to bairams among Turkish people. In this chapter's subheads how preparations are made for bairams, bairam meals, cemetery visits, relatives, friends and acquaintances visits, countryside trips, entertainments, helping each other are dealt with.

In the third chapter; we give information about etymology of Newroz, bairams in our epics, Islamic rumours about Newroz, Newroz ceremonies, fire cult and we talk about that the colours red, green, yellow mistaken in Newroz exist in Turkish culture and they have meanings. Also we give information about that Kawa Legend which is related to Newroz is an invented myth and Newroz is written by quoting from Ergenekon Legend.

In the fourth chapter; information is given about how the traditional Bairam Newroz is celebrated among Turkish states, especially in Turkey and what it means.

Key Words: Bairam, legend, Turkish World, Newroz

İÇİNDEKİLER

ONAY.....	I
ÖNSÖZ	II
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

1. TARİH BOYUNCA TÜRKLERDE BAYRAMLAR	4
1.1. BAYRAM KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ	4
1.2. BAYRAM KUTLAMALARININ TARİHİ.....	6
1.3. TÜRK BAYRAMLARINDAKİ YAĞMA GELENEĞİ	16
1.4. TÜRK DESTANLARINDA BAYRAMLAR	18
1.4.1. Manas Destanı.....	19
1.4.2. Oğuz-Han Destanı.....	20
1.4.3. Dede Korkut Oğuznamelerinde Bayram/Toylar	22
1.4.4. Ergenekon Destanı	24
1.5. ESKİ TÜRKLERDE BAYRAM VE FESTİVALLER.....	28
1.5.1. Koç Katımı Bayramı	28
1.5.2. Savaş Bayramı.....	29
1.5.3. Bahar ve Bahar Bayramları	31
1.5.3.1. Türklerde Baharla İlgili Gelenek ve Törenler.....	33
1.5.4. Türklerde Yılbaşı	35

VII

BÖLÜM II

2. TÜRKLERDE BAYRAMLA İLGİLİ GELENEK VE TÖRENLER	39
2.1. HAZIRLIK DÖNEMİ	39
2.2. BAYRAM YEMEĞİ.....	41
2.3. MEZARLIK ZİYARETİ.....	43
2.4. AKRABA VE EŞ-DOST ZİYARETİ.....	44
2.5. KIR GEZİLERİ.....	45
2.6. EĞLENCELER.....	45
2.7.YARDIMLAŞMA	48

BÖLÜM III

3. NEVRUZ.....	49
3.1.NEVRUZ KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ.....	49
3.2. TÜRK DESTANLARINDA NEVRUZ	53
3.2.1. Ergenekon Destanı	53
3.2.2. Yaradılış Destanı.....	54
3.3. NEVRUZ HAKKINDA İSLAMİ RİVAYETLER.....	55
3.4. NEVRUZ TÖRENLERİ VE ATEŞ KÜLTÜ.....	58
3.5. NEVRUZ RENKLERİ: KIRMIZI-SARI-YEŞİL.....	60
3.6. KAWA EFSANESİ ve NEVRUZ İLİŞKİSİ.....	69

BÖLÜM IV

4. TÜRK DÜNYASI'NDA GÜNÜMÜZDE KUTLANAN GELENEKSEL BAYRAMLAR.....	73
4.1. TÜRKİYE'DE KUTLANAN GELENEKSEL BAYRAMLAR.....	73
4.1.1. Hıdırellez Bayramı	74
4.1.2. Nevruz Bayramı	82

4.1.2.1. Osmanlı’da Nevruz	82
4.1.2.1.1. Ertuğrul Gazi Töreni.....	83
4.1.2.2. Türkiye’de Nevruz	84
4.1.2.2.1.Akdeniz Bölgesinde Nevruz Kutlamaları: Mersin , Antalya ve Isparta İllerimiz.....	84
4.1.2.2.2. Ege Bölgesinde Nevruz Kutlamaları: Afyon, Manisa, İzmir İlleri	87
4.1.2.2.3. Marmara Bölgesi’nde Nevruz Kutlamaları: Bilecik, Edirne, Kırklareli Ve Tekirdağ İlleri	89
4.1.2.2.4. Karadeniz Bölgesi’nde Nevruz Kutlamaları: Giresun, Amasya, Tokat Ve Bolu İlçeleri	90
4.1.2.2.5. İç Anadolu Bölgesi’nde Nevruz Kutlamaları: Sivas, Yozgat, Konya İllerimiz	92
4.1.2.2.6.Doğu Anadolu Bölgesi’nde Nevruz Kutlamaları: Ardahan, Iğdır, Kars, Ağrı, Van, Tunceli, Malatya, Elazığ İllerimiz.....	97
4.1.2.2.7.Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Nevruz Kutlamaları: Diyarbakır Ve Gaziantep İllerimiz.	106
4.3. KIRGIZISTAN’DA NEVRUZ ve GELENEKLERİ.....	113
4.5. TÜRKMENİSTAN’DA NEVRUZ ve GELENEKLERİ.....	121
4.6.AZERBAIJAN’DA NEVRUZ ve GELENEKLERİ.....	123
4.7. KUZAY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİNDE NEVRUZ ve GELENEKLERİ	125
4.8. DİĞER TÜRK TOPLULUKLARINDA NEVRUZ ve GELENEKLERİ	127
SONUÇ	137
İNDEKS	143
KAYNAKÇA	146
EK-1	153
ÖZGEÇMİŞ	156

KISALTMALAR

AKM:	Atatürk Kùltür Merkezi
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
TTK:	Türk Tarih Kurumu
İ.A:	İslâm Ansiklopedisi
TDVİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
K.K.T.C:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Haz:	Hazırlayan
Çev:	Çeviren
S:	Sayı
s:	Sayfa

GİRİŞ

Bayram kavramı, Kaşgarlı Mahmut'un XI. Yüzyıl Türk Dünyası'nı anlattığı eserinde; "sevinç ve eğlence günü" olarak tanımlanmıştır. Bayramlar dinî ve millî açıdan özel anlamı olan ve belli bir takvime bağlı olan, topluca kutlanan günlerin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Bayramlar, eski çağlardan beri, doğal olayların ve milletçe önemli görülen olaylarda kutlanmaktadır. Mesela, ilkbahar yağmurlarının başlaması, ilk tohumların toprağa atılması, ilk ürünlerin toplanması, hasat ve bağbozumu gibi tarımsal faaliyetlerde yada kazanılan yeni zaferlerde, eski zaferlerin gün dönümünde, hükümdar ailesinde meydana gelen evlenme ve doğum gibi olaylarda da "bayram" ilan edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere, toplumun tamamını ilgilendiren olaylar eski çağlardan beri "bayram" olarak tanımlanmıştır.

Türk-İslam toplumunda olduğu gibi, diğer din ve milletlerde de bayramlar bulunmaktadır. Ancak Hristiyan ve Yahudi topluluklarında bayram anlayışı Türk-İslam toplumundan farklı izler taşımaktadır. Hristiyan ve Yahudi topluluklarında bayramı, daha çok yaşanmış hatıraları canlandırmaya yönelik kutlamalardır ve Putperest dönemin izlerini taşımaktadır. Bu toplumlar da bayramlar, tarihte yaşanmış olayların yıl dönümlerinde, hatıralarla, kin ve intikam duygularının daima canlı tutulmasına yönelik tutumlardır. Ancak Türk-İslam toplumlarında ise tam tersi bir anlayış vardır. Bayram günleri; eğlence, sevinç, mutluluk, sevgi, saygı, birliktelik gibi duygular hâkimdir.

Tezimin Birinci bölümünde "Bayram" kelimesinin etimolojik olarak incelemesi yapılmıştır. Bayram kelimesi, Araplarda "îd" kelimesinin, Farslarda ise "bezram" kelimesinin, Oğuz boylarında kullanılan karşılığıdır.

Bayram kutlamalarının tarihi ise Hun ve Göktürklerle başlamaktadır. Hun ve Göktürk Devletleri bayramlarda kurban kesmiş, at yarışları yapmışlardır. Bu bayramlar, devletin resmi törenleri olmuştur. Eski Türk bayramlarındaki yeme içme, toplu ziyafetlerin

kökenleride buradan gelmektedir. Eski Türk devletlerinde bayramlarda yapılan yağma gelenğide halkın doyurulması, toplumda dayanışmanın sağlanması, yöneten ve yönetici farkını ortadan kaldırmak için yapılan bir gelenektir.

Eski Türklerde baharın gelişi, yaşam tarzlarının konargöçer; yayla ya göçme ve yayladan inme zaman yapılan bayramlar bulunmaktadır. Bu bayramlar tarım-hayvancılığa dayanan yaşam tarzından kaynaklanmaktadır. Ayrıca yılbaşı ve bahar bayramı geleneklerindede bahsedilmiştir.

Tezimizin Üçüncü Bölümünde, Türk kültüründe önemli bir yer tutan, sevinç ve eğlence günü olan ve Türk Dünyası Devletleri arasında ortak kutlanan Nevruz bayramı ele alınmıştır. Bu bölümümüzde Nevruz kelimesinin etimolojisi yapılarak, Nevruz kelimesinin Farsça olmasına rağmen; İranlıların ilk kutladığı tarihten çok daha önceleri Türklerin kutlamış olduğunu kaynaklarla gösterdik. Nevruz törenlerinde yer alan ateşle ilgili törenlerin Türk kültürü içerisindeki yerini belli ettik. Nevruz törenlerinde yer alan sarı, kırmızı, yeşil renklerinin dünya milletleri ve Türk milletinde anlamlarının olduğunu ve eski zamanlardan beri Türkler tarafından kullanıldığı hakkında bilgiler verilmiştir. Yine ayrımcı güçlerin Nevruzu dayandırmak istedikleri Kawa Efsanesinin kaynaklarda nasıl anlatıldığına değinilmiştir.

En son bölüm olan dördüncü bölümümüzde ise, ortak millî değerimiz olan Nevruz'u günümüz Türk Cumhuriyetleri ve Türk toplulukları tarafından geleneklerinin nasıl kutlandığı hakkında bilgiler verilmiştir. Türk Dünyasının ortak kutladığı tek bayramın Nevruz olduğu ortaya çıkmıştır.

Konumuz itibariyle Türk Dünyasında ortak kültür çalışmalarından sadece birisidir. Önemli olan bu çalışmalar gibi araştırmalar yapılarak, bizim bir bütün olduğumuzu, aynı kökten geldiğimizi göstermektir.

Konumuzun amacı; Türk kültürü içerisinde "Bayram" anlayışın var olduğu zamandan, günümüze kadar getirerek Türk Dünyası içerisinde bulunan Türk kavim ve topluluklarıyla bir ortaklık oluşturmaktır. Türk bayram anlayışındaki birliktelik duygusundan yola çıkılarak Türk Dünyasının ortaklığını kaynaklar doğrultusunda ilim dünyasına sunmaktır.

Türkler milli bayramlarını her dönemde devam ettirdiği gerçektir. Çünkü eski Türk toplumu yerleşmiş ve köklü değerlere sahiptir. Bu değerlerin bütününe töre denmiştir.

Türk töresi de kendi toplumunu daima yaşatabilecek ve ayakta tutulabilecek ölmez kurallalar içermektedir. Siyasî sarsıntı ve çöküntüler ile törenin ilkelerini ve kurallarını yok edememiştir.

Türklerde bulunan “il gider, töre kalır” sözünden hareketle, bağımsızlığımız gidebilir; ancak törenize sadıksanız yeniden devlet kurabilirsiniz. İlk Türk devletlerindede töreye sadık kalmayıp, baba bile olsa öldürülmüştür. Mesela Oğuz Kağan’ın babası Kara Han’ı töreyi bozduğu için öldürmesidir. Diğer bir örnek ise de, Göktürk Kağanı Mohan Kaan’ın “bir evlatla baba arasında ki bağ hiçbir şeyle mukayese edilmez; ancak ne yapayım ki aramızda bir töre var” diyerek törenin üstünlüğünü göstermiştir. Töre her şeyin üstünde tutulmuş değerdir.

Töre Türk Toplumunu ayakta tutmuş, Türk Dünyasında yeralan ve 1990’dan itibaren bağımsızlıklarını kazanan; Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türk Toplulukları olarak Altay, Çuvaş, Başkurt, Kırım, Gagauz, Balkan Türkleri gibi, Türk Milletlerini ilelebet yaşatmak istiyorsak kültürümüze ve Kültür ortaklıklarımızı ortaya çıkarmalıyız.

BÖLÜM I

1. TARİH BOYUNCA TÜRKLERDE BAYRAMLAR

1.1. BAYRAM KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ

Bayramlar, kökenleri grup hayatından alan kollektif bir olgu olarak takvime bağlı günlerde topluluk tarafından paylaşılan ve millet kimliğinin dışı vurulduğu çok amaçlı yahut çok işlevli ve karmaşık yapılara sahip davranış kalıplarını içeren kültürel formlardır.¹

Bayramlar,'un XI. Yüzyıl Türk Dünyası'nı anlattığı, Divan-ı Lügati't Türk'de görülür. Kaşgarlı Mahmud, Oğuzların “ id “gününe bayram dediklerini ve bu günün “sevinç ve eğlence günü” olduğunu kaydediyor. Kaşgarlı Mahmud “bayram” kelimesinin aslının ne olduğunu bilmediğini ve bu kelimeyi Farslarda işittiğini ilave ile “çiçekler ve ışıklar ile bezenen yere bayram yeri, yani gönül açan yer “ denildiğini kaydediyor. XI. yüzyılda Türk toplumunda bayram, “bayram yeri” adı verilen bir meydanda kutlanmaktaydı. Bayram yeri, özellikle çiçeklerle süslenmekte çıra veya meş’alelerle aydınlatılmaktaydı. Bayram yerinin aydınlatılmış olmasına bakılırsa, bayram kutlamalarının gece de devam ettiği anlaşılmaktadır. Burada, Kaşgarlı Mahmud'un belirttiği dinî bir bayram değil, millî bir bayramdır.² Etimolojik değerlendirmeler sonucu “bezm” ve “ram” kelimelerinin birleşmesi ve değişmesiyle “neşeyle konuşup eğlenme, yiyip, içme meclisi” anlamına gelen birleşik isim olduğu kabul edilmektedir.³ Arapçada “âdet halini alan sevinç ve keder bir araya toplanma günü” anlamında “id” kullanılır.⁴ Bayram, Divan edebiyatında daha çok Arapça “id (ıyd)” kelimesiyle ifade edilir. Bu kelimenin

¹ Özkul Çobanoğlu; “Türk Dünyası Sosyo-Kültürel Bağlamında Nevruz Bayramının Yapısal ve İşlevsel Bakımlarından Halkbilimsel Çözümlemesi”, Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 33.

² Salim Koca; “Eski Türklerde Bayram ve Şenlikler “, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 25.

³ Kaşgarlı Mahmud; Divan-ı Lügati't Türk, (Çev .; Besim Atalay), C.1,Türk Dil Kurumu Yayınları , Ankara, 1990, s. 176.

⁴ H. Aynur; “Bayram”, Türk Dünyası Edebiyat Kavramı Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, C.1, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 371.

“îd-i cema”, “hilâl-i îd”, “îd-i visal,” îd-i hüsn”, “idgeh”, “meydan-ı id”, “Sultan-ı îd”, “Hengam-ı îd” gibi terkiplerle kullanıldığı görülür.⁵ “Bayram” sözcüğü Türk Dünyası devletlerinde çeşitli adlandırmalarla bilinmektedir:

Azerbaycan’da ; “Bayram”

Başkürdistan’da ; “Bayram”

Kazakistan’da ; “Meyram, Mereke”

Kırgızistan’da ; “ Mayram”

Özbekistanda ; “Bayram, Hayıt, Ayyam”

Tataristan’da ; “Bayram”

Türkmenistan’da ; “Bayram”

Uygur ; “Bayram”⁶

Beyrem / Bayram telaffuzu Oğuzlara aittir. Steingass’ın sözlüğüne “Bezram” imlâsıyla aldığı ve “çok neşeli yer” şeklinde açıkladığı, Doerfer’in ise Farsça’ya eski Türkçeden geçtiğini söylediği kelimenin etimolojisi yapılamamış, hangi dilden geldiği tam olarak bulunamamıştır. Ancak Farsça’da her zaman görülebilen z / z harflerinin değişimi göz önünde tutulduğunda kelimenin aslının Farsça olması ve bez (m) râm şeklinde tahlil edilmesi muhtemel görülmektedir. Bu takdirde bezrâmın, bezm “yiyip içme, konuşup eğlenme meclisi” kelimesinin “m” sesi düşmüş şekli olan bez ile “hoş ve sevinçli” anlamı taşıyan “râm” kelimesinin birleşmesi sonucu elde edilmiş, neşeyle konuşup eğlenme, yiyip içme meclisi, anlamında bir birleşik isim olduğu kabul edilebilir.

Bayram kelimesinin Arapçası, sözcüklerde “âdet halini alan sevinç ve keder; bir araya toplanma yönü, anlamlarıyla karşılanan “îd (et-ıyd)” kelimesinin aslının ise” ıvd” olduğu ve “tekrar dönmek” anlamı taşıdığı bilinmektedir. Bu durum İbnü’l Arâbî ve Zebîdî gibi zamanın dilbilimcileri tarafından “o her yıl yeni bir sevinçle döner” şeklinde yorumlanarak mevsimlerin dönmeye bağlanmaktadır. Araplar’ın en büyük bayramı “Hac”dır. Arapça’da “ziyaret etmek” şeklinde de açıklanan “hac” (geri dönme, tekrar gitme) kelimesi İbranîce’de “bayram” anlamında kullanılmaktadır. Öte yandan Hac ibadetinin en önemli rükunlerinden biri tavaftır. Bu rükunün diğer adı ise “devr”

⁵ H. Aynur ; “Bayram”, s. 370.

⁶ H. Aynur ; “Bayram”, s. 369.

kökünden türeyen “devâr” dır. “Devâr” kelimesinin de anlamı “bir şeyin etrafında dönme, dolanma”dır. Böylece tarihin ilk çağlarından beri Arabistan Yarımadasının en önemli kültür merkezi olan Kâbe’nin etrafında dönme ibadetine, hepsinin de kelime anlamı “dönme” olan Hac, id, tavaf ve devâr adlarının verildiği görülmekte ve bunlarda zamanla “id” kelimesinin Arapça, Süryanice ve İbranîce’de, Hac’cın ise, yalnız İbranîce’de “bayram” anlamını kazandığı anlaşılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de ise bir kez tekrarlanmıştır.⁷

Türk lehçe ve şivelerinde bayram karşılığı olarak çeşitli kelimeler kullanılmaktadır. Bunlarda Uygur Türkçesinde “Bayram” kelimesinin karşılığı olarak “Toy” kelimesini görüyoruz. Toy kelimesini bayram karşılığı dışında, düşün ve yemekli tören gibi anlamları da bulunmaktadır. Aynı şekilde Kırgızlar’da da “toy” kelimesi, düşün ve bayramı ifade etmektedir. Kırım Türklerinde çiftçilikle ilgili olarak bir bahar bayramı tespit edilmiştir. “Sabantuyı - Sâbântoy” denilen bu bayramda da “toy” kelimesi bayramı ifade etmektedir. Kazak Türklerinde “toy” kelimesi bilhassa düşün ve herkesin katıldığı eğlenceleri ifade etmekte yani bayram karşılığında kullanılmaktadır.⁸

Çuvaş Türkçesinde “bayram” kelimesi karşılığı olarak “üvey-kün”denilmektedir. Çuvaş Türkçesinde ayrıca yılın ilk ay karşılığı olarak “kerlace” kelimesi de mevcuttur. Diğer Türk lehçe ve şivelerinden Çağatayca’da “Paykomak”, Sagay ve Koybal Türklerinde “Paymak”, Paylakmak”, Şor şivesinde “Paygamak”, bayram ve düğünlerde toplanmak anlamındadır. Bayramlarla ilgili olarak kaynaklarda baktığımızda kesin bir gün belirtilmemekle beraber Asya Hunlar’ından beri bütün Türk hanedanlarında bayram törenlerinin varlığı bilinmektedir. Bu törenlerin bir kısmı devletin resmî töreni şeklindedir.⁹

1.2. BAYRAM KUTLAMALARININ TARİHİ

Tarihî kayıtlara göre; Türkler, senenin ilk “yıldırım” ve şimşeklerini”, yeni yılın bir işareti gibi görmüşlerdir. yıldırımdan çok korkmuş ve gizlenmişlerdir. Türkler ise; yıldırım düştüğü zaman atlarını koşturarak bağırarak göğe ok atmışlardır. V. Yüzyılda, Türk Dünyası’nda önemli bir yer tutan ve Çinliler tarafından “Kaoçi” yani

⁷ Erdem Sargon; “Bayram”, TDVİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.5, İstanbul 1992, s. 257.

⁸ Abdulhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s.18.

⁹ Abdulhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.20.

“Yüksek Arabalılar” adı verilen bir kavimler birliği bulunmaktaydı. Bu kavimlerin doğu uçları Uygurların ataları idi. İşte bu Türk kavimleri M.S. 450 senesinden önce, Çin’in kuzeyinde toplanarak büyük bir bayram töreni yapmışlardı. Bunlardan 5 grup birleşerek yaptıkları büyük bir törenle kurbanlar kesmiş, şarkılar söylemiş ve göğe oklar atmışlardır. Çinliler tarafından; bu Türk kavimlerinin şarkıları, tıpkı bir kurt ulumasına benzetilmektedir. Herhalde bu melodiler, bizim uzun havaların ilk ortaya çıkış halinden başka bir şey olması gerektir.¹⁰

Çin yıllıklarına göre, Hunlar ile Göktürkler senenin 5. ayında büyük bir bayram yapmışlardı. Çin takviminin 5.ayı¹¹ aşağı yukarı bizim Mayıs ayımızı karşılamaktadır. Hem Hunlar hem de Göktürkler de görülen bayramlarının ortak tarafları, her ikisinde de at yarışlarının yapılması ve şarkıların söylenmesi idi. Göktürkler bu bayramlarda çok kımız içmiş ve eğlenmişlerdir. Çinliler tarafından bu şarkıların ve at yarışlarının garip görünmesi Çin geleneklerine benzememesindedir.¹² Kımız ile yoğrulmuş ekmeklerin hazırlandığı ve Mayıs ayında yapılan Ejderha Bayramı, Sonbahar başlangıcı Bayramı, Eberhard’a göre, Hunları gösterdiğini dile getirmiştir.¹³ Hunlara bağlı reisler Tanhu’nun sarayında bir araya gelmekte, kurbanlar sunmakta; Göktürkler de ise “Büyük Bayram” da (5.ayı)’de yapılan kutlamalar, bir yerel kültür sayılmaktadır.¹⁴ Göktürkler her yıl belirli bir zamanda “Ecdat Mağarası” nda atalarına kurban kesmişlerdir. Kurbandan sonra genç kızlar ayaktopu (futbol) oynamışlardır.

Eski Türklerde Bayramlar, devletin resmî törenleri gibiydi. “İlkbaharda “Lung -Ceng”¹⁵ adı verilen yerde Hunlar, topluca bir bayram yapmışlardır. Bu bayramda hem inançla ilgili gösteriler hem de bayrama ait yarışmalar düzenlenmiştir. Dinî âdet olarak evrenin yaratıcısı Gök Tanrı ve Kutsal sayılan yer için kurbanlar kestikten sonra bayramın yarışma ve eğlence kısmına geçilmektedir. Kötü ruhlardan korunmak için ok atmışlardır.¹⁶

¹⁰ Bahaddin Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s.733.

¹¹ Senenin 5. ayı, Ögel tarafından günümüzdeki Mayıs ayını, Kafesoğlu tarafından ise Haziran ayına denk geldiği söylenmektedir. İbrahim Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, Ötüken Yayını, İstanbul, 1984, s.254; Bahaddin Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s.774.

¹² Bahaddin Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s.775.

¹³ W. Eberhard; Çin’in Şimal Komşuları, (çev.; Nimet Uluğtuğ) , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara, 1982, s.76.

¹⁴ W. Eberhard; Çin’in Şimal Komşuları, s. 94.

¹⁵ Bu yer Ongin ırmağı vadisinde Karakum şehridir. Kafesoğlu; Türk Milli Kültürü, s. 246.

¹⁶ L. Ligeti; Bilinmeyen İç Asya, (çev.; Sadrettin Karatay), TTK yayını, Ankara, 1986, s.81.

Bayramlarda at yarışları, atlı oyunlar, at koşusu, Cirit, Gök Börü, Çöğen, Güreş, Okçuluk, Avcılık, Binicilik, Tepük Tamak, spor oyunları oynanmakta idi. At yarışları iki türlü yapılmaktaydı. Biri sadece yarışma gâyesi ile yapılır ve toyların, düğünleri, ölü aşlarının, şenliklerin oyunları, diğeri ise savaşma amacı ile yapılanları idi.¹⁷ Tarihte en güzel örnek efsanede geçen Koşay Han ile Yolay Han güreşleri Çin kaynaklarında Türkistan'ın Kuçak şehrinde yeni yıl başladığı gün at, deve, öküz güreşleri yapıldığı bilinmektedir.¹⁸ At Türklerin kutsal hayvanı idi. Bayram ve eğlencelerde Türklerin atlara düşkünlüğü, diğeri bir hususta daha karşımıza çıkıyor. Meselâ, Göktürklerde, Hatunların, maiyetinde, ok atmayı bilen atlı kadın birlikleri vardı. Bazen de evlenebilmek için kızı, ok, güreş ve at da yenmek gerekiyordu. Uygurlarda eğlencelerde göze çarpan, meselâ, elçi Wang-Yen-te'nin şölende müzik dinlemesi idi.¹⁹ Dede Korkut'ta eğlenceler yine aynı şekilde anlatılmıştır. Meselâ, Oğuz Beylerinin güveyinin yüzüğüne nişan atmalar, Dede Korkud'un neşeli havalar çalması kopuz, davulbaz gibi çalgılar, musiki, destanlarımızda eğlencelerimiz var olduğunu göstermektedir.²⁰

Eğlence kısmında da Türklerin en çok sevdikleri bir spor türü olan at yarışları yapılmıştır. Yarış alanı olarak da bir ormanı etrafı veya yere çakılmış ve işaret vazifesi gören ağaç dalları ile belirlenmiş bir mekân seçilmekteydi²¹.

840 yılından sonra Tarım havzasına gelip, yarı yerleşik hayata geçen Uygurlar, din olarak Budizm'i kabul ettikleri halde eski geleneklerini terk etmemişlerdir.²² Uygurlar 3. ayın dokuzunda, yani 9 Mart'ta bir şenlik(soğuk yemek şenliği) düzenlemişlerdir. Onlar bu şenlik de birbirinin üzerine su atmak suretiyle eğlenmekteydiler. Bilindiği gibi Tarım havzasında yaz ayları çok sıcak ve kurak geçmekteydi. Bunun sebebi Uygurların yaşadığı kavurucu sıcakların, hayatı âdeta cehenneme çevirmesindendir. Uygurlar; ancak yerin altında evler inşa ederek veya yaylalara çıkarak, bu sıcağın etkisinden kendilerini kurtarmaya çalışmışlardır.²³ Ayrıca, Böğü Kağan'ın Çin'den Rahiplerle görüşmelerinden sonra halk toplanarak eğlenmiş, bayram etmişlerdir. Sabaha kadar ise

¹⁷ Bahaeddin Ögel; Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.521.

¹⁸ Laszlo Rasonyi; Tarihte Türklük, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s.30.

¹⁹ Ziya Gökalp; Türk Medeniyet Tarihi, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, İstanbul, 1976, s.63.

²⁰ Emel Esin; İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978, s.98.

²¹ Salim Koca; "Eski Türklerde Bayram ve Festivaller", s.25.

²² Bahaeddin Ögel; Türk Kültür Tarihine Giriş, C.I, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s.20.

²³ Salim Koca; "Eski Türklerde Bayram ve Festivaller", s.26.

atlara binerek bayramı sürdürmüşlerdir.²⁴ Çinli elçi Wang Yen-te, Uygurların bayramlarındaki ziyafetlerin bahisle Müzik, sahne oyunu şeklinde komedi, kayık gezintisi yapıldığına işaretler, Beş-Balık'ta Kağan'ın bir akşam şöleni yaptığı nakletmiştir.²⁵

Çin yıllıklarının bize bildirdiğine göre; Kırgızlar yeni yılın ilk ayına “mav-şı- ai” demişlerdir. Buradaki “mav-şı” kelimesi muhtemelen Türkçe “baş” kelimesinin “aî” de “ay” kelimesinin Çince'deki bir transkripsiyonu olmalıdır. Bu duruma göre Türkler, yeni ilk ayına “baş ay” adını vermişlerdir. O halde eski Türklerde bayramlarda “baş ay” da yapılmaktaydı. Bu “baş ay” yılın hangi ayı göstermekteydi. Uygurlar bayram ve şenliklerini 3. ayın dokuzunda yapılmaktaydı. Öyleyse bu “baş ay” Mart ayı olmalıdır. Kaşgarlı Mahmud'un mevsimler hakkında verdiği bilgilerde bunu doğrulamaktadır.²⁶

Hun ve Göktürklerin bayramlarını Mayıs ayında, Uygurların ise mart ayında yaptıklarını söylemiştik. Bu iki ay, Mart ve Mayıs ayları arasında iki aya yakın bir zaman farkı bulunmaktadır. Bu farkın olmasının sebebi ise, bu durum mevsimlerin erken ve geç gelmesi ile ilgilidir. Gerçekte Hunlar ve Göktürkler, Turfan Uygurlarına göre daha kuzeyde oturmuşlardır. Dolayısıyla onların yurtlarında ilkbahar daha geç bir zamanda gelmektedir.²⁷

Türklerde avlar da büyük eğlenceler düzenlenir, ziyafetler verilmiştir. Bu şenliklerde herkes, bir millet olma şuuruna hissetmiştir.²⁸ Av törenleri millî bir eğlence/toy/bayram olmakta idi, sazlar çalınıp destanlar okunmuştur. Erbil Atabeklerinden Muzafferüddin Gök Börünün, Mevlid okutarak eğlenceleri düzenleyip, kurbanlar keserek ziyafetler verdiğini bilmekteyiz. Nihad Sami Banarlı'ya göre; “büyük eğlenceler yapıp Mevlid okutmuşlar, Eski Sığır törenlerinin (din'i Sürgün Avı) ruhunu işlemişlerdir.”²⁹

Eski Türklerin bayramları, at ve koyunların kesildiğini, kırmızı içilip, şarkılar söylendiğini söylemiştik. Toplu ziyafetlerin kökeni de buradan gelmektedir. Eski Türklerin inanç sistemi Şamanlık idi, Şamanlıkta da ahiret inancı vardı³⁰. Bayramlar da

²⁴ L. Ligeti; Bilinmeyen İç Asya, s.94.

²⁵ Bahaeddin Ögel; Türk Kültür Tarihine Giriş, C.I, s. 24.

²⁶ Salim Koca; “Eski Türklerde Bayram ve Festivaller” , s. 28.

²⁷ Salim Koca; “Eski Türklerde Bayram ve Festivaller” , s. 29.

²⁸ Bahaeddin Ögel; Türk Kültür Tarihine Giriş, C. II, s. 20.

²⁹ Nihad Samî Banarlı; Resimli Türk Edebiyatı Tarihî, MEB Yayınları, İstanbul, 1971, s.44.

³⁰ Laszlo Rasonyi; Tarihte Türklük, s.51.

bu inanç sisteminde Tanrıya kurbanlar sunulmaktadır. Bu bayramlarda Kam/ şamanlar dua ve dinî müziği idare etmektedirler.³¹

Kam/Şamanlıkta, kişiler raks ederek ayin yaparlar ve ruhlarla temas ettiklerine inanmışlardır. Bayram ve törenlerde Kam'ların varlığı dikkat çekmektedir. Dinî ayinler, sığır/sürgün avları, kurban ziyafetleri yuğ matem ayinleridir.³² Kımız içilmesi, sevinçli oyunlar oynanması yarışların yapılması, Yakut Türklerinin ayinlerinde görülmektedir.³³ Şamanist Türklerde biri yılın belirli günlerinde, diğeri de değişik olaylar sebebiyle yapılan iki ayin vardı. Yaz ve güz ayinleri, yılın belirli günlerine dâhil olup, Hunlar devrinden beri yapıldı. Yaz ayini Mayıs ayında, Güz ayini ise 28 Ağustos'ta yapılmaktaydı.³⁴

Bir bayram özelliği taşıyan ve yılın belli günlerinde yapılan bu ayinlerde ateş yakılır, dualar okunur, koyun, tay, v.b. kesilir, yenilir, içilir, bayram edilirdi. Dokuzuncu gün keçe üzerine oturtulan kişi, havaya kaldırılarak kâm ilan edilir. Burada keçe üzerine oturma, havaya kaldırılmasının da eski bir Türk geleneği olduğu muhakkaktır.

Eski Türklerde bayram yapılan önemli bir kutlama ise “Ölü aş/ Yas aş”dır. Biri öldüğünde yapılan yas/yuğ törenlerine bağlı olarak yemek verme geleneği vardı. Ögel'e göre törenler, bahar bayramları, tahta çıkma törenleri, cenaze törenleri ve atalar için yapılan saygı törenleridir.³⁵ Göktürk Kağanlarının “ölü aş” törenlerine bütün halkın katıldığı ve bu törenin muhtemelen ölümün birinci yıldönümüne rastlayan yaz aylarıdır. Meselâ; Bilge ve Kültigin Kağanlarının aş törenlerinin yaz aylarında yapıldığı bildiriliyor.³⁶

Bayram kutlamaları geleneği, Hunlar'dan beri vardı. Her yılbaşında Hun yöneticilerinin Tanhu'nun otağında toplanıp, Yer ve Gök Tanrılarına kurban kestiklerini bilmekteyiz. Göktürklerde de Gök Tanrı'ya ve Yerin ruhlarına kurban kesilir, her yıl Ötüken'de atalarının çıktığı Mağara'ya gidilerek törenler yapıldı.³⁷

Resmî devlet törenlerinin başkanı Kaân ise, bütün halkın atası/babası sayıldığından şölenler, eğlenceler, bayramlar da at yarışları, güreşler düzenleyerek halkı doyurmakla,

³¹ Osman Turan; Selçukluların Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, TTK yayınları, Ankara, 1965, s. 300.

³² Mehmet Fuad Köprülü; Türk Edebiyat Tarihi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1981, s.69-71.

³³ Ziya Gökalp; Türk Medeniyet Tarihi, s. 113.

³⁴ Ziya Gökalp; Türk Medeniyet Tarihi, s. 115.

³⁵ Bahaeddin Ögel; Türk Kültür Tarihine Giriş, C.II, s. 158.

³⁶ Aydın Taneri; Türk Devlet Geleneği, TTK Yayını, Ankara, 1981, s.112.

³⁷ Osman Turan; " Bayram", İA, Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.2, İstanbul, 1978, s.421.

bu şölenlerde en güzel, en büyük vazifelerini yapmakta idiler, Bu şölenlerde açların doyurulması, çıplakların giydirilmesi, güçsüzlere yardım edilmesi, sosyal devlet anlayışının Türk devletlere de yerleştiğini görmekteyiz. Türk devletinin belki de yemek ögesi, temel taşı, dayanağı ve aynı zamanda çatısı idi. Toplumda dayanışma yardımlaşma ve kardeşliğin tesisi ile sosyal adaletle kolayca şekillenip, kurulmakta, devlet millet kaynaşması, devletler birliği için güzel sebepler teşkil etmiştir.

Verdiğimiz örneklerde şu hükme varıyoruz; Türklerin İslamiyetten önce Türk Dünyası'nda kendilerine has hayat tarzları ve inançları olduğu gibi, yine kendilerine has bayramları ve şenlikleri de olmuştur. Görüldüğü gibi, bu bayram ve şenliklerin esasını inançlarla ilgili davranışlar ve toplu yapılan eğenceler oluşturmaktadır.

Bayramların ve şenliklerin, tabiat ve iklim ve insan hayatının ve düşüncesin şekillenmesinde başlıca rol oynamıştır. Türklerin ilk Anayurdu olan Orta Asya coğrafyasının tabiat ve iklimi, yaşamak için son derece elverişsiz ve acımasızdır. Kışlar dondurucu ve fırtınalı; yazlar ise kavurucu sıcaklarla kurak geçer. Bu iklim Türklerin başlıca geçim kaynağı hayvancılık ve hayvan ürünleri oluşturmaktaydı, Eski Türk toplulukları için baharın gelmesi ve tabiatın canlanması kurtuluş ve âdeta yeniden doğuş demektir. Bu yüzden bahar ayları bayram ayı olmuştur.

Eski Türk Topluluklarında da ilkbahar yağmurlarının başlaması, dolayısıyla ilk tohumların toprağa atılması, ilk ürünün toplanılması, hasat ve bağ bozumu gibi tarımla ilgili nedenlerle bayramlar kutlanmıştır. Dinî bayramların dışında kazanılan yeni zaferler, eski zaferlerin yıl dönümleri, hükümdar ailesinde meydana gelen evlenme ve doğum gibi olaylar, yeni tahta geçmelerde bayramlara konu olmuştur.³⁸

Toplumların kaynaşmasında çeşitli törenler yapılmakta idi. Bu törenler:

A) Sığır törenleri

b) Yuğ törenleri

c) Şölenler

Şeklinde sıralanabilir.³⁹

Bir görüşe göre, “Türkler, dinî olmayan yeme-içme, toplantı ve eğlencelerine toy, bunların dinî olanlarına şölen/bayram denmekteydi. Şölenler ve bayramlar büyük

³⁸ H. Aynur; “Bayram”, s. 371.

³⁹ Nihad Samî Banarlı; Resimli Türk Edebiyatı Tarihî, s. 43.

ziyafet, umumî ziyafet manası yer alır. Fakat toylarda da aynı mananın kullanıldığı görülmektedir.

Öte yandan Totem devrinde her Türk Klan'ının özel totemleri olup, Klanlar Toteme saygı duymakta, etini yememekte idiler, sadece yılda bir defa, törenle totemi kurban etmekte idiler. Totemlerin kurban ettikleri günler için toplanılan, yenilen içilen dinî ziyafetler, şölen olmaktadır.⁴⁰ Şölen'in, toy/ziyafet manalarında kullanıldığına güzel bir örnek olan bu dinî törenler, yine aynı kardeşlik ve dinî geleneklerde yaşamasıdır. Şölen/Bayramlar bu şekilde dinî mahiyette olmaktadır. Mesela, Türk ırkından sayılan Chou'lar (M.Ö 1050 -249) bayram ve av geleneklerinde, her alpin vurduğu totem/hayvan kutsal sayılan hayvanın olduğu yerlerdi.⁴¹

Eski Türk bayramlarında dört unsur görülmektedir. Bunları şu şekilde belirlemek mümkündür:

1. Ritüel değer taşıyan davranışlar,
2. Hayatlarında rol oynayan nesneler,
3. Eğlence ile ilgili unsurlar,
4. Giyim, süslenme ve süsleme ile ilgili unsurlardır.

Ritüel Değer Taşıyan Davranışlar

Dinî inançların tören ve kurallarına “rit” denir. Başka bir ifade ile “Rit”, dinî tören ve tapınmanın şeklidir. Tapınma ile ilgili davranışlara ve dinî törenlerde kullanılan nesnelere de “ritüel” adı verilir. Bu davranışlar insanda heyecan yaratır, nesnelerinde uğur getireceğine inanılır. Eski Türk topluluklarının bayramlarında da ritüel değer taşıyan bazı davranışlar ve nesneler bulunmaktadır. Meselâ, kurban ve yağmur riti bunların başında geliyordu.

Eski Türk Dinî “Gök Tanrı” inancına dayanıyordu. Bu, tek Tanrılı bir inanış idi. Türk inancının merkezine oturtulmuş olan “Gök Tanrı”, evrenin ve bütün canlıların yaratıcısı durumundaydı. Başta insan olmak üzere bütün canlılar onun idaresine bağlıydı.

⁴⁰ Nihad Samî Banarlı; Resimli Türk Edebiyatı Tarihî, s.44.

⁴¹ Emel Esin; İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş, s.102.

Yeryüzündeki hayatı, tabiatı ve iklimi o düzenlemekteydi. Hâkimiyet ve hükümdarlık, onun bağıyla gerçekleşmekteydi.

Ancak ondan dilekte bulunabilmekteydi. Kısaca söylemek gerekirse, onun her şeyde rolü ve etkisi vardı. Dolayısıyla Türkler, kendilerini daima, hayatları üzerinde tek ve mutlak söz sahibi olan Gök Tanrı'nın destek ve himayesini olmak durumunda hissetmişlerdir. Bunun içinde bayramlarına önce "Gök Tanrı'ya" kurban kesmekle başlamışlardır. Kurban olarak da hayatlarında önemli bir unsur olan ve başlıca rol oynayan atı tercih etmişlerdir.⁴²

Hayatlarında Rol Oynayan Nesneler

Türklerin büyük devletler kurarak Türk Dünyası'na sahip olmalarında başlıca iki unsur rol oynamıştır. Bunlardan biri at, diğeri demirdir. Demir, silah yapımının başlıca madenidir. Kılıç, Süngü, bıçak, topuz, kalkan, temren, zırh (yarık) ve tolga gibi bütün savaş araç ve gereçleri hep demirden yapılmaktaydı. Tarihî kayıtlara göre, Göktürkler demir işlemek ve bu madenden silah yapmak suretiyle uzun süre geçinmişler ve güçlü bir kâvim haline gelmişlerdir. Daha doğrusu, demircilik Göktürklerin ata sanatı durumundadır. Hatta, Göktürkler, meslekî tecrübelerini kullanarak, yani demir dağı eritmek suretiyle Ergenekon'dan çıkabilmişlerdir. Demir dağın eritilmesinde ve Göktürklerin kurutuluşunda, şüphesiz ateş de rol oynamıştır. Bundan dolayı ateş, Türklerin hayatında önemli bir unsur haline gelmiştir. Ancak Türklerde ateşin İranlarda ve Hindularda olduğu gibi ayınle ilgili bir anlamı ve değeri yoktur. Türklerde de ateş kutsaldır; fakat tapınmanın bir ögesi değildir. Simacatt adlı bir Bizans tarihçisini eski Türk inancı hakkında verdiği bilgi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Simacatt'ın bu husustaki tespiti şu şekildedir: "Türkler; toprağı, suyu, ateşi ve havayı kutsal sayarlar ve onlara saygı gösterirler. Bununla birlikte gökyüzü ile yeri yaratan tek bir Tanrı'dan başka bir şey yapmazlar. Tanrıya atlar, sığırlar ve koyunlar kurban etmişlerdir."⁴³

Türkler millî bayramlarını İslamî dönemde de devam ettirdiği de bir gerçektir. Çünkü eski Türk toplum yerleşmiş ve köklü değerlere sahipti. Bu değerlerin bütününe "töre" denmiştir. Türk töresi de, kendi toplumunu daima yaşatabilecek ve ayakta tutabilecek ölmez ilkeler ve kurallar içermektedir. Siyasî sarsıntılar ve çöküntüler bile törenin

⁴² Salim Koca; "Eski Türklerde Bayram ve Festivaller", s.29.

⁴³ Salim Koca; "Eski Türklerde Bayram ve Festivaller", s.30.

ilkelerini ve kurallarını kolay kolay yok edememiştir. İşte Türkler, törenin bu özelliğini, “il (devlet) gider, töre kalır”⁴⁴ sözü ile ifade etmişlerdir. Burada kastedilen, hiç şüphesiz Türk töresini daima canlı ayakta tuttuğu Türk toplumdur. Gerçekten de bir Türk devleti yıkılırken, Türk Töresinin daima canlı ve dinamik tuttuğu Türk toplumu ayakta kalabilmekte ve yeni Türk devletleri kurulabilmekteydi.

VIII. yüzyıldan itibaren topluca Müslüman olup İslâm medeniyeti dairesi içine girerek, İslâm dünyasının ortasında arka arkaya devletler kuran Türkler, millî değerlerini bütünüyle koruyorlar ve İslâm topluluklarının içinde âdeti millî hayatlarını yaşamışlardır. İran ve Arap kültürlerinin etkisi yüzeyde kalmış, Türk toplum hayatının derinliğine nüfuz edememiştir. Özellikle bayram, doğum, düğün ve ölüm olaylarında eski Türk âdetleri hâkim olmuştur.

Eğlence İle İlgili Unsurlar

Eski Türk bayramlarının en önemli kısmını eğlenceler oluşturuyordu. Zira Türkler, hayata bağlı, hayatı seven gülmekten ve eğlenmekten hoşlanan, son derece canlı, dinamik, hareketli, dışa dönük, ve neşeli bir karakter yapısına sahip idiler. Türklerin bu özellikleri bayramlarda daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Onların bayram yerleri, özellikle yeteneklerin gösterildiği ve sergilendiği bir eğlence şöleni ve şenlik yeri olmaktadır. Şenlik alanlarında at ve ok yarışları yapılmakta, güreş tutulmuş, ayak topu oynanmış, ayrı ayrı veya gruplar halinde neşeli şarkılar söylenmiş ve bolca kımız içilmiştir.

Eski Türklerde toplum hayatı “yardımlaşma ve yarışma” halinde geçmiştir. Bunlardan yardımlaşma, toplumu daima birlik ve dayanışma anlayışı içinde tutuyordu. Öyle ki, bütün halk, ihtiyaç halinde birbirine yardım eden âdete büyük bir aile gibiydi. Yarışma ise, toplumun bütünüyle ilerlemesini sağlıyordu. Her ikisi de birleşince ortaya daima canlı, hareketli ve dinamik bir toplum çıkmaktaydı. İşte Türk toplumunun, tarihin her devrinde canlı, hareketli ve dinamik bulunmasının sırrı idi.

Kaşgarlı Mahmud’a dayanarak “yarışma” sadece bayramlarda değil, Türk toplum hayatının her safhasında vardı, Türkler günlük işlerini hepsini “yardımlaşma ve yarışma” anlayışı içinde görülmektedir. Yarışma toplumdaki yetenekli insanları ön

⁴⁴ Kaşgarlı Mahmud; Divan-ı Lügati’t Türk, C.II, s.25.

plana çıkarmaktaydı. Türklerde özellikle kahramanlık kültü (inanç) vardı. Türk toplumunda yetenekli ve başarılı kişiler daima saygı görmekte, el ve boş üstünde tutulmaktaydı. Daha onların sağlığında haklarında kahramanlık destanları düzülmekteydi. Bu destanlar kopuz eşliğinde bâhşılar ve ozanlar tarafından bayram düğün ve yas törenlerinde söylenmekteydi.⁴⁵

Giyim, Süslenme Ve Süsleme İle İlgili Unsurlar

Türkler, hiç şüphesiz bayramların ruhuna ve havasına uygun bir şekilde giyinmekteydiler. Özellikle onların kıyafetlerinde kırmızı, yeşil ve sarı renkler hâkimdi. Meselâ, Tüekta kurganında ortaya çıkarılmış olan bir prens (tigin) cesedini üzerinde üst üste kırmızı, yeşil ve sarı renklerde üç çeşit elbise giydirilmiş durumdadır. Bu renklerden özellikle kırmızı Türklerin rengi idi. Zira Karahanlı ve Selçuklu Hükümdarlarının bayrakları, tuğları, saltanat şemsiyeleri (çetr), otağları ve giydikleri çizmeleri hep kırmızı renkteydi.

Türkler, bayramlarında hem kendileri süslenmekte, hem de bayram yerlerini süslemekteydiler. Bayram yerleri ışıklarla aydınlatılmakta, çiçeklerle donatılmaktaydı. Bu çiçekler hiç şüphesiz “Nevruz” adıyla da anılan “kardelen” çiçekleri idi.⁴⁶

Türklerde bayram süslemeleri, müsabakaya sokulan hayvanlar içinde yapılmaktaydı. Meselâ; yarıştıracak atlar, güreştirilecek develer, tokuşturulacak koçlar, tosunlar ve mandalar (camus = su sığırı), dövüştürülecek horozlar, sahipleri tarafından çeşitli boyalar, kınalar, boncuklar, nazarlıklar türlü renklerde ve desenlerde kumaşlar ile süslenmekteydi Bu âdet, bugün Anadolu köylerinde aynen devam etmektedir.

Bayramlar’ın kültür tarihi açısından önemi üzerinde durmak gerekirse, İslâmiyet öncesi ve İslâmiyet sonrası dönemlerde değişik sahalarda kullanıldığını bilmekteyiz. İslâmiyetten önceki bayramları anlamak için, İslâmî devirde dinî izlerini kısmen kaybettiği halde millî destan ve rivayetler ile yaşayan toylara dair bilgiden yararlanabiliriz. Dede Korkut kitabında Bayındır Han’ın yılda bir defa toy yaptığına dair bilgi, toyların, bayram gibi, muayyen zamanlarda yapılan merâsim olduğu bilgisini veriyorsa da, hanların cülûsları, yuğ’un mukabili olarak yapılan Doğum merasimi, Deli

⁴⁵ Salim Koca; ” Eski Türklerde Bayram ve Festivaller”, s.30–31.

⁴⁶ Ebû Hayyam; Kitab-ı al- İdrak Lî Lisân al - Atrâk, (Haz.;A. Caferoğlu), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul,1931, s.60.

Dumrul'un doğumu, büyük bir zaferin ardından veya düğün şenlik ve merasimlerinin de toy kelimesi ile ifade edilmiştir. İslâmiyet yalnız kendi bayramlarına ehemmiyet verip putperest kültürlerle iyi bir nazar ile bakmamış olmakla beraber, Mısır, Suriye, İran gibi sahalarda eski bayram ananelerini kısmen laikleşerek devam ettiği gibi eski Türk bayram kültürlerinde uzun zaman yaşadığını, hatta bu suretle bazı eski Türk âdetlerinin bile İslâm bayramlarına girdiğini tahmin edebiliriz. İbn-i Batuta'nın Altın Ordu Devletinde tasvir ettiği bayram merasiminde bu tesiri görebiliriz.⁴⁷ Türkler İslam dinini kabul ettikten sonra eski bayram âdetlerini muhafaza etmekle beraber, İslam dininin getirdiği başlıca ramazan ve kurban bayramlarını da önem vererek kutsiyeti vazife saymışlardır. Fakat Müslüman Türklere mahsus olan bayramlar hakkında bilgilere; ancak Osmanlı Devleti zamanına aittir.⁴⁸

Türklerin İslâmiyetten önce Orta Asya'daki hayatlarında kendilerine has bayramları ve şenlikleri olmuştur. Bu bayramların oluşumunda ve doğuşunda, hiç şüphesiz onların hayatlarını en çok etkileyen Orta Asya'nın tabiat ve iklim şartları ile destanlarına konu olan olayların başlıca rolü bulunmaktadır. Bu da, söz konusu bayramların dinî olmaktan ziyâde millî nitelikli bayramlar olduğunu göstermektedir.

1.3. TÜRK BAYRAMLARINDAKİ YAĞMA GELENEĞİ

Yağma kelimesi hakkında, Kaşgarlı Mahmud'un eserinde “Kençliyü” tabirine rastlamaktayız. Eserde bu tabir için, “ Bayramda ve Hakanların düğünlerinde yağma edilmek üzere 30 arşın yüksekliğinde minare gibi yapılmış bir sofradır.”⁴⁹ Divan-ı Lugatit Türk'de geçen bu kelime ile bu geleneğin XI. Yüzyılda olduğunu göstermektedir.

Prof. Dr. Abdulkadir İnan'ın tespitleri ile İranlıların “kençliyü törenini” ilk kez Türklerin yağma boyunda görmüş olduklarını bilmekteyiz.⁵⁰ Yusuf Has Hacıb'in

⁴⁷ Osman Turan, “Bayram”, s. 421.

⁴⁸ Osman Turan, “Bayram”, s. 422.

⁴⁹ Kaşgarlı Mahmud; Divan-ı Lügatit't Türk, C.III, s.434.

⁵⁰ Orhan Saik Gökyay; Dedem Korkut'un Kitabı, Anabritanica Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, C. XXI, İstanbul, 1973, s. 76.

Kutadgu Bilig adlı eserinde “kapuş” kelimesine yağma manası vermiştir.⁵¹ Aynı kelime için eserin tercümesinde şöyledir:

“Müslümanların malı çalındı, yağma edildi,
Haramı helalden ayıran ve buna riayet eden.”⁵²

Kutadgu Bilig’de “tala” kelimesine “yağma etmek” manası verilmiştir.⁵³ Kutadgu Bilig’de “Yağma” hadiseleri ile ilgili birkaç beyte daha rastlamaktayız. Bu beyitlerden birkaç tane örnek verelim:

“Hizmetkârların hallerini sormalı, aç mıdırlar, tok mudurlar, yiyecekleri var mı, bunlar ile daima ilgilenmelidir.”⁵⁴

“Hazine neye gerek, çok asker lazım, beyin zenginliğine lüzum yok, halk tok olmalıdır.”⁵⁵

Türk kültürü içerisinde güzel bir gelenek olan “Yağma” geleneği, toplumun idare edilen ve idareci kesimlerin kaynaşmasında son derece önemlidir.

Oğuz boylarında Türklerde Han-ı Yağma, bir çeşit toplum dayanışması ve toyun daha ileri bir seviyesi olabilmektedir. Türk Hakanlarının bu usullerinde yardımlaşma, kardeşlik, herkesin han-ı yağma yapması bir gelenek halini almıştı. Eski Türklerde toplumu yakından ilgilendiren bir bolluk yaşanmakta idi. Bu aynı zamanda refah ve huzurun simgesidir. Ortaya dökülen bu bolluk, refah, huzur, bereket ve sevinçlerin toplumda dayanışması birliktedir. Toplumu birbirine kenetleyen, kibir ve sınıf ayrımcılığını ortadan kaldıran güzel bir sebeptir.

Yağma kelimesine bir başka şekilde mana verilmiştir: Manası, malı zorla almak ve ganimettir.⁵⁶

Herkese açık ziyafete İranlılar; Han-ı Yağma, Oğuzlar; bayram toy, şölen demektedirler. Fuat Köprülü Farsça “Han-ı Yağma” Türkçe olarak kabul edildiği söyler ve karşılığı olarak da, şölen ile şılan, çeşn, toy kelimeleri de kullanılmaktadır.

⁵¹ Yusuf Has Hacib; Kutadgu Bilig, C.III, (haz.;. Reşit Rahmeti Arat), Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1979, s.222.

⁵² Yusuf Has Hacib; Kutadgu Bilig , C.III, s.464.

⁵³ Yusuf Has Hacib; Kutadgu Bilig , C.III, s.419.

⁵⁴ Yusuf Has Hacib; Kutadgu Bilig , C.III, s.190.

⁵⁵ Yusuf Has Hacib; Kutadgu Bilig Hacib, C.III, s.223.

⁵⁶ Ahmet Fuat Mütevellî; Arap Halk Dilinde Türkçe Kelimeler, Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler , (Haz.; Fevzi Halıcı), Konya Turizm ve Kültür Derneği Yayınları, C.2 ,Ankara, 1985, s.250.

Kamus-ı Türkî’de Han-ı Yağma kelimeleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Han kelimesi için, Farsça isim olup, 1- Sofra, masa, yemek masası. 2-Yemek eş anlamlısı: taam, nimet denilmektedir.⁵⁷ ”Yağma” kelimesi için ise “Farsça isim olup 1- Zorla mal kapma, çapul, eş anlamlısı, nehb, garet. 2- Garb usulünde akıncıların düşman topraklarına yaptıkları baskın” denilmektedir.⁵⁸Buradan anlaşılmaktadır ki, kelimemizin ilk kısmı han yemek, sofraya ile ilgili olup, ikinci kısmı ise mal kapma, alma manasına gelmektedir. Dolayısıyla Han-ı Yağma deyiimi Farsça bir deyim olarak, mana itibariyle de yemek, sofranın kapılması, paylaşılması anlamındadır.

Osmanlı- Türkçe Ansiklopedik Lugat’ta ise “Han-ı Yağma” sözcüğü, 1-Tabiatın ibzal ettiği nimetler, 2- Fakirlere, yoksullara dağıtılan yemek; görüldüğü üzere, bu sözlükte de hemen hemen aynı anlama gelmektedir.⁵⁹ Türklerin Şölen, Bayram, Toylarında asıl amacın paylaşma, yardımlaşma, pay etme, üleşme geleneğini bariz bir şekilde görmekteyiz.

1.4. TÜRK DESTANLARINDA BAYRAMLAR

Eski Türk tarihindeki; Türk toplumlarının gelenek, inanç ve yaşayış tarzları, dünya görüşlerini, duygu ve düşüncülerimizi destanlarımız da görülebilmektedir. “Destan” kelimesi, Farsça olup, hikaye kıssa, masal manası verilmiştir.⁶⁰ Türk Milletinin hemen her sahada fikirleri gelenekleri, millî kahramanlıklarını simgeler. Türk destanı hususunda şu bilgiyi nakledilir, şimdiye kadar yapılan etnoğrafya ve tarih tetkikleri, Sibirya’dan Akdeniz kıyılarına kadar yapılan ve çok uzun tarihinde çeşitli destan devirleri geçiren Türklerinde umumi millî destanı olduğunu kesinlikle göstermiştir. Coğrafi durumu ve tarihin gelişmesindeki hususiyetler bakımından Türk milletinin geçirdiği destan devirleri, o devirlerin verimi olan birçok destan parçalarını, onların bazı kalıntılarını kısmen ağızdan halk şiirlerinde, kısmen eskisi toplumlardan yaşayışlarında görmekteyiz.⁶¹

⁵⁷ Şemseddin Sami; Kamus-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006, s.470.

⁵⁸ Şemseddin Sami; Kamus-ı Türkî, s.1453.

⁵⁹ Ferit Develioğlu; Osmanlı- Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2004, s.323.

⁶⁰ Ferit Develioğlu; Osmanlı- Türkçe Ansiklopedik Lugat, s 212.

⁶¹ Mehmet Fuad Köprülü; Türk Edebiyat Tarihi, s.42.

Destanlarımız, tarihimizin, kültürümüzün, atalarımızın en güzel mirasıdır. Destanlar Türk milletinin geçmişi hakkında bilgi sahibi olduğumuz dökümanlardır. Türklerin önemli bir kültürü olan bayramlarımız hakkında bu destanlarda bilgiler mevcuttur.

1.4.1. Manas Destanı

Destanlarımız arasında önemli bir yere sahip olan Manas Destanı, Kırgız Türklerine aittir. Dört yüz bin mısralık bir destan parçası olarak uzun destan özelliği ile dikkati çekmektedir. Destanın bazı parçaları XV. yüzyılda yazılmamış olan Mecmua-i Tevarih adlı tarih kitabında mevcuttur. Kalmuklar ile yaptıkları mücadeleleri konu eden Manas Destanı, XIX. yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Kırgızların en eski devirleri hakkında bilgi sahibi olmaktayız.

Destan, Cengiz devrinden önce şekillendiği için, onu XI:-XII. Yüzyıllar arasında kabul etmek gerekir. Ayrıca, M.Fuad Köprülü'ye göre; "Bu eser, İslamî olmayan medeniyetlerin ve göçebe hayatıyla medeni şehir hayatının mücadelesini anlatan bir destandır".⁶²

Destanda toy, bayram maksadı ile bir araya gelen Oymak Orazlı oymağının "ulu toy, bayram" eylediğini görülmüştür.

"Orazlı Oymağın Kırgızlar Bey'i Cakıp(Yaku)'un çocuğu yoktu. Büyük Hatun'u Çıyırdı'ya şöyle dedi: "Sen bir çocuk doğurmadın". Cakıp gördüğü rüyayı yorumlatmak için ziyafet yapmak gerektiğini söyledi. Cakıp ziyafet hazırlattı. Atlar, develer, koyunlar kesti, Ulu Toy kıldı. Çıyırdı Hatun bir erkek çocuk dünyaya getirdi. "Çocuğun adının Manas olduğunu gizli tuttular, ant içtiler."⁶³

Destanda bir dileğin gerçekleşmesi için, Hakan'ın ziyafet düzenlediği görülmektedir. Ulutoy, Ulu bayramların, insanların gerçekleştirmek istediği veya gerçekleşen ümit ve istekleri için bir toplum hadisesi şeklinde görülmektedir. Atlar, develer, koyunlar kesilmesi ve halka ikram edilmesi, idare edilen ve edilen arasındaki ilişkilerin canlanmasını, devletin büyüklüğünün gösterilmesinde iyi bir sebep olmaktadır.

"Manas, Kozkoman-Gökçeğöz seferinden döndükten sonra büyük bir bayram/toy ilan edilmiştir. Kırk gün kırk gece yine içme ve eğlence yapılmıştır."⁶⁴

⁶² Mehmet Fuad Köprülü; Türk Edebiyat Tarihi, s.159.

⁶³ Abdülkadir İnan; Manas Destanı , MEB Yayınları, İstanbul, 1992, s.6.

⁶⁴ Abdülkadir İnan; Manas Destanı , s.45.

“Cakıp Bey, Kamarbaz adlı aygır sürüsünden dokuz at kestirip, birkaç yere kazanlar astırdı. Altay dağlarında göçüp konan Kırgız, Kazak, Moğol ve Kalmuklardan bütün komşu halklarını ziyafete çağırmıştır. Bunun amacı dağınık yaşayan Kırgızları bir Başbuğ yahut bir han idaresi altında toplamaktı. Altay’da kendi hanlarına muhalif Kalmuk ve Moğollarda vardı. Bu ziyafette onların ileri gelenleri de çağırıldı. Bu ziyafet Çin hanına karşı toplanan bir kurultay niteliğinde idi. Burada ittifakla Manas Han ilan edildi”.⁶⁵

“Manas, sağ salim Altay’a geldi. Kırgızlar toplandılar. Cakıp Ağa, oğlunun uzak ve tehlikeli seferden sağ dönmesini büyük bir ziyafet ile kutlamaya karar verdi. Bu ziyafet, Kırgız’ın bir kurultayı olacaktı. Cakıp Ağa. İki yüz büyük tulum dolusu kımız hazırladı, pek çok hayvan kestirdi. Bu ziyafette Manas, uzun bir nutuk söyledi”.⁶⁶

Eski Türk devletlerinde yapılan ziyafetler ve bayramların, destanlarımızda anlatıldığı üzere, Hakanın Başbuğ olmasında ve Han’ın sefer dönüşlerinde de kutlamaların yapıldığını görmekteyiz. Bu kutlamalar/bayramlarda komşu illerin yöneticilerinin ve halklarının da katıldığını, büyük gün ilan edildiğini de anlamaktayız.

1.4.2. Oğuz-Han Destanı

XIV. yüzyıl başlarında, İlhanlıların zamanında Reşideddin’in “Camiü’t-Tevarih” adlı eseri içinde, eski Türkçe eserden Farsça’ya tercüme edilerek, düzyazı şeklinde yer almıştır.⁶⁷

Destanın Uygur harfleri ile yazılmış başka bir şekli Uygurca Oğuznâme de mevcuttur. Uygurca Oğuzname Türkçe olarak kaleme alınmış olup, Uygur yazısı ile yazılmıştır.⁶⁸

Destanın Reşideddin Oğuznamesi, Uygurca Oğuznameden sonra üçüncü şekli ise Ebulgazi Bahadır Han’ın “Şecere-i Terakime” adlı eseridir. Bu eserdeki destan aslı, Camiüt Tevarih’de alınmakla beraber, Türkmenler arasında söylenen sözlü hikâyelerden veya bir yazmadan faydalanılmış olabilir.

Oğuz Han Destanının kahramanı ve coğrafi saha ise, “Türklerin hâkimiyet ve saltanatını etrafa muhtelif kavimler üzerine yayarak pek büyük fetih yapan Çin, İran, Kafkasya’yı

⁶⁵ Abdülkadir İnan; Manas Destanı, s.13.

⁶⁶ Abdülkadir İnan; Manas Destanı, s.15.

⁶⁷ İbrahim Kafesoğlu; Türk Millî Kültürü, s.319.

⁶⁸ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.369.

alan, Hazar Denizini dolaşan kuzey sahasında Yenisey havalisine kadar uzanan menkıbevi hükümdarın fetihleridir”.⁶⁹

Destanda adı geçen Oğuz Han’ın, Hunların büyük hükümdarı Mete ile aynı şahsiyet olduğuna dair bilgilerimiz, tespitlerimiz varsa da kesinlik kazanmamıştır. Oğuz Han’da Mete gibi kendisini öldürmek isteyen babası Kara Han’ın hayatına son vermişti. Oğuz’un altı oğlundan yirmidört torunu doğmuştu. Bu yirmidört torundan meydana gelen yirmi dört boy sağ ve sol olmak üzere iki kola ayrılmıştı. Mete’nin teşkilatı da bu şekilde idi.

Oğuzlarda yirmidört Oğuz Bey’i hergün kendi otağların veya beylerden birisinin otağında şölen amacı ile toplanıp, yeme-içme ve kararların alınması gerçekleşirdi. Gökalp’e göre; “Beyler neye karar verirse, Han onu yapardı, başka bir şey yapamazdı”.⁷⁰

Destanda Oğuz Han’ın altı oğlu ile beraber dünyayı hâkimiyetine alarak, ulu kurultay/büyük kurultay toplamıştır. Binlerce hayvan kestirmiş büyük şölen hazırlatmış, bayram ilan edilmiştir. Bu bayramların yapıldığı altın bir otağ kurdurduğu da bilinmektedir. Oğuz Han, burada; “Ey oğullarım! Çok savaştım, artık çok yaşlandım. Düşmanları ağılattım, dostları sevindirdim. Gök Tanrıya borcumu ödedim” demiştir. Böylece yurdunu oğulları arasında taksim etmekte ve birliğin devamı için gayret sarf etmektedir.

Oğuz Han’ın verdiği ziyafetler, boylar arası münasebetlerin iyileştirilmesi ve birliğin sağlanması için son derece önemli sayılabilir. Bu bayram/toylarda mutlaka yeme-içme, teşrifat ve ikram gerçekleşmektedir. Mesela, destan da geçen doksan bin koyun, günümüz de belki de milyonlarca paraya eş olan et yemekleri, aşlar, yiyecekler olabilmektedir. Destanda kımızlar içildiği de yazmaktadır.

“Oğuz Han, dünyayı fethettikten sonra muhteşem bir çadır, altın çadır/otağ kurdurdu. Büyük bir bayram/toy hazırlattı. Destana göre, doksan bin koyun, yedi yüz kadar büyük baş hayvan kestirdi. Bütün hatunlar, beyler, kumandanlar ve halk bu toya katılmıştı. Oğuz Han, bu büyük merasimde hâkimiyeti kendi oğullarına devrediyor, hükümlanlık şartlarının hukuki esaslarını, töreyi korumuştur.”⁷¹

⁶⁹ Mehmet Fuad Köprülü; Türk Edebiyat Tarihi, s.48.

⁷⁰ Ziya Gökalp; Türk Medeniyeti Tarihi, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, İstanbul, 1976, s 210.

⁷¹ Osman Turan; Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, Turan Neşriyat, İstanbul, 1978, s 175.

Uygurca, Oğuzname’de boylara isim verilmesi ile ilgili olarak verilen toyu şöyledir: “Bir an geldi ki bütün kabileler Oğuz Han’a bağlandı. Oğuz Han Otağ kurdurdu. Toy Bayram düzenledi. Oğuz’a bağlanarak onunla beraber harp eden amcalarının halkı ile diğer kabilelere de Uygur adını verdi.”⁷²

Oğuz töresindeki diğer bir gelenek ise; “O çağda Moğol’un âdeti öyle idi ki, ta oğlan bir yaşına gelmeyince ona ad koymazlardı. Oğlan bir yaşına gelince Kara Han ülkeye davet çıkardı ve büyük bir toy, bayram yapmıştır.

Toy/bayram günü, oğlanı meydanın ortasına getirip Kara Han beylerine dedi: “Bizim oğlumuz bir yaşına bastı, şimdi buna ne ad koyarsanız, deyip beyler cevap vermeden önce oğlan dedi: Benim adım Oğuz’dur”, demiştir.⁷³

Oğuz Kağan Destanı, Türk tarihinin ve kültürünün çok eski çağlardan bugününe kadar ışıltı tutan, düşünce sistemimizi ve yaşamımızı, mücadelemizi, ideallerimizi aktarmıştır.

1.4.3. Dede Korkut Oğuznamelerinde Bayram/Toylar

Dede Korkut, Oğuz’un Bayat boyundan olup, Oğuzlar arasında akıl hocalığı, Alpliği, yiğitliği ile tanınmıştır. On iki hikayeden oluşan, bir kitabedir.

“Dede Korkut’ta geçen on iki hikaye, eski Oğuz Destanının teşekkülü olabileceği” ifade edilmektedir.⁷⁴ Ayrıca destanda geçen kahramanların (Oğuz Han, Salur Kazan, Bayındır Han) hiçbirinin tarihi şahsiyetleri olmadığı, efsanevi şahıslar oldukları belirtilmektedir.⁷⁵

Dede Korkut hikâyeleri, Akkoyunluların en kuvvetli oldukları zamanlarda yazıldığı kabul edilmektedir.⁷⁶ Destanda geçen olaylar dikkate alınarak, büyük bir devletin sınırları çizilmektedir. Kuzey Doğu’da Horasan’a, Kuzey’de Kafkas Dağları, Gürcü ve Abaza ülkelerine, Trabzon Rum Krallığına, Güney’de Fırat Havzası, Mardin ve

⁷² Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, s. 167.

⁷³ Ebulgazi Bahadır Han; Şecere-i Terakime,(Haz.; Muharrem Ergin), Tercüman 1001 Temel Eser No:33, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 26 .

⁷⁴ Abdulkadir İnan ;“Türk Destanlarına Genel Bir Bakış”, Belleten Dergisi, S.72, TTK Yayını, Ankara, 1954, s.194.

⁷⁵ Abdulkadir İnan ;“Dede Korkud Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar, Ülkü Dergisi, S.55, Halk Evleri Yayınları, Ankara 1993, s. 79.

⁷⁶ Muharrem Ergin; Millî Destan ve Dede Korkut Kitabı, Türk Edebiyatı Dergisi, S. 145, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara, 1985, s. 19 .

Diyarbakır'ı içine alarak Umman Denizine kadar inen bu coğrafya Akkoyunluların bu güçlü devirde geçtiğine dair bilgiler verilmektedir.⁷⁷

Dede Korkut, efsanede, menkıbelerde ve rivayetlerde belirtilen insanüstü yaratılışı bir yana Hanların akıl hocası, vezir derecesinde yarımıcısı olma ile beraber bir ozan; törenleri kutlayan, hayır dualar yapan, eğlence ve merasimlerde şarkılar çalan geleneksel bir ozandır.⁷⁸

Destan, “Bütün Türk Edebiyatı mahsullerini, terazinin bir kefesine koyunuz, Dede Korkut Kitabını da öteki kefeye koyup tartınız yine de Dede Korkut Destanları tarafı ağır gelir.”⁷⁹ diye tanımlanmaktadır.

Destan da Bayındır Han, İç Oğuz ve Dış Oğuz yahud Üçoklar ve Bozoklar diye gösterilen birliklerin başı idi. menkıbevi olarak Oğuz Hanı sayılmakta idi. Bayındır Han iki türlü şölen, toy yapmıştır. Şölene sadece İç Oğuz davet olunmuş idi. İç Oğuz, Bayındır Han'ın mensup olduğu kısımdır. Han'ın gayesi, kendi hâkimiyetini daha da kuvvetlendirmektedir. Bu ise, toylar düzenlenip, gelen misafir ve davetlilere meydan okumakla olmaktadır. Ziyafetler bazen yedi gün yedi gece olurdu. Bin yerde ipek halısı döşenmiştir...

“Kazan kırk otağ diktirdi, yedi gün yedi gece yeme içme dolu” ifadeleri, Dede Korkut destanının, diğer destanlarda ki özellikleri ne derece içine aldığı, ne kadar ayrıntılarla anlatıldığını belirtmektedir.

Toy, bayramların o dönemde, akından yenerek dönüşte yedi gün yedi gece süren yeme içmeler, çocuğa isim konacağı zaman, Oğul'un ilk avından dönüşünde “attan, aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdılarak yapılan toylar, hacet toyları; açların doyurulması, yalınca/çıplakların giydirilmesi, sevinç toyları, düğün toyları şeklindedir. Bunlar yılda bir kez yapılmaktaydı.⁸⁰ Bayındır Han'ın yılda bir defa toy yaptığına dair bilgi ile, toyların, bayram gibi yapıldığı fikrini de vermektedir. Ancak bayram dışında yapılan toylarda mutlaka bulunmaktadır.⁸¹

Dede Korkut, Oğuznâmelerinde Toy / bayramlarının bir hususiyeti, yeme içmelerde halkın güç durumunda olanlarına yardım edilmesi, toplumda dayanışmanın

⁷⁷ Orhan Şaik Gökyay; Dedem Korkud'un Kitabı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 79.

⁷⁸ Orhan Şaik Gökyay; Dedem Korkud'un Kitabı, s.58.

⁷⁹ M.Fahrettin Kırzioğlu; Dede Korkut Oğuznâmeleri, AKM Yayınları, Ankara, 2000, s .37.

⁸⁰ Orhan Şaik Gökyay; Dedem Korkud'un Kitabı, s.214.

⁸¹ Osman Turan; "Bayram", s. 421.

sağlanmasıdır. Ayrıca yeme-içmelerdeki ihtişam, mesela Oğuz Destanında geçen” doksan bin koyun, yedi yüz büyük baş hayvan...” terimleri, Dede Korkut’ta ”tepe gibi et, göl gibi kırmızı” ifadesiyle aynı anlamı bulmuştur. Bolluk ve bereket göze çarpmaktadır. Yokluk sefalet az görülmektedir. Bayramlarda, bolluk, bereket, ihtişam ve yardımlaşma, dayanışma, birlik sembolleri yaşatıldıkça, açlar doyurulup fakirler giydirildikçe sanki Ulu Yaradan, bolluğa bolluk katmaktadır, daha çok nimetler bahşetmektedir. Türkler, bu güzel geleneğinin, İslâmiyete geçişten sonra da zekat, sadaka, hayır yapma, dayanışma, giydirmeye gibi dinî vazifeler ile bütünlük arz ettiğini de söyleyebiliriz.

1.4.4. Ergenekon Destanı

Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi” adlı eserinde, “Türklerin Kurttan Türeyişi ile ilgili efsaneler” ve “Ergenekon” başlıkları altında bir araya getirilip toplanmış; bunlar tarihi ve efsanevi gerçeklik açısından da ele alınıp incelenmiştir.⁸²

Zeki Velidi Togan’ın “Umumi Türk Tarihine Giriş”te Destanlara Göre İlk Türkler başlığı altında türeyiş efsaneleriyle ilgili değerlendirmeler yapmıştır. Türklerin düşmanları tarafından bir darlığa sokulduktan sonra demir kapıları eriterek aydın ve geniş dünyaya çıktıklarına dair “Ergenekon efsaneleri” bulunmaktadır. VIII. yüzyılda Orta Asya Türklerin bu demir kapıyı Arap Selam Tercuman’a göre; İli havzasının kuzeyinde, günümüzde Talka Demirkapısı mıntıkasını göstermektedir. Türklerin ana yurdunun, Tiyanşan sahasında olduğuna inanmakta hiç tereddüt göstermediklerini ifade etmek itibarıyla, bu rivayet de önemlidir.⁸³

“Ergenekon” kelimesi kaynaklarda “Ergene Qon” yanı sıra “Ergene” “Ürgene Qon” gibi birçok farklı kayıt vardır. Türklerin çoğaldığı bu vadinin adı “Ergene Qon” diye kaydedilmektedir. Nihad Sami Banarlı, etrafı dağlar ile çevrili mukaddes toprağa bu adın verildiği belirtir. Günümüzde bu adın, Ergenekon, Ergenekun, Ergene Kon, Ergene Qun” gibi çeşitli yazı biçimleri vardır.⁸⁴

⁸² Bahaddin Ögel; Türk Mitolojisi, s. 13.

⁸³ Zeki Velidi Togan; Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, s.112.

⁸⁴ Dursun Yıldırım; “Ergenekon Destanı”, Türkler Ansiklopedisi, C.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.529.

Türkler, Anayurttan dışarıya, dünyaya bu kapıdan defalarca girip çıkmış ve ilk çıkanlar, sonradan çıkanları yerlerinden ederek, eski yerlerini yeni gelenlere bırakıp sürekli batıya doğru yürümüşlerdir. Bu yürüyüş veya dışarı çıkışlarda, ilk Türklerin çıkışlarında olduğu gibi onlara hep boz yeleli bir kurt kılavuzluk etmiştir.⁸⁵ Her dışarıya çıkan ve yürüyen Türklerin önünde kılavuzluk eden Kurt, durunca; onlar da durmuş, yürüyünce yürümüşlerdir. Türkler, kurt kendilerine “koş” komutu verince yürüyeceklerini, o ortadan kaybolunca konaklayacakları yere geldiklerini anlamışlardır.

Michel Le Syrien bu tesbiti şöyle tanımlar : “Bu hayvan Türklere birçok zaman yol gösterdikten sonra ortadan kayboldu. Biz de artık o hususta ne kitaplardan ne ağızdan hiçbir şey duymadık” demiştir. Demek ki, bu durum ile ilgili kayıt ve anlatımlar XIII. Yüzyıl başlarına kadar Michel Le Syrien’in yaşadığı Semerkand sahasında güçlü bir sözlü ve yazılı anlatım geleneğine sahipmiş ve bu bilgiler birçok eserde yer almaktaymış ve ağızdan ağza dolaşmıştır.⁸⁶

Ebulgazi Bahadır Han’da görülen Ergenekon Destanı ise şöyledir: “Türk illerinde Göktürk oku ötmeyen, Göktürk oku ulaşmayan bir yer yoktu. Bütün kavimler birleşerek Göktürklerden öğ almak için yürüdüler. Türkler, çadırlarını sürülerini bir yerde topladılar, çevresinde hendek kazdılar beklediler. Düşman geldi. Vuruş başladı. On gün vuruştular. Göktürkler üstün geldi” diyerek anlatmıştır.

“Bir gün düşman bütün iller hanları ve beyleri bir av yerinde konuştular. Göktürklerle hile yapmazsak, işimiz yaman olur dediler. Tan ağarınca baskına uğramış çeriler gibi, ağır yüklerini, kötü mallarını bırakıp kaçtılar. Türkler bunların vuruşma güçleri gitti, kaçıyorlar, diyerek arkalarından varıp yetiştiler”.

Göktürkleri görünce düşmanları birden geri döndüler. Tekrar ikisi vuruştular. Düşmanlar galip geldi. Göktürkleri öldürerek, çadırlarına geldiler. Çadırlarını, mallarını aldılar. Yağmadan hiçbir yurt kurtulamadı. Büyüklerin hepsini kılıçtan geçirdiler. küçükleri kul edinîp herkes birini alıp gitti.

Göktürk hanı İl-Han’ın oğulları çoktu. Savaşta hepsi öldü. Kıyan/Kayan adlı küçük bir oğlu vardı. O yıl evlendirmişti. İl-han’ın “Negüş/Tukuz adlı bir de yeğeni vardı. Bu ikisi

⁸⁵ Özkul Çobanoğlu; “Kılavuz Bozkurt Motifi” Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Merkezi Kadri Erdoğan Hacı Bektaş Veli Armağanı, Ankara, 1997, s.165.

⁸⁶ Dursun Yıldırım; “Ergenekon Destanı”, s.532.

kadınlarıyla birlikte atlanıp kaçtılar. Yurda geldiler. Düşmandan kaçıp gelen maldan (deve, at, öküz, koyun) çok buldular.⁸⁷

Konuşup şöyle dediler : “Burada kalsak bir gün düşmanlarımız bizi bulur, bir kabileye gitsek hepsi de bize düşman. İyisi mi dağlar arasında kimsenin daha yolu düşmemiş olan bir yere gidip oturalım”dediler. Sürülerini sürüp dağlara doğru yürüdüler. Yabani koyunların yürüdüğü bir yolu tırmanarak yüksek bir dağın boğazına vardılar. Oradan tepeye çıkıp öte yana indiler, oraları gözden geçirdiler, geldikleri yoldan başka bir yol olmadığını gördüler. O yol da öyle bir yoldu ki bir deve, bir keçi binbir güçlkle yürüyebilirdi. Ayağı sürçse düşer, parçalanırdı. Vardıkları yer geniş ve sonsuz bir ülke idi. İçinde akarsular, kaynaklar, türlü otlar, çayırlar, yemişli ağaçlar, türlü türlü avlar vardı. Bunu görünce Tanrıya şükürler kıldılar. Kışın mallarının etini yer, derilerini giyer, yazın sütünü içerlerdi. Oraya “Ergenekon” adını verdiler.”⁸⁸

“Dört yüz yıl sonra kendileri ve sürüleri o kadar çoğaldı ki artık oralara sığmadılar. Bunun üzerine toplandılar ve konuştular. Atalarımız orada otururlarmış. Tatar baş olup öteki boylarla birlikte bizim uruğumuzu kırmış, yurdumuzu almış. Artık Tanrıya şükür, düşmandan korkarak dağda kapanıp kalacak değiliz. Bir dağ bularak bu dağdan göçüp çikalım, bize dost olanlarla görüşür, düşman olanla güreşiriz dediler. Hepsi bu düşünceyi beğendi. Çıkmaya yol aradılar. Bir türlü bulamadılar. Bir demirci “Ben bir yer gördüm, orada bir demir madeni var. Sanıyorum ki bir kattır. Onu eritirsek yol buluruz” dedi. Gidip orayı gördüler, Demirci’nin sözünü uygun buldular. Dağın böğründeki çatlağa bir sıra odun bir sıra kömür dizdiler. Dağın tepesine ve öteki yanlarına da odun ve kömür yığıldıktan sonra deriden yetmiş yere koydular. Ateşlediler, hepsini birden körüklediler. Tanrının gücüyle demir eridi. Bir yüklü deve geçecek kadar yol açıldı. O ayı, o günü o saati belleyip dışarı çıktılar. İşte o gün bayram sayıldı.⁸⁹

Bu bayram Oğuz Türkleri tarafından yapılmaya başlanmıştır. O günden beri bu kurtuluş gününde bayram yaparlar. O gün demir parçasını ateşte kızdırırlar. Demir kıpkırmızı olunca önce Han, Demirci’nin kıskaçla tutup örsün üstüne koyar, Han da çekiçe vurur.

⁸⁷ Ebulgazi Bahadır Han, Türk Şeceresi (Şecere-i Türk) (Haz.: Rıza Nur), MEB Yayınları İstanbul 1941, s 35-36.

⁸⁸ Ergenekon; sarp, yalçın dağ veya geçit anlamındadır. Bahattin Ögel; Türk Mitolojisi,, s .62.

⁸⁹ Bahattin Ögel; Türk Mitolojisi, s. 64.

Sonra bütün beylerde öyle yapar. Bu günü çok değerli sayarak “zindandan çıkıp anayurduna geldiğimiz gün” derler.⁹⁰

Bu sonsuz ve geniş ova öylesine dolmuştur ki, bir özgürlük, bağımsız ovası olan Ergenekon dört bir yanını çeviren dik dağlar ile bu özelliğini yitirip bir zindan durumuna gelir. Ergenekon artık özgürlüklerini, hareketlerini kısıtlayan ve içinden çıkılması icap eden bir hapisane mağaradır. Buradan yeniden yeryüzüne çıkıp anayurduna gitmek isteyen kuşaklar, artık kimseden korkmayacak derecede güçlü olduklarına inanmaktadır ve bu karar ile, “Ergene Kon” içinde çoğalan yeni kuşaklar dışarı çıkmak, anayurduna varmak üzere demir dağı eritmişlerdir. Yüklü bir deve çıkacak büyüklükte bir yol açarlar. Buradan dışarı çıkarlar. Bu eylemin kıştan çıkarken otların yeşerirken gerçekleştiğini sürülerle dışarı çıkmalarından anlayabiliriz.

Atalar Mağarası “Ergenekon” dan dışarı çıkış gününde arada bulunanların bugünü bir “Kurtuluş Günü” bayramı olarak kutladığı destanda geçen metinden anlıyoruz. Özgürlüğe kavuşmayı, özgürlüğü kısıtlar duruma gelen “Ergenekon” mağarasından çıkarak elde eden Türkler bugünü o günden sonra da yine bir kurtuluş günü olarak kutlamayı sürdürdüler. Tasvirde yer alan o günden beri bu kurtuluş gününde bayram yaparlar sözünden bu bayramın kurtuluş bayramı olduğunu anlıyoruz. Destanda geçen “Zindandan çıkıp anayurduna geldiği gün” diye tanımlanmasından anlıyoruz ki o gün çok değerlidir.⁹¹

Türkler, bu özgürlük gününü aynı zamanda takvimleri içinde bir başlangıç günü seçmiş olmalıdır. Türklerin yeniden dirilişi ve türemesi tabiatın uyanışı ve özgürlüğe kavuşması toplumda iş ve yeteneğinin eyleme geçmesi, her iki ve aziz kurtuluş günü hatıralarının bu törenlerde birleşmesi, bugüne toplumun sürekliliği açısından da kutlu bir anlam ve işlev yüklemiştir. Türkler, “Erkin Kün Bayramı” törenleriyle bir yandan geçmiş geleceğe kuşaklara taşımış, bir yandan da bu kuşaklara özgürlüğün değerinin korunması gerektiğini anlatmıştır. Türk toplumunun gelenekleri, tarihi sürekliliğinde ana kaynaklarıdır.⁹²

⁹⁰ Salim Koca; Eski Türklerde Bayram ve Festivaller, s. 26.

⁹¹ Dursun Yıldırım; “Ergenekon Destanı”, s 534–535.

⁹² Dursun Yıldırım; “Ergenekon Destanı”, s. 538.

1.5. ESKİ TÜRKLERDE BAYRAM VE ŞENLİKLER

1.5.1. Koç Katımı Bayramı

Ota Asya Türk topluluklarında görülen törenler sırası da, Gök Tanrıya at, yer-sularak koç kurban edilirdi. XIX. yüzyıl sonlarına kadar bu bahar bayramının Orta Asya’da devam ettiği tespit edilmiştir. Kalmuklarda tespit edilen törende “sürünün artması, çoğalması” dileğinin yer alması, bu geleneğin Anadolu’da Koç katımı ve soya bayramı ile devam ettiğini göstermektedir. Özellikle konargöçer Türkmen topluluklarında yaylaya çıkma, kışlağa dönme, koç atımı ve saya bayramı oldukça önemlidir. Bu sayılı günler bütün halkın aynı heyecanla katıldıkları âdeti tören havasında büyük törenlerle kutladıkları bayramlardır.

Konar-göçerlerin yaylaya çıkmaları zamanında da yapılan törenler bu eski geleneğin hatıralarını taşımaktadır. Amasya’nın merkeze bağlı Aydoğdu köyünde böyle bir tören tespit edilmiştir. Burada yaylaya çıkış törenine “Atlama” adı verilmekte olup mayıs ayının ilk günlerinde hazırlıklar tamamlanmaktadır. Sürüyle mahalli dildeki “kelek” denilen çingiraklar takılarak sürünün çıkarttığı sesin ortalığı daha da neşelendirmesine çalışılır. Sürü “çalman” denilen etrafı duvar veya çitlerle çevrili dar bir kapısı olan bir yerde toplanır. Daha sonra ateş yakılır. Sürü teker teker ateş üzerinden atlatılarak geçirilir ve yaylaya göç bundan sonra başlamaktadır. Buna benzer bir gelenek Isparta’da vardır. Eski Türk inançlarının kalıntılarının taşıyan bu geleneğin sürünün çeşitli hastalıklardan ve nazardan korunması ile ilgili olduğu düşünülebilir.

Özellikle Kazak Türklerinin kışlaklarından ayrılırken yani yaylaya çıkarırken Nevruz törenlerine benzer büyük törenler yaptıkları bilinmektedir.⁹³

Koç katımı Divan-ı Lügat’it Türkte “koy kögi boldu” yani “koç katımı oldu” şeklinde geçmekte olan bu geleneğin çok eskiden beri konar-göçer Türklerde mevcudiyeti bilinmektedir.

Koyunların çiftleşme mevsimi Kazak Türklerinde “küyek” terimi ile ifade edilmektedir. Koç katımında özellikle sürülerin yaylaya çıkmadan önce, koyunların yavru olması hesap edilmektedir. Koç katımı kutsal bir tören olarak kabul edilmektedir. Gün olarak da genellikle uğurlu olması için Cuma ve Pazartesi günleri tercih edilmektedir. Koç

⁹³ Abdülhaluk M. Çay; Türk Millî Kültüründe Hayvan Motifleri, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1990, s.103.

katımı öncesinde koç sahipleri bir takım hazırlıklar yapmaktadırlar. Koçlar ve koyunlar çeşitli renkte boyalar ile boyanır. Evin gelini veya kızı “koç-bezeği” adı verilen örgü ve süsleri hazırlarlar. Bu süsler koçların boynuzlarına ve boyunlarına takılır. Bu arada koç-katımı mahalli belirlenir ve sabahın erken saatlerinden itibaren halk oraya gitmeye başlar. Çeşitli yiyecekler hazırlanır. Gençler köşe ve diğer oyunlar için hazırlıklar yaparlar. Tekecikteki koç katımında gençler bellerine bulabildikleri kadar ipe dizilmiş çanları takarak onlarla dolaşırlar. Koç katımı öncesinde ve sonrasında bazı hususlara dikkat edilmektedir. Özellikle nazar değmemesi için bazı âdetler yerine getirilir. Koç katımı 20 gün kadar sürer. Koçlar arasında döğüşler olur ve bu olay bir bayram şenliği içinde sürü sahipleri, çoluk çocuk, kadın erkek herkes tarafından seyredilir ve kutlanır. Bu arada Sivas, Şarkışla, Tunceli, Erciş gibi bölgelerde bu sırada “Koç Halayı” oynanır.

Bilecik bölgesi Karakeçilileri keçi cinsi hayvan besledikleri için bu törenlere “Teke Salımı” adını vermişlerdir.

Koçlar salınırken sırtlarına kız çocuklar bindirilir. Bundan amaç yavruların dişi kuzu olmasıdır. Koçun sırtına erkek çocuk veya evin ilk gelini binerse kuzunun erkek olacağına inanılır. Kars bölgesindeki inançlara göre, koçların katım yerine götürülmesi sırasında sürünün önüne aniden çıkan kişilerin cinsiyetine göre doğacak kuzuların cinsi üzerinde tahmin yürütülmektedir. Sürünün önüne hamile bir kadın çıkarsa koyunların o yıl ikiz kuzulayacağına inanılmaktadır.⁹⁴

1.5.2. Saya Bayramı

Moğollardan itibaren ilkbaharda yaptıkları tören, “Örtüs-Sara” (sürüleri otlatma ayı 9 Mayıs) güzün yaptıkları tören “Sagan sara/ akay töreni” (28 Ağustos) idi.⁹⁵

Saya törenleri, koyunların döllenmesi günü yapılan bayramlardır. Anadolu ve Azerbaycan’da bu şenlikle “Saya Bayramı, Saya kutluğu Bayramı” veya kısaca “Saya” olarak bilinmektedir.

⁹⁴ Abdülhaluk M. Çay; Türk Millî Kültüründe Hayvan Motifleri, s.104–105

⁹⁵ Bahaeddin Ögel; Türk Kültür Tarihine Giriş, C.VI, s. 205.

Saya geleneği uğur ve bereketin temsili, bir tören olarak nitelendirilmektedir. Bu tören Anadolu’da çeşitli adlarla adlandırılmaktadır; “sayu”, “sayıl”, “saya gezme”, “köse oyunu” ve “kuzunun tüyü bitti” gibi adlar.

Saya Bayramı, genellikle Koç-katımından sonraki 100. günde olur. Bu da Şubat başı veya ortalarına rastlamaktadır. Çobanlar çeşitli hayvan kılıklarına girerek, oba oba dolaşırlar. Saya ile ilgili türküler söylenir. Çobana her çadırdan hediyeler verilir. O gece toplanılarak yenilir, içilir, eğlenilir. Saya geleneği Kırgız Türkleri’nde de görülür ve bu bayram ile ilgili türkülere “Koyucu Batası” denmektedir. Orta Anadolu’da bu bayrama “Oğlan Canlandı” tabiri de kullanılır. Taklit develer yapılarak veya develer süslenerek bayram yapılır. Tokat ve havalisinde Saya Bayramı “davar yüzü” veya “koyun yüzü” adıyla bilinir.

Koyunun yüzü törenleri, koç katımından 100 gün sonra yapıldığı için, koyunların hangisi kısır, hangisi gebe belli olmuştur. Çobanlar bir araya gelerek hazırlık yaparlar. İki çoban kadın kılığına sokulur. Diğerleri de dikkatleri çekecek şekilde giyinirler. Köyde mevcut tulum, davul, kaval gibi müzik aletlerinin eşliğinde koyun sahiplerinin evleri birer birer dolaşılmaya başlanır. Bu arada türküler söylenmekte ve çeşitli oyunlar oynanmaktadır. Genellikle Anadolu’da Kos-kosa, Köse, Kosa-bezeme gibi adlarla anılan “ Kösgeldi oyunu “Van’da koyunun yüzünde oynanmaktadır. Koyunun yüzü törenlerinde söylenen türküler vardır. Mesela;

Koyunun yüzü geldi,
Gün çaldı/gün doğdu, kuzu geldi,
Çobana taze keçe
Ağaya kuzu geldi.

Çobanlar bu türden oyunlarla koyun sahiplerinden çeşitli hediyeler alarak, aralarında paylaşırlar. Yüzüncü günden sonra artık koyunlar memededir. Yani memeler süte hazırlanmaktadır. Doğum günü yani sayaya kadar koyun sahiplerinin evinden geceleri ateş çıkması, kazan çıkması veya komşulara tuz verilmesi kesinlikle yasaktır. Bu türden bir girişim uğursuzluk olarak nitelendirilir.⁹⁶

⁹⁶ Abdülhaluk M. Çay; Türk Millî Kültüründe Hayvan Motifleri, s.106.

Anadolu’da Saya Bayramına benzer bir törende Burdur’un Tefenni ilçesine bağlı köylerde yapılan “Yünüm Söğedi” törenidir. Sürüler çobanlara teslim edilip uzunca bir süre yayladıktan sonra tören gününe bir ay kala sürüde başı çeken koyunlar, rengârenk boyanırlar. Diğer koyunların da sırtları boyanır, çingirak zillerle donatılır. Köyde ise değirmen çayının önüne set yapılarak 2000 m² genişliğinde ve 2m derinliğinde bir gölcük meydana getirilir. Yünüm Bögedi, kasabada ve köylerde 2 gün önce duyurulur. Gölcüğün etrafı âdeta eğlence yerine döner. Koyunlar çobanların ve sürü başını çeken koyunlar ile sürüler gölü geçmeye çalışırlar. Gölü geçerlerse de çobanlar görevini yapmış ve sürü iyi yaylamış demektir.⁹⁷

Anadolu’da Bereket ile ilgili şenlikler bayram özelliği göstermektedir. Kars’ta “Saya Kutluğu” adı ile bilinir. Erzurum-Bardız’da koyunların süttten kesilmeden önceki son alınan sütleri tarlaya saçı olarak serpilmektedir.⁹⁸

1.5.3. Bahar ve Bahar Bayramları

Türklerin hayatında yaşadıkları kültür çevresinin çok büyük etkisi olmuştur. Özellikle başlangıçta bozkır kültür çevresinde insanın insanla, hayvanla ve tabiatla vermiş olduğu mücadele yaylaktan kışlağa, kışlaktan yaylağa yapılan yorucu göçler, Türk insanının zaman algısını biçimlendirmiştir, belirlemeye yöneltmiştir. Aynı şekilde savaş öncesi ve sonrası asker sayısının tespiti, kışlaktan yaylağa gidiş ve dönüşlerde hayvan sayısının belirlenmesi için yapılan sosyal, siyasi, iktisadi toplantılarda zamanın belirlenmesinde önemli hususlar olarak ortaya çıkmıştır. Zaten yaylak-kışlak hayatı, konar-göçerlik doğrudan iklimin yönlendirilmesinin doğal bir sonucu olarak belirmiştir. Bundan dolayı zaman kavramları Türk kültür çevrelerinde yaygın olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Türkler de zamanla ilgili ilk, bilgilere Göktürk yazıtlarında rastlanılmaktadır. Yazıtlarda şimdi, önce, sonra, ilk, son gündüz, gece, ay, kış ve yaz gibi zamanla ilgili kelimeler bulunmaktadır.⁹⁹

Hayat tarzları gereği yaylaktan kışlağa, kışlatan yaylağa göçte boylar ve boylar birliğine mensup insanların aynı anda harekete geçmeleri, toplum için birinci derecede önem

⁹⁷ Abdülhaluk M. Çay; Türk Millî Kültüründe Hayvan Motifleri, s.10.

⁹⁸ Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, C.I, s.87.

⁹⁹ İlhami Durmuş; “Eski Türklerde Zaman ve Takvimler”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2004, s. 1.

taşıyan siyasi, iktisadi ve dinî toplantıların günlerinin sabitleştirilmesi belirli bir tarih hesabının yapıldığını ve takvime bağlandığını düşünmektedir.¹⁰⁰

Halkın yaşayışından hayat felsefesinden, vicdanından doğmuş bayramlarla tabiatın değişmesinden kaynaklanan topluma mâl olmuş millî bayramlar vardır. Eski Türk Devletleri devrinde ilkbahar ve güz bayramlarının devletin resmî bayramı olduğuna dair çeşitli Çin kaynakları şahitlik yapmaktadır. Bunların içinde hiç şüphesiz, kışın soğuşundan, karından kurtuluş, yeşeren can bulan tabiata duyulan sevginin şekillendirdiği “bahar bayramları” oldukça önemlidir. Baharın gelmesi şüphesiz her toplumda büyük sevince sebep olur. Bu bakımdan her millet baharın gelişiyile ilgili ayrı tören yaparlar. Denilebilir ki, tabiattaki değişiklik tarih boyunca her milletin hayatında birer dönüm noktası olmuştur. Mevsimlerin başlangıcı veya bitimi bu bayramların temelini oluşturmaktadır.¹⁰¹

Baharın gelişini, senenin ilk gök gürlemeleri haber verirdi. Bu ilk gök gürültüleri ile baharda başlamış olurdu. Çünkü kışın her yerde olduğu gibi orada da gök gürlemezdi.

Türkler, yaşlarını baharlara göre, hesap ederlerdi. Mesela 20 yaşında olduklarını söylemek için “yirmi yeşil gördüm” derlerdi. Bu “20 defa yeşillenme mevsimi ve bahar gördüm” demekti. Türkler yeşille, yeşillenmelerle konuşmak, insanı tabiatın kucağına geçip giden senelerin iyi ya da kötü hatıralarının içlerine götürüyordu. “Yaş” ile “yeşil” sözleri arasındaki ilgide ancak bu çok eski düşünce ve mantık zincirlerinin, bize kadar gelen hatırasıdır.

Sonbaharda yapılan pek önemli törenler yoktu. Çünkü bu mevsimde artık atlar semizleşirlerdi. Bunun için de savaş hazırlıkları yapılır ve akınlar başlardı. Savaşlardan önce de bazı küçük törenlerin yapılması muhtemeldir.

Çin tarihlerine göre Hunlar ve Göktürklerin, senenin beşinci ayında büyük bir bayram yaptıkları bilinmektedir. Çin takviminin beşinci ayı, aşağı yukarıya bizim “Mayıs” ayımızı karşılamaktadır. Orta Asya’da bazı bölgelerinde Mart, bazı bölgelerinde ise bahar geç geldiği için “Mayıs”tır. Buna “bahar bayramı” denmektedir.¹⁰²

Bahar bayramlarında kımız içilirdi. Bu bayramda beyaz kısraklar takdis edilir, kımızlar dağıtılmıştır. Ancak kımız dağıtımı ile ilgili olarak Müslüman Kazak, Kızgız ve Başkurt

¹⁰⁰ İlhami Durmuş; “Eski Türklerde Zaman ve Takvimler”, s.3.

¹⁰¹ Abdülhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.18.

¹⁰² Bahaeddin Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 151–152.

Türkleri Türklerinde bu şekilde bir “kıımız bayramını” görmekteyiz. Buna “Kımız Murunduk” denilmektedir. Bu “Kımız Bayramı” da Mayıs ayı içinde yapılmaktadır. Başkurt Türkleri Türkleri kadınlarının erkekleri küçük erkek çocukları yanlarına almadan yaptıkları diğer bahar töreni daha vardır. Bu törene “Karga Toy” adı verilmekte ve kargalara darı, süt gibi şeyler ikram ederlerdi. Karga-Toy bayramı, Kırgız Türklerinde de kutlanmaktadır. Bahar Bayramlarından birisidir. Temmuz ayında yani Kırgız Türklerine ait takvimin Mayıs ya da Sarıça-ay denilen ayda kadınlar tarafından kutlanır. Bu bayram yalnızca Kırgız Kadınları tarafından kutlanmaktadır. Yedi yaşından büyük erkek çocuklar ve erkekler Kargatoy törenlerine asla katılamazlar. Yakut Türklerinde de ilkbahar bayramı görülür ve bayram “Yıs-Yahı” olarak adlandırılır.¹⁰³

Bahar bayramları, Eski Türklerden itibaren var olan ve günümüz Türk Dünyası’nda da kutlanan bayramlardır. Bahar bayramlarımız bizim geçmişten günümüze ulaşan kültür kaynaklarımızdır.

1.5.3.1. Türklerde Baharla İlgili Gelenek Ve Törenler

Kışın bitimi ve baharın gelişiyle birlikte Türk topluluklarında çeşitli geleneklerin sergilendiği ve bazı törenlerin yapıldığı bilinmektedir. Bahar bayramlarını böyle açıklayabiliriz.

Kış mevsimi çeşitli bölgelerimizde kısaca “Çile/çile ayı” olarak ifade edilmektedir. Aras kıyılarındaki mevsimi üç dönemde düşünülürken, bunlara “büyük çile”, “küçük çile” ve “bayram ayı” gibi adlar verilmektedir. Genellikle Kasım’dan 21 Marta kadar uzanan kış ayları halk takviminde şöyle bilinmektedir.

Kasımın 8’inden Aralık’ın 22’sine kadar 45 günlük ilk devreye “Kasım”,

22 Aralıktan 5 Şubat’a kadar ikinci 45 günlük bu devreye “Zemheri”;

6 Şubattan 21 Marta kadar süren son 45 günlük devreye “Hamsin” denilmektedir.

Gecenin en uzun olduğu 21 Aralıktan sonra gelen 40 güne “büyük çile” denilir. Takvim bilgisi bakımından 21 Aralık – 30 Ocak günleri “Erbain” olarak adlandırılır. Kışın en uzun soğuk ve sert geçtiği bu dönem “zemheri” adıyla ifade edilmektedir. Uzun kış geceleri genellikle mahalli bir takım eğlencelere de sahne olmaktadır.

¹⁰³ Abdülhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s. 23–24.

Baharın başlangıcıyla birlikte Türk, dünyası da bir takım geleneklerin, törenlerin, inançların sergilendiğini görmekteyiz.

Orta Anadolu’da baharın müjdecisi çiğdem çiçeğidir. Karlar erimeğe başladığı zaman hemen tepelerde bu çiçek açmaya başlar. Şubat ayının ortalarından itibaren çıkmaya başlayan çiğdemleri toplamak için çocuklar ellerinde “kazgıç” (Çorum İlinde) veya “Küsküç” (Yozgat İlinde) denilen ucu sivri değneklerle tepelere tırmanırlar. Topladıkları çiğdemleri taşıyabilecekleri büyüklükte bir iğde dalına veya karaçalı dalındaki dikenlere asmak suretiyle şehirde mahalleri, köylerde evleri dolaşarak baharın geldiğini ev sahiplerine müjdeliler.¹⁰⁴

Beyaz çiğdeme halk arasında “öksüz olan” (Şabanözü) de denir. Bu adlandırmayı almasının sebebi ise topraktan çıkar çıkmaz koyun keçi, sığır gibi hayvanlar tarafından yenilmesidir. Bektaşî inancına göre ilkbahar yeni bir uyanışın, yeni bir uyanışın yeni bir hayatın başlangıcıdır. Bunu temsil etmesi sebebiyle çiğdem çiçeği beyaz ve sarı olan Ehl-i Beyt’in sembolleri arasına girmiştir.

Orta-Asya Türkleri arasında da Nevruz arifesinde yüzyıllardır süregelen “Cuft baroron töreni” yapılmaktadır. Köyün en yaşlı ve en saygı duyulan kişisi bir çift öküzün çektiği sabanla toprağı yarararak ilk izi açarak töreni başlatmaktadır. Tören bütün çevre halkının katıldığı bir mahalli bayram olarak kutlanmaktadır. “Baran/baron/boron terimleri Anadolu’da yaşamaktadır. Genellikle çift sürülürken sabanın bıraktığı ize denilmektedir.¹⁰⁵

Bu gelenek Türk Dünyasında oldukça yaygındır. Kırım Türkleri bu bayrama “Saban-toy” Orta Asya Türkleri; “Cuftbaroron”, Tunceli’de “Çift gömesi”, Kars’ta “Çift-çıkarma” gibi adlar verilmektedir.

Dobruca ve bölgesinde ilkbahar ekimi, Kasımın 110.günü yani Şubatın 26’sında yapılmaktadır. O gün gruplar halinde tarlaya çıkılır. Ekimden önce bir takım törenler yapılır. Bunlar arasında tarlaya şarkı söylenerek girilir. Arabaları çeken at, eşek, katır gibi hayvanlar süslenir. Davul zurnalar en hareketli parçaları çalarlar. Önceden kararlaştırılan yere gelindiğinde köyün ileri gelenlerinden birisi sembolik olarak sabanla yere bir iz açar, birkaç avuç buğday serperek, mahsülün bereketli olmasını diler.

¹⁰⁴ Abdülhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz , s. 11.

¹⁰⁵ Abdülhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s 12.

Sabanın açtığı izde köyde yapılmış oldukça büyük ekmekler döndürülür ve bunlar daha sonra sofrada yenir. Daha sonra herkes birbirlerini tebrik eder ve bereket dilerler.

Anadolu dışındaki bu millî geleneğin Anadolu'nun bir çok yöresinde de yaşamakta olduğu görülür. Bunlardan Tunceli ve Kars bölgesindeki bu gelenekle ilgili törenler bulunmaktadır. Tunceli ve Kars bölgesindeki bu gelenekle ilgili törenler bulunmaktadır. Tunceli'de ilkbaharda çift sürüleceği gün “niyaz” dağıtılır. Genellikle Perşembe veya Cuma günü tören günü olarak seçilir. “Niyaz”, Tunceli'de yağla yoğrularak pişirilen ekmeğe denilmektedir. Niyazın hamurundan bir parça koşulan hayvanların alınlarına ve boynuzlarına sürülür. Bu hamurdan bir çörek yapılır. “Göme” adını taşıyan bu çörek iki saç arasında veya kızgın fırın tuğlaları üzerinde pişirilmektedir. 2-3 cm kalınlığındaki bu çörek Anadolu'nun diğer bölgelerinde de bilinmekte “kömeç, gümeç, gömeç, kömpe” gibi adlar almaktadır. Tarlada sabana koşulu öküzlerin boyunduruğuna vurularak parçalanan köme daha sonra fakir fukaraya dağıtılmaktadır.¹⁰⁶

Karsta Nisan-Mayıs aylarında sabanı ilk defa toprağa vurma töreni yapılmakta olup “Çift Çıkarma” olarak bilinmektedir. Töreni düzenleyen aile reisi köy ihtiyarlarından çift çıkarma gününün tespit edilmesini ister. Daha sonra köyün ihtiyar kadınları bu evde toplanarak imece usulü ile yufka açarlar, ekmek pişirirler. Tören günü öküzlerin alan halk tören mahalline gider. Gençler tepsilerle törene katılan halka ekmek dağıtırlar. En yaşlı birisi iki âdet çiğ yumurtayı öküzlerin alınlarına vurarak kırar. Öküzlere de çift ekmeğinden yedirilir. Bu arada herkes “Allah kabul etsin, bereket bol olsun” diyerek dualar okur. Daha sonra çevre tam bir bayram y erine döner. Tarla sürme ile birlikte hasat zamanında Maraş'ta da törenler düzenlenmektedir.¹⁰⁷

1.5.4. Türklerde Yılbaşı

Eski Türklerin “Yılbaşı”ları da baharla birlikte başlardı. Türkler, senelik “yıldırım” ve şimşeklerini, yeni “yılbaşı”nın bir işareti gibi görürlerdi.¹⁰⁸

İlkbaharın başlangıcı, Mart ayıdır. Divan-ı Lugatit-Türk'te Oniki Hayvanlı Türk Takviminde yılbaşı 21 Mart yani Nevruz'dur. Türkler bugüne “yengi-gün” demektedir. K.K.Yudahin'in eserinde, Kırgızlarda “Nouruz” (Nevruz) gününün Mart ayında olduğu

¹⁰⁶ Abdülhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz , s.13.

¹⁰⁷ Abdülhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.14.

¹⁰⁸ Bahaeddin Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 773-774.

ve yeni yılın ilk günü anlamına geldiği ifade edilmektedir. Stanislas-Juyien 557-581 tarihleri olaylarını ihtiva eden Tchou Chai'dan aldığı notlar yılbaşının tespiti bakımından oldukça önemlidir. Kaynakta verilen bilgiye göre, “Tukyular’ın takvimleri yoktu, yılları ağaçların yeşillenmesiyle hesap ederler. Bu bilgi açıkça Türklerde yeni yılın tabiatın yeşermesiyle başladığını göstermektedir. 843 yılı Mart ayında Çin imparatoru Wu-tsung, Kırgız Kağanı’na gönderdiği mektubunda şöyle demektedir. “...Şimdi ilkbahar mevsimindeyiz.” Bu ifade Mart ayının baharın başlangıcı olduğunu göstermektedir.¹⁰⁹

Uygur Türkleri yeni yılın ilk ayına “Aram-ay” veya “ram” adını vermektedirler. Bu Altınordu Devleti’nde “Muharrem” ayı karşılığında kullanılmaktadır. Çuvaş Türklerinde de “Navrus” Novrus Oyx” Mart ayında olup, yeni yılın ilk günü anlamına gelmektedir. Eski Çin kaynaklarında görüldüğü üzere Kırgız Türkleri (Ho-kussu)’nde yılbaşı, terim olarak mevcuttur. W.Eberhard’ın “yeni yıl” olarak nidelendirdiği “Mao-Shih-ait/Mov-şı aın tam karşılığı kanaatimizce, Tsai Wen-Shen’in vurguladığı “Baş ay” olmalıdır. Kırgızlardan geldikleri bilinen “Hakas” adı verilen Türk topluluklarında bu ad “Mao-şı-ay” yani “Mus-ay/Buz ay” şeklinde yaşamaktadır. Azerbaycan’da da 20-21 Şubat – 20 Mart günlerini içine alan ay “Boz ay/Buz ay olarak bilinmektedir.

Koç Burcunun (21 Mart – 20 Nisan) ilkbaharında başlangıcı olduğu Kutadgu Bilig de belirtilmektedir. “Kazı yazkı yıldız basa ud kelir” ifadesi bunu açıkca ortaya koymaktadır.¹¹⁰

Prof. Dr. Osman TURAN çeşitli misaller vermek suretiyle yılbaşının 21 Ocak – 20 Şubat arasında olduğunu belirtmekte ve DLT’teki “yıl-başı nevrüz (yeni gün) ile başlar” ifadesi doğru bulmamaktadır. Kaşgarlı Mahmud’un bu kaydının, on iki Hayvanlı Türk Takviminin dikkate alınmadan kullanıldığını, mevsimleri ifade için gene Kaşgarlı Mahmud’un kaydettiği “Oğlak-ay” “Uluğ Oğlak ay” gibi tabirlerin de mevzii bir halk takviminin bahse konu edildiği kanaatındadır. Prof. Dr. Osman Turan Türkler’in ay yılı esasına göre kullandığı ay adları yanında, güneş yılı esasına göre ay adlarını da kullandığını kabul etmektedir.

İbrahim Hakkı “Marifetname”sinde yılbaşıyı güneşin koç burcuna girdiği gün olarak tespit etmiştir. Ayrıca İslam kaynakları Prof. Dr.Osman Turan’ın da belirttiği üzere, yeni

¹⁰⁹ Abdülhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.24.

¹¹⁰ Abdülhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz , s.25.

yılı “Dev/Kova burcu ortalarından başlatırlar ve Türk mevsimlerinin, Arap mevsimlerinden bir buçuk ay sonra olduğunu kaydetmektedirler. Bu kayda rağmen, Prof. Dr. Osman Turan, yılbaşı gününü Ocak sonları ile Şubat başlarında aramaktadır. Halbuki Kova Burcu bilindiği gibi 21 Ocak – 20 Şubat dönemidir. Arapların yılbaşı u ayın ortalarında olduğuna göre, Türkler’in yeni yılı bundan 1.5 ay sonra olacaktır. Bu günde ancak Mart ayının ikinci yarısına işaret etmektedir.¹¹¹

Yeni Yıl Anadolu’da Gaziantep ve çevresinde Mart ayında olup, bu aya “Azer” adı verilmektedir. Rıza Nur’da baharın ilk ayı olarak Mart ayı karşılığında “Azer” adını kabul etmektedir. Erzurum ili Şenkaya ilçesine bağlı Örtülü Köyünde de tespitlere göre yeni yıl, Mart ayında başlamakta ve bu aya mahalli olarak “döl dökümü” denilmektedir. Kars ili ve çevresinde, kür boylarında, Erzurum ve Çorum havzasında kullanılan “Çoban Takvimine göre yeni yılın ilk ayı “döldökümü/kuzu ayı” yani Marttır. Buna da “Yaz başı” da denilmektedir.¹¹²

Tüm Türklerde 21 Mart Yılbaşı olarak kabul edilir. Özellikle Altay, Hakas, Karaçay, Malkar, Nogay gibi Türklerde bu foksiyon ön plana çıkmaktadır. Örneğin, Hakas Türklerinin 22 Martta kutladıkları Bayram Çılpazı (yılbaşı) olarak adlanmakta ve gece gündüz eşit olduğu sabah başlamaktadır.¹¹³

Türklerde “Yılbaşı” anlayışı içinde bir farklı bakış daha bulunmaktadır. Murat Ağı’nin kitabında “Kıpçaklar” adlı eserinde “Altay kabilelerinin Urallara göç ettiklerinde, eski Türkler gittikleri yerlerde dağlara ve nehirlerle kutsal anlamlar yüklemişlerdir. Dağlar ve nehirler dışında kutsal saydıkları şeylerde vardır. Mesela, yılda bir kez “Çam Ağacı Bayramı” düzenlemektedirler. Çocuk ve yetişkinler yıl boyunca bu bayramı bekler, onun için hazırlıklar yaparlar. Çam ağacı, o zamanlardan beri Türkler için kutsal bir ağaçtır. Yılda bir kez çam ağacı evde “misafir edilmekte, ev halkının nüfusuna göre törenler düzenlenmektedir. Bayram, Yer’in merkezinde, gür ve beyaz sakallı yaşlı Ülgen’in yanında yaşadığına inanılan “Yer-Su” adına düzenlenmekteydi. İnsanlar yılın bu zamanında Ülgen’i yeryüzünde dolaştı. Bu zamanlar görülebileceğine inanırlardı. “Çam ağacı bayramı, kışın en sert yaşandığı gün, 25 Aralıkta kutlanmaktaydı. Bu gün, gündüzün geceye galip geldiği düşünülürdü. İnsanlar, Ülgen’e dua eder, güneşi geri

¹¹¹ Abdülhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz , s.26.

¹¹² Abdülhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.27.

¹¹³ Ahmet Pirverdioğlu; “Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği”, Türkler Ansiklopedisi, C.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s 48.

verdiği için minnettarlıklarını ifade ederlerdi. Dua'nın kabul olması için evdeki çamı süslerlerdi. O günden sonra Ülgen, yazgısını değiştirerek “Yerlik” adını almaktadır. Eski Türklerde “Ülgen” ve “Yerlik” iki ayrı, kavramı temsil etmektedir. İyilik ve kötülük, ışık ve karanlık gibi. Bu yüzden 25 Aralık'ta bütün insanlar, en zalimler de dâhil, herkes iyilik yapmaya ve cömert davranmaya özen gösterirdi. O gün bütün çocuklar ev ev dolaşıp, şarkı söylerler.¹¹⁴

¹¹⁴ Murat Adji; Kıpçaklar, AKM Yayınları, Ankara, 2002, s. 98.

BÖLÜM II

2. TÜRKLERDE BAYRAMLA İLGİLİ GELENEK VE TÖRENLER

Türklerde Bayramlarda yer alan eski kültür, inanış, efsane, gelenek, örf ve âdetlerimizle ilgili bilgiler vermeye çalışacağız. Eski Türklerde pek çok gelenek ve tören bulunmaktadır. Ancak bunların hepsinin bilinmesinin imkanı yoktur. Sadece kaynaklarda geçen bilgilerden bahsedebiliyoruz. Eski Türklerde yapılan “Devlet Törenleri” de, toplumun bütünü ile ilgili olmaktadır. Millî şuurun ve birlikte yaşama heyecanlarının doğmasında, en çok rol oynayan olaylar, bu törenler idi. Her Türk’lerin ve her Türk ailesinin kendilerine göre, şahsi inançları içermektedir.

2.1. HAZIRLIK DÖNEMİ

Bayrama hazırlık dönemi, genel temizlikle başlamaktadır. Evlerin etrafı çöplerden temizlenir, içi ve dışı badanalanır, halılar, kilimler yıkanır. Ancak Hakas Türkleri, bu temizlikten sonra evin bereketi gitmesin diye bir parça çöpten saklarlar. Aile üyelerine yeni elbise, akrabalara hediye alınır. Bayramda yenecek şeker ve yemişler önceden tedarik edilir, saklanır.

Bayrama birkaç gün kala ise çeşitli tatlıların yapımına başlanır.¹¹⁵

Türklerde yıl boyunca bolluk içinde yaşamak, barış ile birlik olmak için bu günün sembolik anlamını taşıyan faaliyetler, yani, büyük işlerin gerçekleştirilmesi gerek olduğuna inanılmıştır. Bunlar şöyledir:

- a) Erkenden, güneş doğmadan önce, yüksek tepenin başına çıkıp, Güneş-Ana’ya selam vererek, güneşi karşılamak. Ve bu eski Sakalardan, İskitlerden gelen gelenektir
- b) Kesilen koyunun kanından alıp, çocukların alınına çemberler çizilerek sürülmesi.

¹¹⁵ Ahmet Pirverdioğlu; “Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği”, s. 46.

- c) Akar suya ayran ve tahılgillerden döküp, su gibi bolluğun olmasını dileyip, o sudan herkesin içmesi gerekir.
- d) Birbirleriyle kavgalı olan insanların bu bayramlarda mutlaka barışmaları gerektir.
- e) Bütün insanların birbirleriyle kucaklaşarak görüşmeleri gerektir.
- f) Gelecek bayramların hem iyi, hem herkese hayırlı olması yine herkesin bolluk ile zenginliğe ulaşması için sembolik ve büyüleyici anlamını taşıyan oyunlar oynanır. Güneş/at üzerine iki kişinin birbirini düşürmeye çalışması, kız kovalamak, “kökpar çekmek” (eski Kıpçak oyunu gibi) oyunlar oynanır. Bununla birlikte âşıklar şöleni de yapılmaktadır.¹¹⁶

Bayram gelmeden en az bir hafta öncesinde başlayan hazırlıklarda bir muntaka temizliği yapılmaktadır. Bu çerçevede şehirlerin, yerleşim bölgelerinin bütün cadde ve sokakların evler temizlenmektedir.

Bayramlar, toplumların mübarek günleridir. İslam toplumunda dinî bayram olarak Kurban ve Ramazan Bayramları vardır. “Kutlu Gün” ve “Kutlu Gece” kavramlarından hareketle; Arife günleri, kandiller (“Leyla-i Kadir”, Mevlüt Kandili, Miraç Kandili, Regaib Kandili gibi) bayram ve aziz anlardır. Muharrem Ayı, Aşure Ayı ve benzerleri de halkımızın gördüğü aylardır.

Mesela; Afyonkarahisar’da Anadolunun birçok yerinde olduğu gibi kandil ve arife geceleri minare kandilleri ışıklandırılır. Balıkesir’de Arife günü” yaş ağaç” kesinlikle kesilmez. Doğru olmadığına inanılır. Denizli’de Ramazan ve Kurban bayramlarında, arife günü veya bayram sabahı kabir ziyaretlerinde, kabirlerin üzerine “Mersin Dalı” dikilmenin dinî bir vecibe olduğuna inanılır. Kahraman Maraş’ta, kurban kesilecek olan bıçak, kesimden önce okunur. Amasya’nın bazı yörelerinde, Muharrem Ayına özel dinî uygulamalar yapılır. Bu ayda oruç tutulur. İftarda su içilmez, et yenmez, saç-sakal tıraşı olunmaz. Çanakkale’de, Aşure ayında aşure yapıp dağıtmayanın bir yıl boyunca evinde domuz eti kaynayacağına inanılır. Ordu’da mübarek gün ve gecelerde cami çıkışına bir kap su konur, cemaat şifa niyetiyle suya üfler. İzmir’de de Arife günü dikiş dikilmez. İzmir’in Bayındır ilçesinde, Arife günü pilav dağıtılır. Artvin’de, arife günü iş yapılmaz.

¹¹⁶ Şakir İbrayev; “Nevruz Bayramının Kazak Türklerinde Kutlanması ve onun Eski Türk Felsefesiyle Bağlantısı”, Uluslar arası Nevruz Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.61.

Artvin’de, Arife günü eve odun getirilmez, eve yılan gireceğine inanılır. Konya’da bayram günü sabahleyin güneş doğarken, çeşme ve akarsulardan zemberek aktığına inanılır, su alınır.

İki bayram arasında nikahın kıyılmayacağı inancı, dinî bayramların Cuma Gününe rastlaması halinde bayram namazı ile değişmeceli anlamda bayram kabul edilen Cuma namazı arasında bir telaşlanmayı önlemek amacıyla yönelik olduğu şeklinde izah edilmektedir.

Bayramlarla ilgili halk inançları tespitlerimizde, ateş, ışık, ağaç, bıçak-iğne (demir), su, güneş gibi motifler gündemdedir.¹¹⁷

Türkiye’deki Müslümanlık evvel inançlarla, İslamiyet dışı inançların hepsinin taşıyıcıları ve mensupları sadece Türkler olmamıştır. Türklerin eski inançları da sadece Gök-Tanrı inancı değildi; ancak bilinen ilk Türk inancı ve en yaygın Türk inancı olmasındandır. Ve eski Türk toplumlarından günümüz Türk topluluklarına geçmiş olmasından kaynaklanan gelenek ve göreneklerimiz böyle çeşitlilikler arz etmektedir.

2.2. BAYRAM YEMEĞİ

Bayram Yemeği geleneği tüm Türk halklarında uygulanmaktadır. Aile yemeği, toplu ziyafetler şeklinde ortaya çıkar. Bayram yemeği, ailece yenir ve en uzak yerlerde bulunan aile üyeleri ile evlerde toplanır.

Türk topluluklarının dikkati çeken başlıca özellik, yeme-içmeye fazla yer verilmesidir. Bunun sebebini sadece eğlenmeye zemin hazırlamaktadır. Çünkü eğlenmekle ilgili olmayan dinî bayramlarda da yeme içmenin bayramın geleneklerinden olduğu görülmektedir. Nitekim Müslümanlar için yılın her gününde oruç tutmak caiz olduğu halde bir aylık farz orucu takip eden Ramazan bayramının birinci günü bilhassa fakirlerin et yiyebilecekleri Kurban bayramında (dört gün) oruç tutmak yasaklanmıştır. Yine birer dinî bayram sayılabilecek Aşure Günü ve Kandil Gecelerinde de özel yiyecekler (Aşure çorbası, helva, kandil simidi) yapılmakta ve komşulara dağıtılmaktadır.

¹¹⁷ Yaşar Kalafat; İslâmiyette ve Türk Halk İnançları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s.45-46.

Eski Türk topluluklarında, Oğuz beyleri'nin bayramlarında ziyafetler hazırlanmaktaydı. Mesela, “Hanlar Hanı Bayındır Han”, yılda bir kere bayram/toy ilan edilmekte, Oğuz Beylerin, konukları idi. Yine bayram/toy edip “attan aygır, deveden :Buğra, Koyundan Koç, kırdırmış idi....”

“Bir gün, Ulaş oğlu Kozan Bey, yerinde durmuş idi. Kara yerin üzerine, Otağ diktirmiş idi”. Ağzı büyük hurmalar, ortalığı salınmış idi. Dokuz yerde badyalar (masalar) kurulmuş idi. “Altın ayaklı sürahiler” dizilmiş idi. Dokuz kara gözlü, örme saçlı elleri bileğinden kınalı, parmakları nigarlı boğazları birer karış, “kafir kızlar, al şarabı altın ayağı (kadeh) ile, kalın Oğuz Beylerine, gezdirirler idi. Her birinden Ulaş oğlu Kazan içmiş idi.

“Kısrak kesimi”, Farsça Oğuz Destanı içinde görülüyor. “Oğuz yurduna dönmesi onuruna, toy/bayram vermiş” 90.000 koç, 900 kısrak kestirmiştir. Büyük bir toy/bayram” yaptırdı Altın Evi kurdurmuştur.

Eski Türklerde, şenlik için hayvan kesme ile ilgili deyiş ise, “Toy, Soy-ma” dır.¹¹⁸

Eski kabile geleneklerinin bir yansıması olan toplu yemekler ise, daha yaygındır. Bunlar köy, kasaba ve şehir meydanlarında veya kırlarda yapılmaktadır. Bu güne özel yemeklerde yapılmaktadır. Mesela, Nevruz aşısı, Bayram aşısı, Nevruz köcö, Nevruz köje, semeni Sümölüş/Sümelek, Köçö-botko) ve herkes buna katkıda bulunmaktadır.

Sümelek'in ise, halk arasında özel bir anlamı vardır. Halk arasında yaygın olan inanışa göre “Su ve Melek” kelimelerinin bileşik halidir. Nevruz kutlamaları dolayısıyla hazırlanan Sümeleğin Cennet yemeklerinden olduğu ve bu haliyle kutsal sayıldığı bir başka halk inanışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Nevruzunu tarihi kadar eskilere dayanan bir geçmişi olan bu yemeğin geleneksel Türk Dinî inanışlarından İslam'a kadar her motifi içerisinde barındıran bir karaktere sahip olduğu gözlenmektedir. Halk arasında farklı anlatımları bulunan bu yemeğin en büyük özelliği; Yüce Allah (c.c.)'ın rahmet ve bereketinin insanlara ulaşması, yeni yılın bolluk ve bereket yılı olmasına vesile olması ve insanlar arasında birlik, beraberlik ve dayanışmaya katkı sağlayacağına inanılmasıdır. Bu yemek kendine özgü inanışları ve takdim şekli olan bu yemeğin uzun bir zamana ihtiyaç duyan hazırlama şekli vardır. Yemekte belli bir disiplin, belli bir

¹¹⁸ Bahaeddin Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s.780.

titizlik ve belli bir temizlik anlayışına ilave olarak belli oranların belirlenmesi özellikle dikkat edilmektedir.¹¹⁹

Sümelek'in yenmesinde de bazı gelenekler vardır. Sümelek'in üstü açılırken herkes tarafına toplanır. Ehil birisi Kuran-ı Kerim'den bazı sureler okur dua eder. Bu arada orada bulunanlar dilekte bulunurlar. Sümelek açılmadan önce orada bulunanlardan imkânları olanlar, Sümelek'in hazırlanmasında emeği geçenlere verilmek üzere bahşişler atarlar. Üzeri açılan Sümelek'in görüntüsünde meydana gelen şekiller, bir tür kahve falı gibi, yeni yılın nasıl Türklerin Şölen, Bayram, Toylarında asıl amacın paylaşma, yardımlaşma, pay etme, üleşme geleneğini bariz bir şekilde görmekteyiz. olacağı şeklinde yorumlanır. Ancak bu yorumlar genellikle birlik, beraberlik, barış, huzur, bolluk ve bereket şeklinde, insanlara yaşama azmi ve heyecanı verecek şekilde olur. Yorumcu, insanların kaynaşmasına ve dayanışmasına vesile olacağını, kendini dinleyenleri iknaya çalışır.¹²⁰

Bayramlar ve Devlet şenlikleri, Türk tarihinin en eski çağlarından beri devam edip, gelmektedir. Bayramlar, Ataları saygılama ve din törenlerinden sonra da böyle büyük şenlikler yapılırdı. Türkler de “yeme içme” olmadan, şenlikte olmazdı.¹²¹

2.3. MEZARLIK ZİYARETİ

Türk topluluklarında bayramlar öncesi ve bayramın 1., 2., 3. veya 4.günü çok önemli yeri olan bu gelenek, eski Türklerdeki Yuğ törenlerinin izlerini taşımaktadır. Eski Türk ve Çin kaynaklarına göre, kışın veya yazın ölenler için geçici mezar yapılır ve ilkbaharda veya güzün düzenlenen Yuğ merasimi (toy) ile toprağa verilirlerdi. Yuğ törenleri sadece ağlama ve ağıtlar söyleme gibi yas ayinleri ihtiva etmezdi. Aynı zamanda çeşitli yarışları, temsili dövüşleri, ölenin kahramanlıklarını aksettiren türküleri ve toplu yemeğe de içine almaktaydı.¹²² Benzeri törenlerin Kuzey Azerbaycan'daki Hun Türkleri tarafından da düzenlendiğini X.yüzyılın tarihçisi Mouses Kağankatlı'da kaydetmektedir.

¹¹⁹ Mustafa Erdem; Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.241-242.

¹²⁰ Mustafa Erdem; Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları, s. 244.

¹²¹ Bahaeddin Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 776.

¹²² Abdülkadir İnan; Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.121.

Azerbaycan, Türkistan ve diğer yörelerde millî bayramlarında yakın ve akrabaların mezarlarını ziyaret etmek, mezar üzerine şeker ve tatlı bırakmak, Yasin-i Şerif okumak, Ağıt söylemek ve ağlamak, mezarların etrafını temizlemek, bazı yörelerde ise mezarlıkta kahve ve içmek ve yemek yemek gibi etkinliklerle devam etmektedir.

Bugün Hristiyan olan Gagauz ve Çuvaş Türklerinde de bu gelenek yaşatılmaktadır. Çuvaşlar kışın ölenlerin mezarını ilkbaharda, yazın ölenlerin mezarları ise güzün yaptırılmaktadır.¹²³

Türk Dünyasında mezarla sırt çevrilmez. Türbeden ve mezarlıktan geri geri yürünerek çıkılır. Saygı duyulan kimsenin de bulunduğu odadan da sırt dönülerek çıkılmaz. “Hayır, dua vererek” demek hayrına dua etmek demektir. Kişi kendi adına dua okur veya hoca, başkası cenaze adına dua okumaktadır. Ölüye “öldü”, “rahmetli oldu” anlamında “Rahmete gitti” denilmektedir.

Ölüye kesinlikle sövülmez. Kavgalı aileler dahi aralarında hakaret ederken ölüye sövmezler. Ölüye sövmek hiç affedilmez. Ölüye son derece saygı eski Türk inançlarında Atalar kültünün bir anısıdır. Hunlar ve Göktürkler döneminde düşmanın ata mezarlıklarına hakaret etmesi savaş sebebi sayılmaktadır.¹²⁴

Bilinen en eski devirlerden beri Türklerin yaptıkları törende orta-ruhlarına lazım oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Türk Dünyası’nda, mezarlık ziyaretleri Bayram öncesinde yapılmaktadır. Çünkü ata ruhlarının evin bacası etrafında çocuklarının bayramı nasıl geçirdiklerini kontrol ettiklerine inanılmaktaydı. Bayram öncesi mezarlıkların ziyaret edilmesi bunun bir sonucudur, diyebiliriz.¹²⁵

Türkiye’de mezarlık ziyaretleri de hemen hemen aynıdır. Bayramların arifesinde veya bayramda mezarlıklar ziyaret edilir. Kur’an-ı Kerim’den süre ve dualar okunur. Atalar hayırla yâd edilir. Mezarlıklara özel saygı gösterilir.

2.4. AKRABA VE EŞ-DOST ZİYARETİ

Bayramlarda önemli bir yer teşkil eden gelenek ise, akraba eş-dost ziyaretidir. Bu ziyaretlerin sebebi ise, bayramların millî ve dinî niteliklerinden dolayıdır. Aynı zamanda

¹²³ Ahmet Pirverdioğlu; “Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği”, s. 47.

¹²⁴ Yaşar Kalafat; Güney Kafkasya, Kafkasya Araştırmaları Dizi 3, ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s 65.

¹²⁵ Ahmet Pirverdioğlu; “Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği”, s. 47.

bayramların kaynaşma, birlikte olma ve toplu yapılan bir gelenek olarak görülmesindendir. Bayram ziyaretleri, Büyüklerin, akrabaların, komşu ve tanıdıkların, hasta insanların evlerini ziyaret etmek, birbirinden haberdar olmak, dostlukları tazelemek için bir vesiledir. İnsanlarda bir halk, bir millet olma duygusunu kuvvetlendiren onları birbirine kenetleyen etken olarak ortaya çıkmaktadır. Bayramlar ziyaretleri küslerin barışması, düşmanlıkların sona ermesine de vesile olmaktadır.

2.5. KIR GEZİLERİ

Toplu şekilde kırlara çıkılarak eğlencelerin, şölen ve yarışların düzenlendiği bu gelenek eski Çin kaynaklarına göre, Hun Türklerinde yaygındı. Türk Dünyası'nın bazı yörelerinde bu etkinlik Nevruzda gerçekleşmeye devam etse de, diğer yörelerde Hıdırelleze kaymıştır. Kır gezileri sırasında mahalli oyunlar dışında Türklerin genel olarak gerçekleştirdiği pratikler, çeşitli yarışlar (güreş, at yarışları, kökpar/gökböri veya keçi kapma, köpek, koç ve horoz dövüşleri vs) danslar (kır gezilerinde daha fazla halay gibi kolektif danslara yer verilmiştir), müzik ve seyirlik oyunlardır.

Altay Türkleri arasında 1930'lu yıllara kadar yılda iki defa ilkbahar ve sonbahar) bütün halkın katılımıyla Kam törenlerinin yapıldığı bilinmektedir. Büyük küçük herkesin katıldığı bu törende Tanrıya verdiği nimetler için teşekkür edilir ve ondan yeni nimetler, bolca hayvan, süt, arpa, ot ve iyi av istenirdi. Büyük bir insan kalabalığı katıldığı köy dışında yapılan bu törenler, günümüze kır gezileri şeklinde ulaşmıştır.¹²⁶

2.6. EĞLENCELER

Bayram kutlamaları sırasında çeşitli yarışlar, gösteriler, seyirlik oyunlar ve müzik yer almaktadır.

Çin kaynaklarına göre, Hunlar ile Göktürkler, yılın beşinci ayında büyük bayram yapıyorlardı. Bahar bayramlarının en önemli olayları içinde kurban törenleri idiler. Hem Hunlar hem de Göktürkler'in bahar bayramlarının müşterek taraftarları, her ikisinde de, at yarışlarının yapılması ve şarkıların söylenmesi idi. Bu bayramlarda büyük at yarışlarının yapılması ve kitle halinde şarkıların söylenmiş olmasıdır. Ayrıca,

¹²⁶ Ahmet Pirverdioğlu; "Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği", s .47.

Göktürkler bu bayramlarda “kırmızı” da içer ve eğlenirlerdi. Kurultay’lar da, bu şenliklerde yapılırdı.¹²⁷

Bayram eğlencelerinde görülen “At yarışları, tarihin her çağında ve her Türk toplumunda görülen bir gelenektir, bu yolla seçkin ve damızlık atlar bulunmaktadır. Göktürk çağında, Kuzey Türklerinden Kırgızlar’ın, “at güreşi” yolu ile Damızlık atları bulundueulurdu. Herhalde bu gelenek, Göktürk kültür çevrelerinde de vardı.

Devlet kurultayları, özellikle Büyük Hun Devletinde, halkın katılması ile yapılırdı. İnsan sayımı ile hayvan sayımı, bu bahar ve sonbahar kurultayları sırasında yapılırdı. At yarışları ile ok atışları, bu toplantılarda yapılır ve devletin gücü, ölçülürdü.

Bayram şenliklerinde yapılan at yarışları, günümüzde de devam eder. Yarışlar, topluluk, cemaat, köy ve hatta boylar arasında yapılır. Bu yarışlar, kişilerin değil, “at bakıcılığı” bakımından toplulukların da, boy ölçüşmeleridir.¹²⁸

Bayramlar göz kamaştırıcı şenliklere dönüşmüştür. Hanlar da kutlamalara halkı da dâhil etmek isterlerdi, böylece kendilerine hem soylu hem de halkını seven bir yapıdadır. Böylece ünlerini artırmışlardır. Kutlamalar sevgiyle bağlandıkları bahçelerde yapılırdı. Bahçelere çadırlar kurulur ve rengârenk pırıl pırıl bayraklar dikilirdi. Herkes olabildiğince özenli giyinmeye çalışırdı. Kendilerini süslemek için hiçbir şeyi olmayanlar bile en azından özenli giyinmeye çağırılırdı. Han bir duyurusunda, “Elinizi, yüzünüzü yıkayın. En güzel elbiselerinin giyin ve iyi vakit geçirmeye hazırlanın” demişti. İnsanlar toplandığında, içecek bardakları elde ele dolaştırılır ve yiyecek dağıtılırdı.

Her türlü eğlence düzenlenirdi. Dövüş için eğitilmiş hayvanlar, koçlar, horozlar, develer ve boğalar birbiriyle ve genç erkeklerle dövüştürülürlerdi. Yarışlar düzenlenirdi. Raksçılar göstergeleri seyredilir, hatta raks edilirmiş. Ozanlar mani okur, şarkılar söylenir, müzik dinlenirdi.¹²⁹

Türkler arasında eğlencelerin birbirine ne kadar çok benzediğini göstermek için, Azerbaycan, Özbekistan, Doğu Türkistan ve Yakutistan’dan dört örnek verelim. “Kıra çıkan gençler çeşitli yarışmalar, oyunlar düzenler, dans eder, şarkı söyler ve halay

¹²⁷ Bahaeddin Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 779.

¹²⁸ Bahaeddin Ögel; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, s. 786–787.

¹²⁹ Jean-Paul, Roux; Orta Asya Tarih ve Uygarlık, (Çev.;Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 354.

çekerlerdi. Hokkabazlar, âşıklar, dervişler, cambazlar, komedyenler, şarkıcılar ve diğer sanatçıların gösterileri, akşam ise halk oyunları şenlikleri ve bezmler gerçekleştirmekteydi. Bu meydanda ilginç yerli millî oyunlar oynanır, ozanlar şiir ve türkü atışır. Şarkıcı ve çalgıcılar şarkılarını söylerlerdi. Raksçılar raks eder, meddahlar destan ve kıssalarını hikâye söylerlerdi. Güreşçi gençler güreş tutup kendilerini sınarlarmış. Yetenekli at cambazlarını ve güçlü atları ortaya koyarlar. Dönme dolap üzerindeki genç kızlar ve oğlanlar mutluluktan bulutların üstünde uçarlar. Yüksekte ip üzerinde büyük beceri gösteren cambazlar cesaretleri ve korkusuzluklarıyla seyircilerin dikkatlerini üzerlerinde toplarlar. Uzun süren kışın ardından saka halkı bir araya gelip eğlenir. Eğlencelerde kıymız içilmesi, bayram yerinde pişirilen şiş kebabların yenmesi, millî oyunların oynanması, güreş, at ve Olonhosut (kaya atma) yarışları yapılması ve Osuohoy (halay) dansı yaygındır.

Aşıklık, hokkabazlık, meddahlık gibi sanat türleri de sonraki dönemlerde Şamanlıktan ayrılmış; fakat Şamanizmle bağlantısı da korumuştur. Türklerin ilkbaharda Gök Tanrıya şükretme ve dua törenlerini komların yönettiği ve kalmama ayini yaptığı göz önünde bulundurulursa, bu dönemde yapılan bayram eğlencelerinin (millî bayramlarda) eski gelenek ve âdetlerle ilişkisi ortaya çıkmaktadır.

Bu eğlencelerin önemli bir kısmını da, halk seyirlik oyunları oluşturmaktadır. Bu oyunların bir kısmı günlük yaşamla ilgili güldürüyü amaçlayan halk komedileri olsa da, bazı oyunlar, avcılık, hayvancılık ve ziraatla ilgili eski kültürlerin izlerini taşıyan ritüel karakterli oyunlardır. Azerbaycan'da "Kosa-kosa", Doğu Anadolu'da "Köse Oyunu" olarak bilinen oyun bu açıdan çok ilginçtir. Keçi kılığına girmiş köye ve arkadaşları (Keçel=Keloğlan, kadın; Doğu Anadolu'da ise kurt, geyik, tilki maskesi giymiş oyuncular) önce evleri dolaşarak insanların bayramını kutlar, hayır-dualar eder ve hediye toplarlar. Akşam ise eğlence alanında çeşitli oyunlar sahneleyerek seyircileri güldürürler. Oyun sırasında köse öldürülür. Kadın ve bazı seyirciler onun cesedi üzerinde ağlarlar. Sonra Köse'nin avucuna para, şeker koyarak veya kamçıyla vurarak onu diriltirler. Eğlenceler yeniden devam eder. Bir taraftan eski av (kurt, geyik gibi), hayvancılık verimlilik sembolü olan (keçi) ve ziraat (ölüp dirilen tabiat) kültürlerinin izlerini taşıyan bu oyun, diğer taraftan da eski Ön Asya kültürleri ile kışın ölen ve

ilkbaharda dirilen Dumuzi/ Taarruz ve onun için yapılan törenlerin bağlantılarını yansıtmaktadır.¹³⁰

2.7.YARDIMLAŞMA

Bayramları en önemli özelliği bir yardımlaşma, sevgi ve şefkat duygularının bu günlerde çoğalmasındır. Türk örf ve âdetleri içerisinde ilk sırayı alan yardımlaşma, bayram kutlamalarında daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bayramdan önce fakir, hasta, bakıma muhtaç kişilere para, giyecek yardımı yapıldığı gibi, bayram günü de yapılan bayram aşından pay verilir, onları kırmayacak şekilde yardımlarda bulunulur. “Uygurlar Nevruz’da paraca fakir, vücutça zayıf insanlara, yaşlılara, bakımsız ve yetimlere, kaza geçirenlere, geçim sıkıntıları çekenlere yemek, para gibi maddi yardımlar yanında çeşitli manevi yardımlarda bulunur.¹³¹ Güney Azerbaycan’da et pişirir ve çevrelerindeki yoksul komşulara pay edilmektedir.¹³²

Eski Türklerde toplum hayatı “yardımlaşma ve yarışma” halinde geçmiştir. Bunlardan yardımlaşma, toplumu daima birlik ve dayanışma anlayışı içinde tutuyordu. Öyle ki bütün halk, ihtiyaç halinde birbirine yardım eden âdeta bir aile gibiydi. Yardımlaşma, toplumu canlı, hareketli ve dinamik bir toplum oluşturmaktadır. İşte Türk toplumunun, tarihin her devrinde canlı hareketli ve dinamik bulunmasını da sırrı bu idi.¹³³

¹³⁰ Ahmet Pirverdioğlu; “Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği”, s. 48–49.

¹³¹ Hüseyin N.; “Uygurlarda Nevruz”, Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, AKM Yayınları, Ankara, 1995, s. 34.

¹³² Ahmet Pirverdioğlu; “Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği”, s. 49.

¹³³ Salim Koca; “Eski Türklerde Bayram ve Festivaller”, s.30.

BÖLÜM III

3. NEVRUZ

3.1.NEVRUZ KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ

Nevruz, Farsça yeni (nev) ile gün (ruz) sözcüklerinden oluşmuş bileşik bir isimdir. Yılbaşının ilk gününe, yeni gün anlamında Nevroz veya Nevruz denmiştir. Eski Ön Asya kavimlerinin yılbaşı ve bahar bayramının adıdır. Rumi takvimde Mart'ın 9'u, Miladi takvimde 21 Mart, Nevruz günüdür.¹³⁴ Nevruz, bütün Türk boylarının çok eski zamanlardan beri kutladıkları bir bahar bayramıdır. Bu bayram Türk Dünyası coğrafyasında yerleşik ve konar-göçer kültürlerinde derin izler bırakmıştır. Bu izleri, bugün Türkçe'nin konuşulduğu her coğrafyada örmekteyiz. Nevruz, Türk inancına göre atalarımızın Ergenekon'dan çıktıkları güne rastlamaktadır. Bundan dolayı bu bayram "Ergenekon Bayramı" adıyla da anılmıştır.¹³⁵ Nevruz, Yılbaşı günü aslında "yeni gün", "Arapça eserlerde çok defa "Nevruz" şeklinde rastlanır.¹³⁶

Nevruz, toprak altındaki canlıların uykudan uyanışlarının, dirilişlerinin kısaca baharla buluşmalarının günüdür. Türk ve İran topluluklarında ortak kültür unsuru olarak görülen Nevruz Türklerde tabiatın yeniden diriliş bayramı olarak kutlanılır. Nevruz, Türklerde MÖ III. yüzyıldan beri kutlanan bir bahar bayramıdır. Nevruz kelimesi, Türk toplumlarının çoğunda ufak dil kaymalarına uğramış olsa da, bugün Türk Dünyasında Nevruz aynı anlam ve birbirine benzer törenlerle kutlanmaktadır ve bahar bayramının genel adı Nevruz'dur.¹³⁷

Nevruz, sözcüğünün İran kaynaklı olduğu ve tarihte ilk kez İran'da Ahamenidler zamanında (M.Ö 558–531), kutlandığı söylene de eski Türkler aracılığıyla Avrasya'ya

¹³⁴ Şemseddi Sami, Kamus-i Türki, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 1474.

¹³⁵ Ali Akar, "Kazak Edebiyatında Nevruz", Türk Kültürü Dergisi, S.457, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2001 (Mayıs), s. 293.

¹³⁶ R. Levy, "Nevruz", İA, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.9, İstanbul, 1997, s. 233.

¹³⁷ Hasan Tutar, "Tarihte ve Mitolojide Nevruz", Türkler Ansiklopedisi, C.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 611.

yayıldı ve Eski Doğu geleneklerinin devamı olarak kutlandığı düşünülmektedir. Çin kaynaklarına göre, Hun Türkleri, 21 Martta bahar şenlikleri yapmışlardır. Aynı gelenekler, Hunlardan sonra Uygurlarda da görülmüştür. Nevruz ile ilgili inanışlardan biride ateş ve su kültüne dayanmaktadır. Nevruz Günü, “Nevruz Ateşi” yakılır ve üzerinden atlanır. Aynı gün sabahın erken vakitlerinde suyun üzerinden atlama geleneği vardır. Türk kültüründe “ateş”, arıtma, temizleme, aydınlatma, bolluk-bereket; “su” ise arıtma, temizlik, bolluk-bereket, canlılık, dirilik sembolüdür.¹³⁸

Ahamenidler döneminden beri Nevruz, bir kısım vergilerin yıllık toplanma tarihini başlangıcı sayılmıştır. Geleneğe göre, Yaratıcı insanı Nevruz da yarattığı gibi koç burcun da toplu olarak bulunan bütün yıldızlara kendi feleklerine (göklerine) gitmelerini ve dönmeye başlamalarını da buyurmuştur. İran mitolojisine göre Nevruz biri genel biri de özel olmak üzere iki güne verilen addır. Genel anlamda; Nevruz Cemşidin bütün dünyayı dolaştıktan sonra Azerbeycan’da karar kılarak burada yaptırdığı sarayın salonunda taht’a oturduğu gün demektir.

Feverdin, ayının ilk gününe rastlayan bugün bayram ilan edilmiş, sonra da yılbaşı olarak kabul edilmiştir. Özel anlamda ise, Cemşidin İran tahtına çıktığı güne denir. Cemşid altı ferverdin tarihinde tahta çıkmış ve birinci ve altıncı feverdın günleri Nevruz Bayramı kutlanmaktadır.¹³⁹

Kaşgarlı Mahmud, Divan-ı Lügati’t-i Türk’de Müslüman olmayan Türkler yılı dört fasıla (mevsime) bölüp her üç ayı bir adla adlandırırlar; mesela Yeni Gün, Nevruzdan sonra ilkbahara Oğlak ay sonra da uluğ oğlak ay derler. Çünkü bu ikinci bölümde Oğlak büyük, ondan sonra “Uluğ ay” denir. Çünkü bu parça yaz ortasıdır. Yeryüzünde nimet bollanır, hayvanlar büyür, süt çoğalır.¹⁴⁰

Yenigün ve yılbaşı Beyrûni’ye göre dokuz veya 21 Mart olarak kabul edilmektedir. Nevruz, güneşin koç burcuna girdiği güne Miladi 21 Marta rastlamaktadır. Bugün gece ile gündüzün eşit olduğu gündür. Bugün İran’ın güneş aylarına dayanan Celali Takvimine göre yılbaşı ve baharın girdiği gündür. Bu takvim Selçuklu Celaleddin

¹³⁸ Yavuz Unat; “İslamda ve Türklerde Zaman ve Takvim”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2004, s. 22.

¹³⁹ Yavuz Unat; ” İslamda ve Türklerde Zaman ve Takvim”, s. 22.

¹⁴⁰ Cevat Heyet, ” Eski Türklerde Takvim ve Nevruz Bayramı”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedizi. AKM Yayını, Ankara, 2004, s. 157.

Melikşah'ın emriyle hazırlanan takvimdir. Bugün İranlıların büyük bayramı olduğu gibi Türklerde de bayram günüdür.¹⁴¹

İran mitolojisindeki konumuna ek olarak İslam tarihinde de Nevruz'un önemli bir yere sahiptir. Nevruz, Türklüğün etkili olduğu Abbasiler döneminde de bayram olarak kutlanmaktadır. Abbasiler döneminde olduğu gibi Sasaniler döneminde de yeni yıl vergilerinin toplanmasının da başlangıcı idi. Ancak Nevruzun hasat mevsiminden çok önce olması bazı güçlülere sebep olmakta idi. Bu nedenle Halife el-Mütevekkil 859'da Nevruz gününün 17 Hazirana aldırılmıştı. Ne var ki bu değişiklik devlet memurlarınca benimsenmedi ve el-Mutadid, Nevruz gününü 11 Hazirana almak zorunda kaldı. Büyük Selçuklu devleti veziri Nizamü'l-Mülk ise Ömer Hayam'ın (1048–1122) başkanlığında astronomlara hazırlattığı Sultan Melikşaha itaf ettiği ve takvimde Nevruz gününü eski geleneklere bağlı olarak Celali takviminin ilk günü olarak tespit ettirmiştir. Vergi tahsilâtını ise tarım ürünlerinde alınan vergileri hasat mevsimi sonuna öteki vergileri de yine Nevruz tarihine bağlayarak iki takside ayırdı. Bu sistem Büyük Selçuklulardan sonra aynı bölgede kurulan bütün devletlerce uygulandı.¹⁴²

Nevruzun bayram olarak uygulanması gelenek halinde sürdürülmüştür. Sasaniler Abbasiler, Büyük Selçuklular, Moğollar, Safeviler ve Osmanlılarda İran'dan Mısır'a kadar bütün Asya halkları bu günü ve onu izleyen haftayı bayram olarak kutlamışlardır.¹⁴³

Güneş Koç Burcu yörüngesine girdiği zaman Nevruz başlamaktadır. Fakat halk arasında daha yaygın ve daha eski bir âdete göre güneşin yaz inkılabı Navruz sayılmış olabilir. Nevruz, Osmanlılar döneminde sayılı günlerden biri olarak kutlanmış, güneşin koç burcuna girdiği anda "Nevruziye" denilen bir macun veya tatlı yemek âdet olmuştur. Sarayda hekim başı misk anber türlü baharat ve kokulu otlar ilavesiyle hazırladığı macunu porselenden yapılmış kapaklı kaseler içinde padişaha akşamdan takdim eder ve kendisine hil'at giydirildi. Nevruziye kadın efendilere sultanlara ve mühim şahsiyetlere de verilir ve bu macundan yemenin kuvvet ve şifa verici bir tesiri olduğuna inanılırdı. Osmanlıların son zamanına kadar Nevruz an'anesinin devam ettiği ve saray eczanesinde

¹⁴¹ Cevat Heyet; "Eski Türklerde Takvim ve Nevruz Bayramı Heyet, s. 158.

¹⁴² Mustafa Erdem; Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları, s. 239.

¹⁴³ Yavuz Unat; "İslamda ve Türklerde Zaman ve Takvim", s. 23.

tertup olunan Nevruziyelerin mevki sahiplerine gönderildiği, halkın da bu âdetauyarak Nevruzda hiç olmazsa tatlı yediği bilinmektedir.¹⁴⁴

Kuzeydoğu Asya’dan merkezi Avrupa’ya kadar geniş bir coğrafyada yaşayan şamanist Budist Hristiyan Musevi, Müslüman Türk halkları arasından bugün de varlığını korumakta olan ve her yıl coşku ile kutlanan ve yılbaşı bahar bayramı değişik adlarla adlansa da fonksiyonel anlam ve pratik açılardan bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır.

Yazılı kaynaklarda ilk defa Kaşgarlı Mahmud’un “Divanı Lügat’it Türk eserinde Yengi Kün” olarak geçen ve “Bedhrem” (Bayram) olarak nitelenen bu kültür mirasımız Türk Halkları tarafından şu adlarla anılmaktadır:

Türkiye’de “Nevruz”, “Nevruz-i Sultani”, “Sultan Nevruz”, “Mart Dokuzu”, “Mart Bozumu”,

Azerbeycan’da “Bahar Bayramı”, “Navruz”

Özbekistan’da “Navröz”, “Yeni Kün”, “Nevbahar”

Türkmenistan’da “Nevruz”

Kazagistan’da “Navrız”, “Naurız”.

Ayrıca Kazak Türkçesinde “Nevruz Ayı”, “Nevruz Bayramı” “Nevruz Köce” gibi kelime grupları var. Fakat “Nevruz günü” diye bir kelime yoktur. “Nevruz” kelimesi kazak Türklerinde bayramın ve o bayramın kutlandığı günün adı “Ulusun Ulu Günü”, “Ulus Günü” gibi kelime grupları Eski Türklerin güneş ile ayın İlkbahar’daki birleştiği gün, belki de tam o günün adıdır. Öyle ise, günümüz Türkçesinin esaslarına dayanırsak, bu günün sıfatları şu anlamları verir;

1. Ulus-millet cemaat, çoğunluk, halk
2. Ulu iş-uluğ iş, büyük iş, önemli iş,
3. Ulu-uluğ, büyük, vs.¹⁴⁵

Nogay’da, “Navruz”, “Sabantoy”

Karaçay-Malkarda “Gollu”, şaban Toy”, “Navruz”

¹⁴⁴ R. Levy,; “Nevruz “, s .234.

¹⁴⁵ şakir İbrayev; “Nevruz Bayramının Kazak Türklerinde Kutlanması ve Onun Eski Türk Felsefesiyle Bağlantısı”, Uluslararası Nevruz Sempozyumu Bildiriler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 59.

Tataristan'da, "Nevruz"

Başkurt Türkleriistan'da "Nardugan", "İrte yaz", "Nawruz", "Kargatuy" "Kukişkin Çay"
"Saban Toy" "Yığın"¹⁴⁶

Çuvaş Türklerinde, "Nartukan", "Nurıs"

Altay Türklerinde, "Cılgayak"

Hakas Türklerinde, "Çılpaz"

Yakut-saha Türklerinde, "Isıakh"

Gagauz Türklerinde, "Beba Marta", "İlk yaz Bayramı"

Batı Trakya Türklerinde, "Nevris"

Yugoslavya Türklerinde, "Sultan-ı Navruz"

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde, "Mart Dokuzu"

Uygur Türklerinde, "Noruz, Yeni Gün"

Kırım Türklerinde, "Navrez", "Gündönümü"¹⁴⁷

Nevruz şenliklerinde kullanılan diğer isimler ise , "Ergenekon", "Boz-kurt", "Çağan",
"Babu Marta", "Kürklü Marta", "Altay Ködürge", "Yörük Bayramı" gibi
kullanılmaktadır.¹⁴⁸

3.2. TÜRK DESTANLARINDA NEVRUZ

3.2.1. Ergenekon Destanı

Ergenekon Destanı hakkında bilgi verdiğimiz için burada sadece Nevruzla bağlantısına değinmeye çalışacağım.

Atalar Mağarası "Ergenekon"dan dışarı çıkış gününde, orada bulunanları bugünü bir
"Kurtuluş Günü" bayramı olarak kutlandığını bilmekteyiz. Ergenekon mağarasından
çıkarak bağımsız olan Türkler bu büyük günün her sene başında bu günü unutmayarak o
günden günümüze kadar bunu kutlamışlardır. O dönemde Türk ve Oğuz boylarına

¹⁴⁶ Utyabay Karimi; M.G. Valeva, A.B. Yunusova; " Bayramlar", Başkurtistan Kısa Ansiklopedisi, Bilim Yayınları, Başkürdistan, 1996, s.476,(bak. Ek 1.)

¹⁴⁷ Ahmet Pirverdioğlu; "Türklerde Yılbaşı ve Bahar Gelenegi", s. 44.

¹⁴⁸ Yavuz Unat; " İslâm'da ve Türklerde Zaman ve Takvim", s. 23.

dayalı kurulmuş Türk Kağanlığı, Göktürk Devletidir. Göktürk devleti, düşmandan anayurtlarını geri alır, onları yener ve kendi devletlerini kurmuşlardır.

“Ergenekon”dan kurtuluşa eren Türkler o dönemden bu güne kutlanan bayrama “Nevruz, Ergenekon” gibi adlar vermişlerdir.

Ergenekondan kurtuluşa ererken yaşadıkları olayları gelenekselleştirerek, bu bahar bayramında örs üzerinde kızdırılmış demir dğmüşlerdir. Bu âdet Türkler ‘deki demirciliğin millî sanat olması ve demir kültü ile açıklanabilir. Meselenin daha önemli yanı da Iğdır çevresindeki konar-göçer Yörük, Türkmen toplulukların bu törenlere “Bugün Ergenekon günüdür” diyerek katılmalarıdır.¹⁴⁹

3.2.2. Yaradılış Destanı

Neruz’la ilgili olmak üzere diğer bir Türk destanı olan “Yardılış destanı” daha vardır. Türklerin ilk yaradılışı ile ilgili olarak, Mısırlı bir Türk tarihçisi olan Ebubekir B.Abdullah B.Ayberk ed-Deva Darî ’nin Türk yaradılışı efsanesi oldukça önemlidir. Efsane şöyledir:

Eski çağlarda yağmurdan hasıl olan seller, Karadağcı denilen bir dağdaki mağaraya çamur sürükleyip getirdi ve bu çamurları insan kalıbına benzeyen yarıklara döktü. Su ile toprak bir müddet bu yazılarla kaldı. Güneş, “Saraton” burcunda idi ve sıcaklığı çok kuvvetli idi. Güneş, su ve toprak döküntülerini kızdırdı pişirdi. Adı geçen mağarada kadının karnı vazifesi görmüştür. Su, toprak, güneşin harareti (ateş) unsurlarından ibaret olan bu yığın üzerinden dokuz ay orta derecede rüzgar esti ve böylece dört unsur birleşmiş oldu. Dokuz ay sonra bu yarıktan insan şeklinde bir mahluk çıktı. Bu insanı Türk dilinde “Ay-atam” denildi ki, bu kelime “Ay Baba” demektir. Ay Atam denilen kişi, sağlam havalı ve tatlı sulu yere indi. Kuvvet ve neşesi günden güne arttı. Orada kırk yıl kaldı.

Sonra seller aktı, yukarıda zikredildiği gibi mağaradaki yarıklara toprak dolduruldu. Güneş “Sünbüle” başak yıldızında idi. Bununla birlikte bu toprağın pişmesi zamanı güneşin aşağı indiği devre tesadüf etti ve bundan dolayıdır ki bu topraktan yaratılan kişi dişi oldu. Bu dişi kişi “Ay-Va” adı verildi ki “Ay-yüzlü” anlamına gelmektedir. “Ay Atam” ile “Ay-Va” evlendiler. Bunlardan “Kırk-çocuk dünyaya geldi. Yarısı erkek

¹⁴⁹ Abdülhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s .26.

yarısı dişiydi. Bunlar birbirleriyle evlendiler. Ama babaları öldükten sonra çıktıkları mağaraya gömüp ağzını altın kapı ile kapadılar ve kapının yanına çiçekler koydular.

İslam tarihi kaynakları, Nevruz'u Zerdüş dinine bağlamışlar. Şehristani'ye göre Zerdüş Azerbaycanlılar ve dolayısıyla Nevruz geleneği ilk olarak Azerbaycan Türkleri arasında ortaya çıkmıştır. Mecusttere göre de; Zerdüş Azeri asıllıdır. İslam tarihçisi Kalkaşandi'ye göre Nevruz Miladi XV. Yüzyılda, Mısır'da, Surriye'de ve Filistin'de Müslümanlar arasında kutlandığı gibi, Hristiyanlar, arasında da kutlanmaktaydı.¹⁵⁰

Saratan/Seratan burcu eski Türkçemizdeki “Kuçık” bugünkü “yengeç” burcu olup 21 Haziran – 20 Temmuz günlerini işaret etmektedir. Bir insan yavrusunun gelişme dönemini, yani 9 ay 10 günü bu tarihten sonra ileriye doğru kaldırılırsa, doğum olayının Martta olduğu rahatça hesaplanabilir. Bu Türk efsanesi; Hz.Adem ile ilgili rivayetle de uyuşmaktadır.¹⁵¹

Nevruz Bayramı ile olan ilişkisi ise, Nevruz Günü'nün ilk insanın da o gün yaratıldığına inanılmasıdır.

3.3. NEVRUZ HAKKINDA İSLAMİ RİVAYETLER

Nevruz geleneği, Araplarda bulunmamaktadır. Çünkü eski Araplar ile Museviler de yılbaşı sonbahara rastlanmakta idi. Bu gelenek İran'dan Araplar'a “Neyrüz, Nayruz” şeklinde geçmiştir. Araplar bu güne gece ile gündüzün eşit olduğu gün anlamına “Birinci İtidaliyûn” adını verirler. Sonbahardaki gece ile gündüzün eşit olduğu gün ise “İkinci İtidaliyûn” adını taşımaktadır.

Sasani Devletinin Müslüman Araplar tarafından ortadan kaldırılmasından sonra Nevruz an'anesinin Arap Dünyasına girdiği görülür. İranlılar'da Nevruz, bazı vergilerin toplanma dönemi idi. Bu gelenek aynen Araplarda da devam etmiştir. Ancak Müslümanlığın bu ilk devirlerinde İran'da, Irak ve Cibal'de her iki ayrı tarihi içermektedir. Hamza Al-İsfahani'nin bildirdiğine göre hicretin birinci yılında Nevruz, 18 Haziran'a rastlamıştır ki bu tarihi yazar tarafından yanlış olarak 1 Zilkade olarak

¹⁵⁰ Hasan Tutar; “Tarihte ve Mitolojide Nevruz”, s. 616.

¹⁵¹ Abdülhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.27.

kabul edilmiştir. Bu karışıklığın olmasının sebebi ise, seneye her dört senede bir gün ilave edilmesinin İslami dönemde terk edilmesidir.¹⁵²

Abbasiler dönemindeki Halife el-Mütevekkil zamanında, Nevruz 17 Haziran'a alınmıştı. Bu değişiklik vergi memurlarınca benimsenmeyince Halife el-Mu'tazid (892–902) zamanında tarih tekrar değiştirilmiş ve 11 Haziran günü "Nevruz" olarak kabul olunmuştu. Ayrıca el-Mu'tezid Nevruz'da yapılan törenleri özellikle sokak gösterini, at oyunlarını yasakladı. Ancak bu yasak da kısa ömürlü oldu.

Bedri Noyan, El-Mutezid zamanındaki bu yasaklama kararı ile Nevruz Gününün 11 Haziran gününe alınması arasında bir münasebet kurmaktadır. Noyan'ın belirttiği üzere bu yeni tarih halk arasında bir münasebet kurmaktadır. Gene onun belirttiği üzere bu yeni tarih halk arasında "Mutedid Nevruzu" adıyla tanınmıştır. İran geleneği zamanla İslami bir mahiyet almış ve bugünle ilgili olarak yeni rivayetler ortaya çıkmıştır. İslamiyetin kabulüyle birlikte 21 Mart, geniş Türk Halk kitlelerince inanılan dinî ve menkabevi nedenlerle kutsal olarak kabul edilip kutlandığını görüyoruz. Nevruz'a İslami bir içerik kazandıran rivayetler şöyledir:

- a) Allah (c.c)'ın dünyayı gece ile gündüzün eşit olduğu Nevruzda yaratmıştır.
- b) İnsanlığın atası olarak kabul edilen Hz.Adem'in çamuru Nevruz'da yoğrulmuştur. Yani ilk insan Nevruz'da yaratılmıştır.
- c) Önceleri cennette yaşayan Hz.Adem'le Havva şeytana uyarak haram meyveyi yedikte sonra, Hz.Adem Serendib Adasına, Hz.Havva ise Cidde'ye sürülmüştür. Pişmanlık duyan bu ilk insanları Allah (c.c) affetmiş ve her ikisini bir Nevruz Günü Arafat'ta buluşturmuştur.
- d) Hz.Nuh'un gemisi Ağrı Dağı'na konduktan sonra, Hz.Nuh yeryüzünün kuruyup kurumadığını öğrenmek için önce bir kargayı görevlendirmiş ancak karga geri dönmemiştir. Daha sonra görevlendirilen güvercin bir müddet sonra ağzında bir defne dalı ile dönmüştür. Bu hem toprağın kurumadığını ve hem de baharın geldiğini müjdelemekte idi. Bunun üzerine Hz.Nuh Peygamber Ağrı dağından Sürmeli Çukuru (İğdır Ovası)na inmişti. Hz.Nuh'un yerde ayak bastığı gün Nevruz idi.

¹⁵² R. Levy; "Nevruz" , s .233.

- e) Kardeşleri tarafından bir kuyuya atılan Hz.Yusuf bir bezirgan tarafından Nevruz'da kurtarılmıştır.
- f) Hz.Musa Peygamber'in asasıyla Kızıldeniz'i yararak taraftarlarını kurtardığı gün Nevruz idi.
- g) Bir Yunus balığı tarafından yutulan Hz.Yunus Peygamber, Nevruz'da karaya bırakılmıştır.
- h) Allah (c.c) insanları yarattığı zaman evrendeki bütün yıldızlar Hamel / Koç burcunda toplu halde bulunmakta imişler. Nevruz da Allah (c.c) bütün yıldızlara feleklerinde dönmelerini emretmiş.
- i) Hz. Muhammed'e Peygamberliği bu gün ihsan edildiği
- j) Alevi Bektaşî rivayetlerine göre Nevruz Hz. Ali'nin doğum günüdür.
- k) Şia İnancına göre, Hz.Ali'nin Peygamber tarafından halife ilan edilmesi,
- l) Hz. İbrahim'in Ateşte yakılmak istendiği gündür.¹⁵³

Dinler tarihi açısından bakılınca Nevruz, kimi zaman Hz. Nuh'a, Hz. Yunus'a, Hz. Muhammed'e ve kimilerince Hz. Ali'ye bağlı yorumlara sığınarak açıklanamaya çalışılmıştır. Ancak, törenler açısından bakılınca Nevruz hep Şamanlık kalıntısı ile sürdürülmüştür. Nevruz geleneği ne Sünnilikle ne Alevilikle ne de Bektaşîlikle doğrudan ilişkilidir. Çünkü Nevruz, İslamiyetten çok öncelere giden bir gelenektir. Bilindiği gibi Gagauzlar (Gök Oğuzlar) Hristiyan-Ortodoks Türklerdir. Gelenek ve göreneklerinde dinî etki var ise de, Türk Dünya'sı Coğrafyası, Oğuz kültürünün derin izlerini bugün de yaşatırlar. Gagauzlarda Nevruz bayramını 20-22 Mart günlerinde kutlarlar. Bu durum, Nevruz'un Türk'lerin Hristiyanlığı ve İslamı kabul etmeden önceki bir döneme ait olduğunu gösterir. Sonuç olarak, Nevruz bir dinî veya mezhebin bayramı değildir. Bu yüzden de herhangi bir şekilde mezhebe, bir dine bir etnik kökene ait değildir. Böyle bir şey yapılması, Nevruz törenlerine Nevruz'a ayrılık tohumlarının atılması demektir.

¹⁵³ Özkul Çobanoğlu; "Türk Dünyası Sosyo-Kültürel Bağlamında Nevruz Bayramının Yapısal ve İşlevsel Bakımlardan Halk Bilimsel Çözümlemesi", s.35.

Nevruz'un dinsel bir tören değil, tabiatın yeniden dirilişinin insan psikolojisinde oluşturduğu coşkunun dışı vurumudur. Nevruz'un dinsel bir yönü olsa bile, bu yön le tapınacak bir nesne olan ateş kültüyle veya kendi inanç sisteminde hiçbir yeri olmayan İslam'la da açıklamaz. Ateşin arındırıcı, temizleyici ve kötü ruhları kovucu özelliği, ancak Şaman inancıyla açıklanabilir. Ateş üzerinden atlama, dinler açısından sadece Şamanizm'de bir dinî tören niteliğindedir.

Öyle anlaşıyor ki, İran'ın Arap dünyası üzerindeki etkisi ve Türklerin İslamiyet'e inanmış olmaları ve İslama hizmet etmesi, Türkler için önemli bir gelenek ve kültür mirası olan Nevruz'un İslam dünyasına geçerli olması için bazı rivayetleri de beraberinde getirmiştir. Nevruz bayramının İslam Dünyası içerisinde de kutlanılmasına sebep olmuştur.

3.4. NEVRUZ TÖRENLERİ VE ATEŞ KÜLTÜ

Eski Türk inanç sisteminde ateş kutsal sayılmış ve tüm Şaman gösterilerinde yer almıştır. Orhun Kitabelerinde Türklerin faydasına çalışan manevi kuvvetler olarak Yersular tabiri oldukça sık geçer ki, bu da Göktürk çağında Türk topluluğunun “kutsal” (kitabelerde: idug) saydığı yeryüzü avarızını da ayrı birer “ruh”un varlığını kabul ederek onların yardımcı, iyiliksever kuvvetler olduğuna inanıldığını ispat eder. Bunlar arasında en mühimleri, dağ, orman ve ağaç, ateş ve ocak kültleri idi.¹⁵⁴

Eski Türk inanç sisteminin belli başlı kültlerinden birisi olan ateş kültü, Türklerde dünyanın yaratılışı, bahar ve ateş arasında bir kurulmaktadır. Bir şaman duasında görüldüğü üzere bu üçlü birbirinden ayrı düşünülemez. Şaman duasında şöyle demiştir:

“.....Yüce Gök-Tanrı'nın ilk defa gürllediği, yağız yer altmış türlü çiçeklerle ilk defa bezendiği, altmış türlü hayvan sürülerinin ilk defa kişnediği ve melediği zaman sen yaratıldın.....”¹⁵⁵

Oğuz'larda Tek Tanrıya ibâdet etmiştir ve destanın Uygur metninde bu mesele vurgulanmıştır. Türklerin daha sonra Tek Tanrıya tapmaları bir gerçektir. VI. Yüzyıl

¹⁵⁴ İbrahim Kafesoğlu; “Eski Türk Dinî”, Türkler Ansiklopedisi, C.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 294.

¹⁵⁵ Abdulkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, TTK Yayını, Ankara, 1954, s.70.

yazarı Menander, Türklerden bahsederken “her ne kadar toprağa, suya ve ateşe saygı gösterebilirler de, yine de evrenin yaratılışı tek Tanrıya inandılar” diye yazmıştır.¹⁵⁶

Buradan da anlaşılacağı üzere, Türkler “ateş”e tapma noktasında yaklaşmışlar, sadece kutsal saymışlardır.

Altay Türklerinde görülen bir efsanede de ateş kutsaldır. Yakut Şamanistleri törenlerde kullandıkları ateşi çakmak taşıyla elde etmeye çalışırlar. Bu ateşe ise “eyi-out/mukaddes ateş” adı verilmektedir. Normal ateşe ise “Nuçça out/Rus ateşi” adını taşımaktadır. Kuzey Altay Türklerinde gelin ile güvey gerdek gecesi ilk defa yaktıkları ateşi çakmak taşıyla elde etmişlerdir.¹⁵⁷

Türkler de güneşin yeryüzündeki temsilcisinin, ateş olduğu kanaati yaygındır. Ateşe verilen kutsiyetten dolayı, gerek eski Türk topluluklarında, gerekse günümüz Türk topluluklarında, ateşe (İslami hiçbir içeriğinin olmamasına karşın)tükürmek, küfretmek, su ile söndürmek doğru olarak kabul edilmez. Bu inanış bugün Türkiye’nin birçok yerinde kabul edilmekte ve yaşanmaktadır. Şaman inancında ateşin kötülükleri kovduğuna, hastalıkları yok ettiğine inanılmaktadır. Sadece Türkiye’de değil, Meksika’da, Avusturya’da, Afrika’da saflaştırıcı, temizleyici ve arındırıcı bir kuvvet olarak görülmesi, ateş kültürünün insanlığın ilk gelişme çağlarıyla ilgili olduğunu göstermektedir.¹⁵⁸

Ateş kültürüyle ilgili olarak dikkatlerden kaçan bir husus, insanın bir olay karşısında sevinmesi veya bir zaferi kutlaması durumunda ortaya koyacağı davranış biçiminin ne olacağıdır. Böyle bir durumda insanın ortaya koyacağı davranış, bir ateşin etrafında halay çekmek, çeşitli oyunlar sergilemek olur; aksine ateşin üzerinden atlamak çok anlamlı değildir. Ateşin temizleyici doğasına inanılır. Günümüzde bile ateş, bir temizleyicidir. İlkel ortamlarda cerrahi müdahalelerde neşter önce ateşte temizlenir, sonra kullanılır. İnsanın ilkel aklıyla, ateşin temizleyici özelliğini keşfetmesi zor değildir. Bu yönüyle ateş merasimi, bugün ayrılıkçı grupların, doğallaşmanın işaretlerini taşımaktadır.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Nazım Paşayev; Valide Paşayeva; “Eski Oğuzların İnanışları ve Mitolojik Görüşleri”, Türkler Ansiklopedisi, C.3, Yeni Türkiye yayınları, Ankara, 2002, s.353.

¹⁵⁷ Abdülhaluk M. Çay; Hıdırellez Kültür-Bahar Bayramı, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1990, s.20.

¹⁵⁸ Hasan Tutar; “Tarihte ve Mitolojide Nevruz”, s.617.

¹⁵⁹ Hasan Tutar; “Tarihte ve Mitolojide Nevruz”, s.618.

Geniş Türk Dünyası'nda kutlanan Nevruz törenlerinin hepsinde ateşle ilgili gelenekler bulunmaktadır. Nevruz törenlerinde görülen büyük ateşler yakarak üzerinden atlama ve bu sırada “Ağırlım uğurluğum sende kalsın”, “Kırmızılığım bana, sarılığım sana” gibi büyüsel duaların edilmesidir. Bu törene çocuktan yaşlıya, özürlüden hastaya kadar herkes katılır. İnanişa göre Nevruz ateşinden atlayan hastalıklardan arınır ve yıl boyunca hastalanmaz.¹⁶⁰

Ateş üzerinden atlamak, bir şaman geleneğidir ve eski Türklerden itibaren yapılan ateş üzerinden atlama geleneği, günümüzde de Nevruz törenlerinde devam ettirilmektedir.

3.5. NEVRUZ RENKLERİ: KIRMIZI-SARI-YEŞİL

Dünya tarihinde yer alan milletlerin belli renklere karşı ilgi duymasına sebep olan, birtakım inanmaları ve değerlendirmeleri vardır. Çinliler, çeşitli yönleri renklerle ifade etmişlerdir. Çinlilerin sıralamasında Doğu tarafının sembol rengi yeşil (gök, bazen mavi), batı tarafı ak (beyaz), güneyindeki kırmızı (al-kırmızı); kuzey tarafı ise kara ve merkezin rengi sarı idi ve aynı kozmolojik görüşler Türk ve Moğol halkları tarafından da bilinmekte ve kullanılmaktaydı.¹⁶¹

Asya Hunlarının meşhur Kralı Mo-tun'un Garp (batı) tarafına yani (esas tarafa) ancak beyaz atlarla, şarka (doğuya) mavi (yani kır)atlarla; şimale (kuzeye) yağız (kara) atlarla ve cenuba (güneye) al atlarla taaruz ettiğini bilmekteyiz.¹⁶²

“Hun atlı birlikleri Çin ordusunun çevresinde, şöyle düzenleyerek yer almışlardır. Beyaz atlıların hepsi batı yönünde yer almışlardı. Mavi (yani kır) atlar ise doğu da sıralanmışlardır. Bütün siya atlar kuzeyde, kırmızı (yani doru veya al) atlar ise güneyde yer almışlardır.¹⁶³

Türkler eski çağlardan itibaren, kara, ak, kırmızı, yeşil ve sarı renkleri esas görmüş ve bu renklerden her birini bazı milletler gibi dünyanın dört yönü ile merkezini ifade etmekte kullanılmışlardır. Merkez=sarı, Doğu=yeşil (veya gök rengi yeşil veya maviyi ifade eder), Batı= ak, güney= kırmızı (kırmızı, al) veya kuzey=kara renklerle ifade edilmiştir.

¹⁶⁰ Ahmet Pirverdioğlu; “Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği”, s.47.

¹⁶¹ Reşat Genç; Türk İnanişaları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, AKM yayınları, Ankara, 1999,s. 4.

¹⁶² Reşat Genç; Türk İnanişaları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil , s.5.

¹⁶³ Bahaeddin Ögel; Türk Kültür Tarihine Giriş, C.VI, s.176.

Renklerin yön ifadelerinde de, güneyde Kızıldeniz ve kuzeyde Karadeniz adlandırmalarına yol açmıştır. Türkler, Bulgarlar ve Yunanlılar, batıdaki denize “Akdeniz” adını vermişlerdir.¹⁶⁴

Batı Hunları’nın bir diğer adı Ak Hunlar olup, bunlara batıda yaşadıkları için bu ad verilmiştir. Gazneli Mahmud’da, güneydeki Hindistan’a göre kuzeyin hükümdarlığını temsil ettiği için Kara-Han ünvanı ile anılmıştır.¹⁶⁵

Türkler, Müslüman olduktan sonra da, İslamiyet öncesinde uzun yüzyıllar kendi hayatlarında manevi ve millî motifler olarak rol oynayan renklerin, Müslümanlar tarafından da kullanılmış olması sebebiyle, giderek bu renkleri İslamiyet öncesinde millî hayatlarında oynadıkları rolü yer yer unutarak, sadece İslami renkler olarak algılamışlardır.

Türklerin millî renklerinden Sarı, Kırmızı, Yeşil’in niçin önemli olduğunu, köklerini eski Türk çağlarından alarak, bugüne nasıl geldiğini anlatmaya çalışacağım. Türk Dünyasının ortak kültür bayramı olan Nevruz’un, Sarı, Kırmızı ve yeşil renkler ölçüsünün de, yüzlerce yıldır, Türk manevi ve millî kültür Türk manevi ve millî kültür değerlerinin bir ifadesi olmuştur.

Kırmızı (Al-Kızıl)

Eski Türklerin sözlüğünde “kırmızı” sözü yoktur; onun yerine “kızıl – al” sözü kullanılmaktadır. Kızıl –Al elbise, hizmet etmek ve ağırbaşlılığın alametidir. Hakanın otağında al renkte olmaktadır. Türklerin aşiret bayraklarında, özellikle savaşta götürdükleri bayraklarda Kızıl –Al renktedir.¹⁶⁶

Türklerin en eski inançlarıyla ilgili “Al Ruhü” veya “Al Ateş” adı verilen bir koruyucu ruhun varlığı bilinmektedir. Türklerin en eski devirlerden beri Al Bayrak kullanmalarının sebebi Al-Ateş (inancı) ile bağlı bir gelenektir. Kazak ve Kırgız Türklerinde bayrak kelimesi yerine “yalav” kelimesi kullanılır ki, aslı “alav = alev”dir. Al Ruhunun adı ise al rengin ilişkisi şüphesizdir.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Reşat Genç; Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, s. 6.

¹⁶⁵ Reşat Genç; Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, s. 7.

¹⁶⁶ Cevad Heyet; Türkler Tarihinde Renklerin Yeri, Türk Dünyasında Nevruz 2. Bilgi Şöleni Ankara 19–21 Mart 1996, Ankara, 1996, s.58.

¹⁶⁷ Abdulkadir İnan; Makaleler ve İncelemeler, C.1, TTK, Ankara, 1987, s.265.

Şamanizm’de ruhlar şerefine bayraklar(Altay Türkçesinde Yalama = Yalav) dikmek âdetti. Al Ruhunun hami (koruyucu) ruh sayıldığı devirde bunun şerefine dikilen bayrak ateş rengine yakın bir renkte olmuştur. Türklerin “Albayrak”ları Al Ruhunun ateş tanrısı veya hami ruh sayıldığı devirden kalma bir hatıradır ki, yedi-sekiz bin yıllık demektir.

“Al kelimesinin ateş kültü ile bağlı olduğunu gösteren bir diğer işaret de bütün Türk kavimlerinde yaygın olan “” merasimidir. Alaslama Orta ve Doğu Türklerinde ateşle temizleme merasimidir. Anadolu’da Alazlama bir tedavi usulüdür. Bunun için kırk bir tane al renk keten bezinden, dua okuyarak parmağa bir ip yumağı yapılır. Sonra bu yumak ateşle yakılarak külü tekrar al bir bezin üzerine konur ve bununla alazlanır. Al kelimesinin ateş kültürüyle ilgili olması bilhassa bu ruhun en eski devirde hami ruh, ateş ve ocak olduğunu göstermektedir.¹⁶⁸

Bahaeddin Ögel ise şöyle söylemektedir; “Al rengin bütün Türklerce mukaddes sayılmasının ve Türklerin en eski devirlerden beri al bayrak kullanmalarının bu Al Ateş ve Al Tanrısı kültü ile bağlı bir an’anne olacağı hatıra geliyor.” şeklindedir.¹⁶⁹

Al kırmızı Türk tarihinin en eski devletlerinden itibaren manevi ve millî renk olarak algılandığı ve tarih boyunca inançları yansıtan, aynı zamanda da Türk duygusunu anlatan bir millî sembol hüviyeti kazanmaktadır.

Çin kaynakları, Göktürkler ve Uygurlar dönemlerinde kuzeydeki Kırgız hakanlarının otağında bir kırmızı bayrak bulunduğunu ve herkesin buna karşı saygı gösterdiğini yazmışlardır.¹⁷⁰

XI. yüzyılda Türklerde “Al” artık bir renk adı olduğu kadar “bayrak” adı olarak ta kullanılmaya başlamıştır. XI. Yüzyılda artık tuğ ile bayrağın da aynı şey ifade edilmeye başlandığı görülmüştür. XI. Yüzyılın büyük Türk âlimi, Kaşgarlı Mahmud’un bildirdiğine göre; Karahanlı hükümdarı ”dokuz tuğ” bulundurmıştır. Kaşgarlı Mahmud’a göre, “her ne kadar vilayeti çok, payesinde yüksek olursa olsun, hakanların tuğu dokuzdan fazla olmuyordu.”şeklindedir. Karahanlı hükümdarı dokuz sayısını uğurlu saymışlardır. Bu tuğlar al renkte ipekten veya kumaştan yapılmışlardır.

Karahanlı döneminin ünlü Türk alimi, Yusuf Has Hacib eserinde, güneşin doğuşu tasvir edilirken şöyle tasvir etmiştir.

¹⁶⁸ Abdulkadir İnan; Makaleler ve İncelemeler, s.263–264.

¹⁶⁹ Bahaeddin Ögel; Türk Mitolojisi, s.576.

¹⁷⁰ Bahaeddin Ögel; Türk Kültür Tarihine Giriş, C.VI, s. 36.

“Yaşı körledi yirde kapyı tağı

Yaka keldi aşnu tokuz al tuğı”

“Güneş yükseldi, yerden toz kalktı; dokuz al tuğu yaklaşmaya başladı.” demektir.

Kaşgarlı Mahmud’un, bir savaş sahnesini tasvir etmek amacıyla söylenmiş olan “Ağdı kızıl bayrak- Tagdı Kara toprak” şeklindeki bir beytinden, bu kızıl bayrağın Türklerde genellikle “savaş bayrağı” olarak kullanıldığđ anlaşılmaktadır.¹⁷¹

Dede Korkut hikâyelerinden anlařıldığđna göre, Oğuzlarda da güveylik elbise al (kırmızı) kaftandır. Gelinliğin sembolü ise “al duvak” idi. Bir Kazak- Kırgız hikâyesinde, “murada eremedik” anlamında kaydedilen “kızıl çopan (bu gün de Türk topluluklarının çoğunda “kaftan” anlamında kullanılmakta olan bir kelimedir.)giymedik” şeklindeki cümle bu geleneğin Türk boyları arasında yaygın bir göstergesi olabilir.¹⁷²

Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey’in 1037 yılında Nişabur’a gezerken başında hükümdarlık sembollerinden olarak kırmızı çetr bulunduğđ bilinmektedir. Gaznelilerde de kumandanlara kırmızı renkte kumaşlardan bayraklar verilmiştir. Selçuklu devri tarihinden Ravendi’nin, Irak Selçuklu hükümdarı Arslan b. Tuğrul’un ordusundaki kırmızı ipek bayrak ile ilgili kaynaklarda bu geleneğin yaygınlığını gösteren kaynaklardır.¹⁷³

Beylikler ve Osmanlı döneminde ise, Miralay Ali Bey, Osman Gazi Dönemi ile ilgili olarak şu bilgileri kaydetmektedir: “Osman Gazi Hazretleri Ak Sancağı” (Türkiye Selçuklu Sultanından) almadan önce, harp bayrağı için kızıl rengi seçip kabul etmişlerdir. Aşiret mensuplarını kolayca harp bayrağı altında toplayabilmek için onların “tablan meclup oldukları” (yani yaradılıştan tutkun oldukları) al renkli bayrağın manevi tesiri bulunduğđ takdir eylemişlerdi. Demek suretiyle “al bayrak” geleneğinin, daha kuruluş günlerinde Osmanlı Devleti ve orduları için vazgeçilmez olduğđunu göstermektedir.

Osman Gazi’nin savaşlarında al (kızıl) sancak kullandığđ, vefatından sonra eşyaları arasında birkaç âdet Alaşehir dokumasından kırmızı renkli sancağı bulunmuştur. Kırmızı renkli sancağın ve bayrağın çoklukla kullanılmasının, millî renk kabul

¹⁷¹ Reşat Genç; Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, s.20.

¹⁷² Reşat Genç; Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, s.21.

¹⁷³ M.Fuad Köprülü; “Bayrak “, İ.A, C.II, Millî Eğitim Bakanlığı yayınları, İstanbul, s.407–408.

edilmesinin sebebidir budur.”¹⁷⁴ Bu kayıtlarda al rengin millî renk ve tabiatıyla millî bayrak olarak kullanılışı Osmanlılarda yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti, özellikle orduların savaş bayrağı hüviyetini kazanmış olan al bayrak, hem padişahların şahıslarını temsil eden diğer çeşitli bayraklar hem de her bir askeri sınıfı belirten bayraklarla birlikte, ama özellikle beyaz ile, Osmanlı Devleti yıkılıncaya kadar kullanılmıştır.

Yeşil

Türk mitolojisine göre koruyucu renk olarak kabul edilen yedi oğlundan birinin adı yaşıl (Yeşil) Kaan idi ve genellikle bitkilerin yeşerip büyümesini düzenlediğine inanılmıştır. Yeşilliklerin insan vücudunu yarattıktan sonra Kудay’ın yüksek ulûhiyetinin huzuruna kuzgun denilen kuşu göndererek yarattığı insan için can ister. Kuzgun semaya uçar. Canı alıp uçarken yerde bir leş görür. Dayanamayarak leşi yemek için ağzını açar. Gagasındaki can, çam ormanına düşerek yayılır. Bundan dolayıdır ki çam ve ardıç gibi ağaçlar kış, yaz yeşilliklerini muhafaza ederler. Türklerin yeşil ile ilgili olarak da, Türklerin manevi inanmalarının kökü, onların en eski dinî inanmalarından kaynaklanmaktadır.

Türklerin, eski dönemlerde büyük çoğunluğu hayvancılıkla geçinen ve dolayısıyla konargöçer hayat yaşayan Türklerin doğrudan ve doğruya ekonomik hayatının temelini teşkil eden hayvan sürülerini otlağa çıkarmak ve sürülerin yavrularını elde etmek itibarıyla otların yeşerme zamanı Türklerin hayatında çok büyük rol oynamıştır. Toprağın işlenmesinin ve tohum ekilmesinin zamanı gelince ,yeni yılın başlangıcında, hayatında yeniden başlaması olarak değerlendirmişlerdir. O yüzden sade yeşil renge ayrıca büyük bir önem vermişlerdir. Yeşillik için ve ekilen tohumların yeşermesi içinde yağmur gereklidir.

Çin kaynakları, M.Ö. VIII. yüzyılda 9 ve 21 Mart tarihleri, yani otların yeşermeye başladığı dönem Türkler tarafından bahar bayramı ve yıl başı olarak kutlanır olmuştur ki, bu bayram “Nevruz” bayramıdır. Nevruz, en az üç bin yıllık bir Türk geleneğidir. Bu

¹⁷⁴ Reşat Genç; Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, s.22-23.

yüzden millî bayram olarak Nevruz Bayramı İran ve Kürt Bayramı olarak istismar etmek tarihi gerçeklerle bağdaşmayan bir husustur.

Türklerin eski Şaman törenlerinde, bir ip üzerine asılmış gök (yeşil), kırmızı, sarı, beyaz bezlerin Şamana gökyolunu gösterdiğine inanmaları da, yeşil renk ile beraberindeki kırmızı, sarı ve beyaz renklerin Türk inanç ve geleneklerinde nasıl yaygın bir şekilde yer tuttuğunu göstermesi bakımından önemlidir.¹⁷⁵

Kaşgarlı Mahmud'un, XI. yüzyılda Türk ticaretinde alınıp satılan Çin ipeklerinde söz ederken sık sık kırmızı, yeşil ve sarı renkli kumaşlardan söz etmesi, bu renklerin Türk günlük hayatındaki yeri ve onların kültüründeki yansımaları göstermektedir.¹⁷⁶

Türk Dünyasının önemli devletlerinden biri olan, Kırgız Türklerinde IX. Yüzyılda yeşil kumaştan bayrak kullandıklarına dair, Arap Seyyahi Ebu Dülef'in kaydı, artık Türk Dünyasında yeşilin hâkimiyet sembolü ve bayrak rengi olarak kullanıldığının bir işareti olmaktadır.

İslamiyet'le birlikte yeşil rengin, Hz. Peygamber (S.A.V)'in üç sancağından birinin rengi olarak da manevi anlam kazanmıştır. Hz. Peygamber (S.A.V) vefatından sonra kurulan devletlerde de kullanılan bayrak renkleri yeşil, beyaz ve herhangi renge sahiptir. Siyah rengi kullanmamışlardır. Selçuklu Melikleri ve Sultanları eğer 10.000 kişilik bir ordu toplansalar da o orduda siyah bayrak bulunmaz. Bunun yerine yeşil sarı ve kırmızı bayraklarını kullanmışlardır. Selçuk sultanlarının yeşil, sarı, kırmızı bayraklar kullandıklarını da bildirmektedirler. Osmanlılar başta olmak üzere yeşil bayrağın yanı sıra beyaz bayrak da suni kesim tarafından yaygın şekilde kullanıldığı gibi, Seyyidler ve Safeviler de beyazı değil yeşil rengi ve yeşil bayrağı tercih etmişlerdir. Safevi Türkmen devletinin kurucusu, Şah İsmail Safevi'nin bayrakları yeşil idi. Safevi ailesi kendilerinin peygamber ailesinden olduğunu iddia etmişlerdir ve o yüzyıllarda yeşil renk bütün yakın doğuda Peygamber ailesinin sembolü sayılmıştır.¹⁷⁷

Osmanlılarda yeşil sancak ve bayrak konusunda, kaynaklar; "Osmanlılarda yeşil rengin pek çok kullanılmış olmasına gelince; eskiden beri "Emir" adıyla adlandırılan Sülale-i Tahire-i Peygamberi (temiz peygamber sülalesi) diğer insanlardan ayırt edilmek üzere başlarına yeşil sarık sarmışlardır. Böylelikle levn-i hazra (yeşil renk) seyyidlik niyanı

¹⁷⁵ Bahaeddin Ögel; Türk Kültür Tarihine Giriş, C. VI, s.458.

¹⁷⁶ Reşat Genç; Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, s.28–29.

¹⁷⁷ Reşat Genç; Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, s 33–34

sayılıp, aile ileri gelenlerinin ve diğer dinî itibar sahiplerinin kabirleri veya türbeleri yeşil renkle boyanır yahut da aynı renkli kumaşlarla örtülmüştür. Bu anlayışla yeşil renk Osmanlılarda kutsal renk sayılmıştır.¹⁷⁸

Türklerin en eski çağlarından beri yeşil renk, millî bir renk olarak benimsenmiştir. Türklerin yeşil rengi önemli görmelerinin sebebi ise, yaşam tarzlarının tarım ve hayvancılıkta tarihleri önemli olmuş, doğan yeşillenmesini sevinçle karşılayarak kutlamalar yapmışlardır.

Türklerin İslamiyete inanmalarıyla birlikte “yeşil” renk bir kudsiyet kazanmış. Hz.Peygamber (S.A.V.)’in sancağının yeşil olması ve kurulan ilk Türk – İslam devletleri de bu rengi bayrak olarak, sancak olarak kullanmışlardır.

Sarı

Türklerde “Sarı” renk, dünyanın merkezinin sembolü olarak kullanmışlardır. Bu anlayışın da eski Türk inancı olan Şamanizm’den kaynaklandığı görülmektedir. Gerçekten de, altın kapılı sarayı ve altın tahtı, Türklerde hep sarı renk (altın sarısı=sırma rengi) ile ifade edilmiş ve taht nasıl devletin, ülkenin ve dünyanın merkezi olarak algılanmışsa, aynen sarı renkte dünya merkezinin sembol rengi olmuştur.¹⁷⁹

Türklerin Şamanist dönemindeki inancı ile ilgili olarak, “Gerek Şaman gerekse Müslüman Türklerin halk hurefelerinde bugüne kadar yaşayan ve mühim rol oynayan ruhlardan biri “Al” yahut “Albastı”dır. Kazak-Kırgız Türklerinin hurafelerine göre, “Albastı”dır.¹⁸⁰

Uranha-Tuba (Tuva) ve Yakut Türklerinin Şaman dualarında Şaman (Kam) bu ruha, “Sarı Albis) diye hitab edilmiş ve ondan yardım istenmiştir. Kazak-Kırgız baskıları (din adamları) da galiba bu ruhu “derde derman olan ey sarı kız gel” diye çağırmışlardır.¹⁸¹

Oğuz-Türkmen geleneğindeki kızıl börk-sarı edik (çizme) geleneği ile başka bir Türk anlayışı da bulunmaktadır. Oğuz Türkmenler gökleri tutan kızıl bayrağın sembolü olarak başlarına kızıl börk; dünyanın merkezinin ifadesi olarak da ayaklarına sarı edik (çizme) giymişlerdir.

¹⁷⁸ Reşat Genç; Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, s 35.

¹⁷⁹ Reşat Genç; Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, s.36.

¹⁸⁰ Abdulkadir İnan; Makaleler ve İncelemeler, C.1, s. 259.

¹⁸¹ Bahaeddin Ögel; Türk Kültür Tarihine Giriş, C.VI, s. 480.

Türklerde sarı rengin hükümrانlık rengi olarak kullanılması ile ilgili olarak; Uygur Türk yazılı belgelerinde “Sarığ urungu” yani sarı bayrak, bir burcun adı olarak geçmektedir.¹⁸²

Türk devletlerinin sembollerinden sarı rengin Cengiz Han Devleti genişlemesinden sonra çoğalıp – yaygınlaştığı da anlaşılmaktadır. Cengiz Han Devleti bu uygulamanın Uygur kaynaklı olması kuvvetle muhtemeldir. Uygur Türk kültür çevrelerinde, sarı bayrak gerçeğinden başka, bir de “Sarı Ordu” (sarı başkent) anlayışı vardır. Eski Uygur hakanlarının uygulamalarında yer alan Oğuz Destanındaki Türk hakanlarının atalarından kalan bir altın otağları bulunduğu kesin olarak inandıkları bilinmektedir. Sarı renk ve altın birbirinden ayrılmayan iki nesne konumundadır.¹⁸³

Fuat Köprülü ise, Kudüs fethinde, Selahaddin Eyyubi’nin ordusunda sarı bayrak kullanıldığını; esasen hükümdara mahsus sancağın renginin de sarı olduğunu; bununla birlikte daha sonraki Eyyübi ordularında Türk geleneğine uygun olarak sarı ve kırmızı bayrakların kullanıldığını ifade edilmiş, “yine sarı renkte çetr kullanan Eyyubilerin sarıyı seçmelerinde Fatımi an’annelerinin tesiri de vardı” demektedir.¹⁸⁴

Eyyubilerden sonra Mısır’da kendi devletlerini kurmuş olan memlûklerde, ipekten yapılmış ve üstünde hükümdarın ismi ve lakabı yazılmış, sırma ile işlenmiş sarı renkteki bayrak çok süslü olup, bu bayrağa “Sancak-ı Sultani” (Sultanlık Sancağı) denirdi. Mısır Memlûk hükümdarlarının başları üstünde götürülen veya bulundukları yere dikilen bu sarı ipekten büyük sancağa Arapça “İsaba” denmiştir.¹⁸⁵ Fuad Köprülü bu husus ile ilgili olarak, “Memluk Sultanlarının resmî rengi sarı idi ve sarı renkli bayrak geleneğinin Osmanlılara da Memlûklerden geçtiği çok açıktır” demektedir.¹⁸⁶

“Sarı bayraklar Mısır Memlûk Devleti de çok görülmesinin sebebi ise, Memlûk devletini idare edenler, çoğunlukla Güney Rusya’dan yani Altın Ordu devletinin topraklarından ve bu geleneğin uzantısından gelmelerindendir. Altın Ordu Hakanı ve kurucusu Batu Han’ın başkentinin adı da Sarı Ordu idi. Ancak, Cengiz Han’ın sancağı, Türk geleneğine uygun olarak beyazdı.¹⁸⁷

¹⁸² Reşat Genç; Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, s. 38.

¹⁸³ Reşat Genç; Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, s. 40–41.

¹⁸⁴ M.Fuad Köprülü; “Bayrak”, s. 410.

¹⁸⁵ Abdulkadir İnan; Makaleler ve İncelemeler, C.1, s. 300.

¹⁸⁶ M.Fuad Köprülü; “Bayrak”, s. 411.

¹⁸⁷ Bahaeddin Ögel; Türk Kültür Tarihine Giriş, C. VI, s. 31.

Sarı renk, Türk inanç ve millî gelenekleri arasında önemli bir yer tutmuş ve gücün altının göstergesi olmuştur. Bazı Türk devletlerinde sarı, otoritenin temsil göstergesi olan taht'ında rengi olmuştur.

Sonuçta; Türk devletleri sarı-kırmızı-yeşil renk üçlüsünün bazen birlikte, bazen de tek tek olarak kullanıldıkları görülmüştür. Bu renk üçlüsünün oldukça eski geçmişe sahiptir. Bu renklerle ilgili olarak da bayrak dediğimiz, o milletin sembolü olan, kutsal kabul edilen bir cisim ortaya çıkmıştır.

Sarı, kırmızı, yeşil renkleri yan yana ve hükümdarlık sembolü olarak sancaklar da kullanıldığına dair en eski kaynaklar Selçuklu Devletine aittir. Selçuklu hükümdarları ve bayrak bulunmamış, yeşil, sarı, kırmızı bayraklar kullanmışlardır. Ancak Büyük Selçuklu Devleti ve Türkiye Selçuklu hükümdarlarının Abbasi geleneğine bağlı olarak kullanılan siyah hükümdarlık bayrağından başka bilhassa ordularında sarı, kırmızı, yeşil bayraklarını kullandıklarını bilmekteyiz.¹⁸⁸

Osmanlı Devleti ordularında Sancaklar, Bayraklar, Tuğlar, Sarı-Kırmızı-Yeşil renkleri taşımışlardır. Osmanlı teşkilat ve asker kıyafetlerinde de bu renkler yan yana yer almıştır. Ayrıca, kırmızı bir zemin ortasında yeşile boyanmış oval bir zemin içinde sarı sırma ile işlenmiş, üç hilalli sancak, bir bakıma “padişahlık forsu” olarak kullanılmıştır. Sarı-Kırmızı-Yeşil renk üçlüsünü özellikle Türklerde Beyler-hükümdarlar zümresinin bir sembolü olarak kullanıldığına dair en eski bilgi Göktürkler dönemine aittir.¹⁸⁹

Türklerde Sarı-Kırmızı-Yeşil renkler sadece Bey zümresinde değil, halk kesimlerinde de sevilmekteydi. Türkistan'da geçmişten günümüze kadınlar ve erkekler bu renkleri giyimlerinde kullanmışlardır. Kadınlar özellikle bayram ve düğün günlerinde giydikleri iki ucunu sarkıtmışlardır. Ayrıca onlar elbiselerine uygun sarı-kırmızı çizmeler giymişlerdir. Öte yandan Türk mimari yapılarının süslemelerinde de sarı kırmızı yeşil renkleri hâkimdir. Eski Türk çadır ve halılarının nakışları da kırmızı ve sarı renkte idi.¹⁹⁰

Günümüzde ise Nevruz kutlamalarında, Türk Dünyası Devletleri bu renkleri kullanmaktadır. Eski Yugoslavya'daki Türk gruplarında Gagauz ve Çuvaş Hristiyan Türk gruplarında, Doğu Avrupa Türk gruplarında Nevruz'da bir gece öncesinden

¹⁸⁸ Reşat Genç; Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, s. 52-53.

¹⁸⁹ Hasan Tutar; “Tarihte ve Mitolojide Nevruz”, s. 168.

¹⁹⁰ Salim Koca ; ” Eski Türklerde Bayram ve Festivaller”, s. 31.

çocuklara sarı kurdeleler takılmaktadır. Nevruz sabahı o kurdele kırmızı kurdele ile değiştirilir. Dolayısıyla kötülüğü, hastalığı temsil sarı renk atılır, yerine sağlığı temsil eden kırmızı renkteki kurdele takılarak yeni yıla girilmiş olur. Bu bir gelenektir.

Nevruz da; sarı, kırmızı, yeşil renklerde bizim millî değerlerimizdir. Yani bizi biz yapan, millet yapan değerlerdir. Nevruz Bayramında, sarı-kırmızı-yeşil renk üçlüsü birbirinden ayrı kültürel kimliklerin veya millî kimliklerin göstergeleri değil, bunun tam aksine aynı kültürel kimliğin, aynı millî kimliğin unsuru olmuştur.

3.6. KAWA EFSANESİ VE NEVRUZ İLİŞKİSİ

Bugün hiçbir bilimsel temele dayanmayan ve ideolojik amaçlarla Nevruz'u Kürt topluluklarıyla irtibatlandırılıp, bu bayramın Kürtlere ait bir bayram olduğunu ileri sürenler, bu görüşlerini "Demirci Kawa" efsanesine dayandırmakta, mitolojiden yola çıkarak, Nevruz bayramı, bayram havasından uzaklaştırıp, bir isyanın yıl dönümü olarak kabul ettirmeye çalışmaktadırlar. İsyanın yıl dönümü olarak "Kawa Efsanesi" kullanılmak istemektedir.¹⁹¹

Dahhak-Kawa Efsanesi kısaca şöyledir: Kawa Efsanesinde önemli figür Dahhak veya Azdahak'tır. İslami kaynaklarda Dahhak olarak geçen kelime, Avesta'da (Zerdüşt'ün öğretileri), Aziz Dahhak, Pars Edebiyatında Azdahag, Ermenice de ise yine Azdahak şeklindedir. Avesta'da Azi, yılan veya ejderha anlamına gelir. "Geleneksel Önasya folklöründe Dahhak, tarihi ya da mitolojik bir şahsiyet olarak ortaya çıkar. Fars edebiyatında ve folklöründe Dahhak bir Arap Kralıdır. Ancak Dahhak'ın kimliği ve milliyeti ile ilgili tek bilgi bu değildir. Dieulafo'ya göre Dahhak, Zoak adındaki Suriyeli bir prenstir. Arap geleneğinde Dahhak, Asurbanipal olarak görülür. Şehname'de Dahhak'ın lakabı Biyaresb olarak geçer. Thomson'a göre, bu ad Kaldeliler arasında insan başlı, at vücutlu bir yaratık olarak Plurid'e kadar uzanır. Avesta'ya göre Dahhak, üç ağızlı, üç başlı, altı gözlü, çirkin, çok güçlü şeytanımsı bir ejder-canavardır. Denkkard'a göre Dahhak, halkı putperestliğe davet eden batıl dinin ve gayri meşruluğun yeryüzüne yayılmasına çalışan, insanları fesada sürükleyen biridir. Ve dünyayı yok edecek biri olarak Araplardan gelmiştir. Değişik dönemlerdeki Pehlevi metinlerinde ise Dahhak, bazen batıl din kurucusu olarak, bazen efsanevi İran yöneticileri (Pişdadiyan)

¹⁹¹ Hasan Tutar; "Tarihte ve Mitolojide Nevruz", s. 618.

listesinde görülür. Bu metinlerde Dahhak'ın kötü ve zalim idaresi ayrıntılı olarak anlatılır.

Dahhak mitolojisi İslam geleneğinde de bir zulüm örneği olarak yer alır. Rivayete, Dahhak, Nuh tufanından sonra gelen ve bütün dünyaya hâkim olan hükümdarlara verilen addır. Nuh'un oğlu Yasef'in neslinden olup, tufandan sonra bin yıl yaşamış ve hüküm sürmüştür. Yine İslam kaynaklarında, Dahhak'ın Deccal, ilk firavun veya Nemrut olduğu da söylenir. Pehlevi metinlerinde, İranlı hükümdar, Feridun'la savaşı. Feridun tarafından yakalandıktan sonra öldürülmeyip, Demavend Dağı'nda zincire vurulur. Ancak o, zincirlerini kırarak kurtulur ve yeryüzünde kötülük yapmaya başlar. İnsanların, hayvanların ve bitkilerin üçte birini yer. Daha sonra “Kırsap” adlı bir kahraman onu öldürür. İslami rivayete göre ise, saltanatın son 200 yılında Dahhak'ın omuzlarında şeytanın yaptığı bir hile, iki yılanbaşı belirir. İblis Dahhak'ın rüyasına girerek, bu yılanların verdiği rahatsızlıktan kurtulması için yılanları her gün iki insan beyniyle beslemesini tavsiye eder. Sonunda İsfahan'da Gave (Kawa) adında demirci iki oğlunun bu yüzden öldürülmesi üzerine Dahhak'a baş kaldırır. Bütün halk Gave'nin çevresinde toplanır ve Dahhak'ın öldürttüğü Cem'in oğullarından Feridun'u Şah ilan ederler. Feridun'la Dahhak arasında yapılan savaşta Dahhak ve ordusu yenilir. Dahhak kaçarsa da, Gave yetişir ve onu öldürür.¹⁹²

Özellikle son yıllarda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bazı kimseler Ergenekon Destanında yansımaları olan Nevruz Bayramını vesile ederek bölücülüğe yeltenmektedirler. Türk milletinin dirilişinin ifadesi olan Nevruz'u Kürt bayramı gibi tanıtmaktadırlar. Bu iddalarına delil olarak, “Demirci Kawa Mitosunu” almaktadırlar. Onlara göre bu günde (21 Mart'ta) Demirci Kawa'nın önderi olduğu Kürtler, Dahhak'a karşı ayaklanarak bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Bu iddialarını sabitleştirmek için, bazı eserler kaleme almışlardır. Mesela Kemal Burkay imzasıyla yayımlanan “Dehak'ın Sonu” eseridir. Kawa Efsanesi Ergenekon destanı ile paralellik gösterir. Kawa Efsanesi, Ergenekon Destanının bir değişik şeklidir. Ayrıca bu efsanenin bir benzerine de Dede Korkut hikâyelerindeki “Basat”ın Tepegözü öldürdüğüne rastlıyoruz.¹⁹³

¹⁹² Hikmet Celkan; “Nevruz'un Tarihçesi”, Türk Dünyasında Nevruz III. Uluslar arası Bilgi Şöleni 18–20 Mart 1999 Elazığ, AKM Yayınları, Ankara, 2000, s. 429–430.

¹⁹³ Hasan Tutar; “Tarihte ve Mitolojide Nevruz”, s. 619.

Mitolojilerle ilgili bu bilgilerden sonra, bizzat efsanelerden kaynaklanan bazı çelişkileri ortaya koyacak olursak; efsanenin ilk kaynağı sayılan Avesta’da Dahhak’ı öldüren şahsın adı Kawa değil Kirsasp’tır. Dahhak mitosu, henüz Hint-İran kabilelerinin birbirlerinden ayrılmadığı dönemlerin ürünü olan bir Ari mitosudur. Bununla birlikte, bizzat Fars metinlerine göre, Dahhak bir Arap Kralıdır. Kawa’nın etnik kimliği hakkında ise hiçbir bilgi yoktur. Varlığı ve etnik kimliği üzerinde bu kadar şüpheleri olan bir mitoloji kahramanı, bir tarih ve kültür oluşturma çabaları, bilimsel olmaktan tümüyle uzak, ideolojik ve duygusal bir tutumdur.

Kürt toplumunu siyasi emellerine alet etmek isteyen bölücülerin Dahhak-Kawa Efsanesine referans olarak gösterdikleri kaynaklardan biri de Firdevsi’nin “Şehname”sidir. Fars metinlerinde Arap Kralı olarak gösterilen Dahhak, bu kez Firdevsi’nin “Şehname”sinde hükümdar Cemşitten sonra İran ve Turan tahtına oturan beşinci hükümdar olarak karşımıza çıkar. 1020 yılında Gazneli Mahmud’a takdim edilen bu eserde, Turanlıların ve İranlıların, efsanevi hükümdar Feridun’un oğullarından Tur ve İrin soyundan gelen iki kardeş millet oldukları iddia edilmiştir ki, bu bilgi de eserin ne ölçüde güvenilir olduğunu göstermektedir. “Şehname” de Dahhak-Kawa Efsanesi ayrıntılı olarak anlatılır. Hatta Firdevsi, Kürtlerin Dahhak’ın zulmünden dağlara kaçan insanların soyundan geldiklerini iddia etmektedirler.¹⁹⁴

Dahhak’ın Türk veya Fars olma ihtimali kadar güçlüdür; çünkü İsfahan, tarih boyunca daha çok bu iki milletin yönetimi altında bulunmuştur bir yerleşim yeridir ve “demircilik” Türklerinde ata mesleği olarak bilinmektedir.

Kawa’nın demirci olması, Ergenekon Destanının en önemli motiflerinden biri, kuşkusuz “demircilik” geleneği ile benzerlik göstermektedir. Göktürk’lerin demirden dağ eritmeleri, bunu yapan kahramanlarını da “Demirci” sözüyle ebedileştirmeleri bu yüzden önemlidir. Türkler, bu günü bayram bilmiş; Ergenekon’dan çıktıkları günün yıl dönümü temsili törenlerle kutlamışlardır. Cengiz Han dönemi kaynaklarında da, demirci motifi işlenmektedir. V.yüzyılda Avarlarca demir ocaklarında çalıştırılan bir Türk boyunun ayaklanarak tutsaklıktan kurtulma olayı anlatılır. Destanda demirci motifinin işlenmesi Nevruz’un bir ayaklanmanın yıldönümü olsa bile, XI. Yüzyılda Kawa’nın ayaklanmasıyla değil, V. Yüzyılda Avarlara karşı ayaklanan bir Türk boyuyla ilişkilendirilmesi daha kolaydır. Arapların “hakiki Türk” dedikleri Hakanlı Türkleri,

¹⁹⁴ Hikmet Celkan; “Nevruz’un Tarihçesi”, s.430.

kendilerini soy olarak da bir Demirci soylu millet olarak tanımışlar, demircilik sayesinde esaretten ve zulümden kurtulduklarına inanmışlar, onlara Çinliler de, “Cucenlerin (Avarlar) demircileri “demişlerdir.

Göktürk Devleti’ni kuran Bumin Kağan İstemi Kağan ”Demirci” idi. Özbek Türklerinin şahları arasında demirciler vardır. Kürtleri, Dahhak’ın zulüm ve esaretinden kurtaran Kawa’nında bir “demirci” olması bu bakımdan önemlidir. Kawa, sıradan bir demirci değil, tıpkı Göktürkler de olduğu gibi, demirden savaş araç ve gereçleri yapan bir sanatkârdır.¹⁹⁵

Sonuç olarak, Nevruz bayramı bugün siyasi Kürtçülüğe zemin teşkil etmesi amacıyla kullanılmaktadır. Söz konusu ideolojik çabanın kültürel boyutu oldukça önemlidir. Bu çabaların arkasında çeşitli kültür unsurları ile bir topluluğun donatılması, gerekirse bir takım semboller uydurulması ya da var olan bazı sembollere sahip çıkılması gerekmektedir. Bu nedenledir ki, Nevruz, bir yeniden dirilişin, canlanmanın değil, onun ruhuna aykırı olarak, ölümün ve can almanın bayramı olarak kutlanmak istenmektedir. Oysa Nevruz bayramındaki kutlamalarda, Türk toplumları bayramı farklı fakat bütünleştirici, diriltici ve sevdirci fonksiyonlar da kutlamaktadırlar. Nevruz’daki asıl amaç, insanlar arasındaki karşılıklı sevgi ve saygıyı kuvvetlendirmek, dargınlıkları unutturarak insanları kardeşçe kucaklaştırma, millî birlik ve dayanışmayı sağlama, bolluk ve bereketin işareti, sembolü, huzur ve barış havasının evrensel ölçülerde geliştirilmesidir.

¹⁹⁵ Hasan Tutar; “Tarihte ve Mitolojide Nevruz”, s.620.

BÖLÜM IV

4. TÜRK DÜNYASI'NDA GÜNÜMÜZDE KUTLANAN GELENEKSEL BAYRAMLAR

4.1. TÜRKİYE'DE KUTLANAN GELENEKSEL BAYRAMLAR

Türkiye’de dinî, millî ve geleneksel (merasimlik) bayramların vazgeçilmeyen ortaklığı kadın, erkek ve çocukların katılımıyla çeşitli etkinlikler altında bir tören alanında, dağ başları, su kenarlarında, stadlarda birlikteliğinin var olabileceği yerlerde bayramlar kullanılmaktadır. Kutlamalarda ise, eğlence vardır, açlar doyurulur, çıplaklar giydirilir.

Türkiye’de kutlanan bayramları şöyle sınıflandırabiliriz:

Dinî Bayramlar: Kurban Bayramı, Ramazan (Şeker Bayramı).

Millî Bayramlar: 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk’ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı.

Geleneksel (Mevsimlik) Bayramlar: Nevruz Bayramı, Hıdırellez Bayramı.

Bölgelere ve şehirlere ait olanlar: Mesir Bayramı (Manisa), Çiğdem Pilavı Bayramı (Yozgat), Çık Gör Bayramı (Siirt).

1990 yılından sonra, bazı belediyeler Türkiye Selçuklu ve Osmanlı Devleti’nin tarihlerindeki olumlu olayları ve gelişmeleri, çeşitli adlar altında kutlamaktadır. Bu kutlamalarda, ilgili tarihsel olaylar, ortam, müzik, giysi, yemek ve benzeri geleneksel tavırların sergilendiği gösteriler canlandırılmaya çalışılmaktadır. Mesela; Kars’ın Selçuklu Türkleri tarafından fethi (16 Ağustos), Bursa’nın Osmanlılarca Fethi (6 Nisan), Fetih Günü, (Trabzon, 24–26 Ekim), Fetih Şöleni (Ankara), İstanbul’un Fethi (29 Mayıs), Türklerin Rumeli’ye Çıkışları ve Rumeli Fatih Gazi Süleyman Paşa’yı Anma Günü (Çanakkale; 28 Mayıs), Anafartalar Zaferi’ni Kutlama Günü (Çanakkale, 10 Ağustos) gibi törenler bu gruptan sayılabilir.

Bu tez de, geleneksel bayramları ele aldığımız için dinî ve millî bayramlar hakkında geniş bilgi vermeyeceğiz. Kültürel değerlerimizden geleneksel bayramlar, bizi biz eden değerlerdir.

4.1.1. Hıdırellez Bayramı

Hızır ve İlyas kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen, resmî ve dinî bayramlardan olmamasına rağmen halk arasında özel bir gün niteliğini korumakta, bahar bayramı olarak kutlanmaktadır.¹⁹⁶ Kökü İslam öncesi eski Orta Asya Ortadoğu ve Türkiye’de yaz bayramlarına dayanan, Hızır veya İlyas kavramları etrafında dinî bir içeriğe bürünmüş halk bayramının adıdır.¹⁹⁷

Hıdırellez, baharda kutlanan yazı karşılama törenleridir. Hıdırellez kelimesinin doğuşu ile ilgili olarak halk arasında iki görüş hâkimdir:

- a) Hızır (a.s.) ve İlyas (a.s) iki peygamber olup, Hızır karalarda, İlyas ise de denizlerde gezmektedir. Sene de birgün 6 Mayıs’ta buluşurlar. Bu buluşma ile her yer yeşillenir, sular akmaya başlar.
- b) Hızır ve Ellez adındaki gençler birbirlerini sevmekte; fakat bir araya gelememektedir. 6 Mayıs’ta yeşillikte buluşur ve orada can verirler.¹⁹⁸

Yaz mevsiminin ister konar-göçer olsun, ister çiftçilikle uğraşsın bütün Türk toplulukları için bir hayat meselesi olduğunu belirterek havanın ve toprağın ısınması, onlar için önemli bir olaydır. İnanca göre, o yılın bereketli olabilmesi için özellikle iki hususun Türklerce efsunlanması gerekmektedir. Bu iki unsur ise hava ve sudur. Bu nedenlerdir ki, çeşitli Türk toplulukları yazı önce karşılamak için çeşitli törenler yapmaktadırlar. Böylece ağaçların, bitkilerin, çiçeklerin yeşermesi, hayvanların yavrulaması, tabiatın canlanması, yeni bir hayatın başlaması mümkün olabilecektir. Bütün bunlara can verecek, ise sıcaklıktır. Şu mani söylenir:

¹⁹⁶ Nehil Araz; Günay Güney; 21.Yüzyıl Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 181.

¹⁹⁷ Ahmet Ocak; “Hıdırellez”, TDVİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 17, İstanbul, 1998, s. 313.

¹⁹⁸ Meltem E. Cingöz; Alparslan Santur;” Türkiye’de Hıdırellez’de Uygulanan Bazı İnanç ve Âdetlerle İlgili Bir Atlas Denemesi”, Türk Halk Kültürü Araştırmaları Dergisi, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1993, s. 5.

“Hızır, Hızır hız getir,
Var dereden od getir,
Hızır’a Hızır deyirler,
Hızır’a çırağ koyurlar.”

Bu mâniden hareketle halkın Hızır’dan ne isteyebileceğini araştırmakta ve bunu “ateş, kızgınlık, coşkunluk, kuvvet, kut” olarak açıklanmaktadır.¹⁹⁹

Osmanlı Devleti’nde 6 Mayıs (23 Nisan) halk arasında yaz mevsiminin başlangıç tarihi sayılmaktadır. Eski takvimde yıl ikiye ayrılmış olup 23 Nisan’dan (6 Mayıs) 26 Ekim’e (8 Kasım) kadar süren 186 gün “Hızır Günleri” adıyla yaz mevsimini, 23 Nisan’a kadar devam eden 179 gün de “Kasım günleri” adıyla kış mevsimini oluşturmaktaydı. Hıdırellez de kışın sona erip yazın başladığı gün olarak kutlanmaktadır.²⁰⁰

Türkiye’de Hızır/Hızır Nebi günü genellikle Zemheri’nin 27’si ile Şubat/Gücük ayının 3’üne kadar olan günler arasında kabul edilir. Iğdır ve çevresinde gündüz kavrulan buğday ezilerek, bir tepsiye konulur. Bu tepsi sonra kimsenin girmeyeceği bir odaya yerleştirilir. Hızır Peygamber geçerken atının ayağı değer, eve bereket girer şeklinde bir inanç hâkimdir. Gene bölgede bu inançla ilgili başka bir tören daha tespit edilmiştir. Buna güç son harman buğdayından tandı üzerinde saç konularak bolca “kavurga” yapılır. Kavurga olarak yenilecekse, çok kavrulur. Ancak bundan pekmez ve şerpetle yoğrularak “kavut” yapılacaksa daha az kavrulur. Kavurga “Kirkire” denilen el değirmeninde çekilerek kavut için ayrılır. Kavut temiz bir odaya bakır bir tas içine konulur. Yanında boş bir legen, bir ibrik, dolu su, hiç kullanılmamış bir havlu, bir ayna, bir tarak, küçük bir bardak ve bir kaşık bırakılır. İnanca göre, Hızır bu eve geldiğinde, leğende, abdest alacak, ibrik dolu suyu dökecek, havluya silinecek, aynaya bakacak, tarakla sakalını tarayacak, tastaki kavuta elini basacak, içine su döküp kaşıkla karıştıracaktır. Bu gelenek daha çok Perşembeyi Cumaya bağlayan gece yaşlı kadınlarca yapılmaktadır. Kavrulan buğday, ekim zamanında buğdayın içine karıştırarak mahsulün bereketli olması temennisinde bulunur.

Hızır’ın bir cuma günü atına binip başka bir cuma günü atından inmesiyle ilgili olarak, Son cuma oruç, dilek gibi âdetlerde görülür. Hızır Nebî günlerinde Kos-Kosa/Kosa

¹⁹⁹ Abdülhaluk M. Çay; Hıdırellez Kültür - Bahar Bayramı, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1990, s. 16.

²⁰⁰ Ahmet Ocak; “Hıdırellez”, s. 313.

gelin gibi eğlendirici oyunlar oynanır. 20 Şubat'tan itibaren Kars'ta "Çile çıkarma" geleneği yerine getirilmeye başlanır. Bugünlerde "niyet oyunu"nun da oynandığı görülmektedir.

Tunceli bölgesi Türk aşiretlerinde de 17 Şubat Hızır bayramıdır. Buğday kavurması, kavut yapma geleneği burada da görülür. Hızır nebî günü akşamı mezar ziyaretleri yapılır. Bu sırada çörek ve ekmek götürülür. Çörekler fakirlere dağıtılır. Ekmek ise, köpeklere doğranır. Herkes kendi aile mezarlığına bir mum dikerek ayrılır. Eve dönüşte, evdeki yiyeceklerin üzerleri düzeltilir.

Van çevresinde ise, Şubat'ın ilk haftasında 27 Şubat'a kadar üç hafta süren törenler yapılır. Buna "Hıdır Nebî" törenleri denilir. Belirtilen günlerdeki çarşambalara ayrıca önem verilir. Çarşamba akşamları buğday kavrulur, kavut yapılır. Buna karaçörek otu karıştırılarak yenilir. O geceleri hiç konuşmadan uykuya yatılır. Ertei gün rüyada görülenler tabir edilir, hayra yorulur. Ayrıca kavuttan yapılan çörek "çöçe/gılık" (Erzurum), dama konulur. Çöçe'yi bir karga görürse niyetinin isteği olacak demektir. Diğer yandan Doğu Anadolu'nun birçok bölgesinde "Boz-atlı Hızır"a oruç da tutulmaktadır.²⁰¹

Türkiye'de Hıdırellez Kutlamaları, genellikle Hıdırlık veya Hızırlık adlı yeşil, su kaynağı olan veya türbe yatır ziyaret yerleridir. Adıyaman'da Karadağ eteklerindeki, Nakıplar havuzu, Afyon'da Hıdırlık, Beşparmakaltı, Taşpınar, Çorum'da Hıdırlık, Amasya'da Pirlar Parkı, Priştine çevresinde Karabaş Baba Türbesi, Kuruşaya, Prizren bağlarındaki Toçilla çeşmesi, Dobruca'da Murfatlar, Azaplar Ovası, Tatlıcak köprüsü, Acemler Bayırı, Hıdırellez törenlerinin yapıldığı yerlerdir.²⁰²

Türkiye'de Hıdırellez Kutlamaları hazırlıkları 6 Mayıs tarihinden bir hafta veya bir gün önceden başlar. Bir hafta öncesinden evler, ev eşyaları, mutfak eşyaları, üst-baş baştan başa temizlenmektedir. Bu çaba Hızır (a.s.)'ın eve uğramasını sağlamak için yapılmaktadır. O gün için aile reisi ev halkına yeni elbiseler; ayakkabılar alır. Hıdırellez günü kuzu ve oğlak kesilmesi, çeşitli yemeklerin hazırlanması ve birçok yiyeceğin hazırlanması tamamlanır. Hıdırellez'i bazı yerlerde bir gün öncesinden oruç tutarak da karşılayan insanlarımız da bulunmaktadır.²⁰³

²⁰¹ Abdülhaluk M. Çay; Hıdırellez Kültür - Bahar Bayramı, s.18-19

²⁰² Nehil Araz; Günay Güney; 21.Yüzyıl Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz, s. 182.

²⁰³ Abdülhaluk M. Çay; Hıdırellez Kültür - Bahar Bayramı, s. 23.

Hıdırellez ile ilgili âdet ve gelenekleri dört grupta toplayabiliriz;

- a) Şifa ve sağlık talebine yönelik olanlar
- b) Uğura, bereket ve bolluk talebine yönelik olanlar
- c) Mal mülk, mevki ve servet talebine yönelik olanlar
- d) Kısmet ve talih açmaya yönelik olanlar.
- e) Çeşitli kaçınmalarla ilgili inanç ve âdete yönelik olanlar
- f) Hıdırellez ile ilgili diğer inançlar.

a) Şifa ve sağlık talebine yönelik olanlar

Bu inançlar ve âdetler Hızır'ın şifa ve sağlığa kavuşturucu özelliği ilgili inanmalara bağlıdır.

— Hıdırellez'de ortaklaşa alınan kuzu eti yahut kuzu etiyle pişirilen yemekler yenir. Çünkü Hıdırellez Günü, bütün canlıların, bitkilerin, ağaçların yeni bir hayata kavuşacağı dolayısıyla Hızır'ın gezdiği, ayağını bastığı yerlerde yayılan kuzuların eti, insanlara şifa, sağlık ve canlılık bahşedeceğine inanılır.

- Hıdırellez sabahı yeşil çimenlerin üzerine yuvarlanılarak canlılık kazanılacağını ve hasta olunmayacağına inanılır.
- Hıdırellez günü yakılan ateşten atlamak; şifa ve sağlık kazanmak, nazardan korunmak inancıyla oldukça yaygındır.
- Soğan kabuğu ile kaynatılarak boyanan yumurtalar şifa niyetiyle çocuklara ve hastalara yedirilir.
- Hıdırellez Günü “S” harfiyle başlayan yedi yiyecek yenilir, gün boyunca sebze, yumurta ve sütli yiyecekler şifa amacıyla özellikle çocuklara yedirilir.
- Uzun ömürlü ağaç dikenlerin çok uzun ömürlü ve sağlıklı olacaklarına inanılır.
- Yeni doğan çocukların daha sağlıklı ve güçlü olmasını sağlamak için Hıdırellez Günü ayakları toprağa bastırılır.²⁰⁴

Afyon ve çevresinde, Hıdırellez sabahı bitkiler üzerine inen çiğne ellerin sürülmesi ve bu çiğlerin yüzlere sürülmesi gene şifa inancı ile ilgilidir.²⁰⁵

²⁰⁴ Nehil Araz; Günay Güney; 21.Yüzyıl Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz, s. 183.

Amasya’da Taşova’da yedi çeşmeden toplanan su ile banyo yapılır veya bu su hastalara içirilir.

Bilecik-Bozüyük’de, ağrı ve sızılardan kurtulmak için ateş üzerinden atlanır. Bu uygulama, aynı zamanda günahlardan arınmak içinde yapılmaktadır.

Bursa’da, yeşil yapraklar, su dolu bir kovaya konur. Ertesi gün o su ile el yüz yıkanır. Bursa-Orhangazi’de ise, ağrı ve sızılarından kurtulmak isteyenler, dut ağacına sarılırlar.

Çanakkale Eceabat-Kilitbahir; dilek çömleğindeki su, yüze sürülür, bazen de içilir.

Denizli’de Hastaların bileğine sarı iplik, gülfidanına kırmızı iplik bağlanır. Ertesi gün iplikler değiştirilir. Ayrıca, sabah erkenden akarsuya girilir.

Edirne-Enez-Sütçüler’de ise, genç kızlar, saçlarını yıkadıkları suyu, saçlarının çavdar gibi uzun olması için, çavdar üzerine dökerler.²⁰⁶

b) Uğura, bereket ve bolluk talebine yönelik olanlar

Bütün yılın bolluk ve bereket içinde geçmesi için bu âdetler yapılır.

- Hıdırellez günü yapılan yemekler fakirlere dağıtılır; böylece bereketin artacağına inanılır.
- Hıdırellez sabahı yağmur yağarsa, bolluk bereketin artacağına inanılır.²⁰⁷
- Kapı, pencere, ambar ve yiyecek kaplarının ağzı açık bırakılır.
- İçinde para bulunan keseler gül dalına asılır veya dibine bırakılır. Bu paralar ertesi gün alınır, cüzdanlarda saklanır ve yıl boyunca harcanmaz.
- Meyve vermeyen ağaçlar balta ile korkutulur.
- Karınca yuvalarından alınan topraklar saklanır. Bu toprak para cüzdanlarına konduğu gibi, evdeki erzaklara da katılabilmektedir.

²⁰⁵ Abdülhaluk M. Çay; Hıdırellez Kültür - Bahar Bayramı, s. 24.

²⁰⁶ Meltem E. Cingöz; Alparslan Santur; “Türkiye’de Hıdırellez’de Uygulanan Bazı İnanç ve Âdetlerle İlgili Bir Atlas Denemesi”, s. 7.

²⁰⁷ Nehil Araz; Günay Güney; 21.Yüzyıl Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz, s. 183.

- Hamur yoğrulur. Bu hamura bazı yörelerde “Varlık-yokluk Hamuru” denilmektedir. Maya katılmayan hamur, ertesi gün kabarmışsa, o yılın bolluk içinde geçeceğine inanılır.
- Tarlalar dolaşılır. Tarlalara bereket getireceğine inanılan bu gelenek, bazı yörelerde hoş karşılanmaz.

Afyon’da, kuru baklagiller torbalar içinde bahçeye bırakılır.

Amasya-Suluova’da, 5 Mayıs gecesi, evin bereketi ve bolluğu bitmesin diye, kapının önüne un konur.

Burdur’da, Hıdırellez sabahı, gün doğmadan kalkılır. Çeşmeden su alınarak, süpürge ile evin dört yanına serpilir. Ayrıca, Hıdırellez kutlamalarının yapıldığı yerden alınan taşlar, evdeki yiyeceklere konarak, “Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin”, denir.

Edirne-Çamlıca’da, ineği olanlar, o günkü sütü komşularına dağıtırlar.

Edirne-Keşan-Paşayiğit’te, Hıdırellez sabahı yedi kuyudan toplanan su, hayvanlara içirilir.²⁰⁸

c) Mal, Mülk ve Servet Talebine Yönelik İnanç ve Âdetler

- Mal-mülk ile ilgili dilekler kağıda yazılarak akarsuya bırakılmaktadır. Bu dileklerin çoğunluğu ev sahibi olma, araba, tarla edinme gibi dileklerdir.
- Malk-mülk isteyen kişiler, istedikleri objenin bir maketini ya da resmîni yaparak (çakıl taşları, hamur gibi maddelerden) 5 Mayıs gecesi gül ağacının dibine bırakırlar.
- Para şeklinde kesilen kağıtlar, gül dallarına asılır.²⁰⁹

²⁰⁸ Meltem E. Cingöz; Alparslan Santur; “Türkiye’de Hıdırellez’de Uygulanan Bazı İnanç ve Âdetlerle İlgili Bir Atlas Denemesi”, s. 8.

²⁰⁹ Nehil Araz; Günay Güney; 21.Yüzyıl Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz, s. 184.

d) Kısmet ve Şans Talebine Yönelik İnanç ve Uygulamalar

Bu gelenek, evlenme yaşına gelmiş genç kız ve bazen de erkeklerin kısmetlerini açmak için yaptıkları uygulamalar oluşturur. Evlenme isteğinin dışında, gelecekle ilgili isteklerdir.

- 5 Mayıs gecesi taze soğanın iki yaprağı uçlarından eşit olarak kesilir. Uçlardan birisine ip bağlanır ve bir dilek dilenir. Ertesi gün iplik olan yaprak uzamışsa, dileğin olacağına inanılır.
- Gül dalına veya ağaç dalına salıncak kurulup, içine oyuncak bebek bırakılır. Çocuğu olmayan kadınların yaptıkları bir uygulamadır.
- Evlenmesi gecikmiş kızların başında kilit açılır.
- Niyet çömleği hazırlanır. Bir kap içine genç kızlardan toplanan ziynet eşyaları ile su konur. Daha sonra çömleğin ağzı bir bezle kapatılır ve içindekiler maniler eşliğinde çıkartılır ve manilere göre yorum yapılır.

Bazı bölgelerde çömleğin içine çiçek ve yeşillik atılmakta, çömlek kilitlenmektedir. Çoğu kez evlenme isteğiyle ilgili bir uygulamadır.

İnaniş'a göre, o gece Hızır (a.s.) oraya uğrayacak ve herkesin niyetinin karşılığını verecektir.²¹⁰

e) Çeşitli Kaçınmalarla İlgili İnanç ve Âdete Yönelik Olanlar

Hıdırellez'de çeşitli isteklerin ve âdetlerin yanı sıra, o gün bazı davranışlarda bulunmaktan özellikle kaçınılmakta ve bu kaçınmalarla ilgili olarak da bazı gelenekler uygulanmaktadır. Halk arasındaki inaniş, bu kaçınmalara uyulmadığı zaman zarar görecektir.

- Geç kalkılmaz. Geç kalkıldığı zaman, kişilerin kısmetinin kaçacağı inancı vardır. Gün doğmadan kalkılır.
- Sabun'a dokunulmaz, çamaşır yıkanmaz. Geleneğe göre, sabun ellendiğinde eve sümüklüböcek gibi böceklerin geleceği, çamaşır yıkandığında ise, çamaşırların

²¹⁰ Meltem E. Cingöz; Alparslan Santur; "Türkiye'de Hıdırellez'de Uygulanan Bazı İnanç ve Âdetlerle İlgili Bir Atlas Denemesi", s. 6.

lekeleneyeceğidir. Bazı yörelerde, vücutta lekeler oluşacağı inancıyla, vücut temizliğinden de kaçınılmaktadır.

- Makas'a dokunulmaz, dikiş dikilmez. Bu kaçınmalara uyulmadığı zaman, doğacak çocukların dudaklarının yarık olacağına inanılır.
- Süpürge kullanılmaz. Uyulmadığı zaman, eve karıncaların gireceğine inanılır.
- Ekim yapılmaz. Yapılırsa, o sene iyi ürün alınamayacağına inanılır.
- Un ellenmez, ekmek yapılmaz. Uyulmadığı zaman, unun böcekleneyeceğine, ekmeğin ise küfleneceğine inanılır.

Kırşehir'de, hamile kadın iş yaparsa, çocuğu sakat olur. Amasya'da Taşova, Dereköy'de yeşil yaprak, dal, bitki koparılmaz. Bursa Yenişehir'de, hayvanlar çalıştırılmaz.²¹¹

f) Hıdırellezle İlgili Diğer İnançlar

- İzmir ve çevresinde eskiden kayıklar Hıdırellez'de denize indirilirdi. Kayıklar, Kasım ayında ise karaya çekilirdi.
- Hıdırellez gecesi ibadetle geçirilir. Ertesi gün temiz giyimli olarak dolaşmak gerekir. Evde genel temizlik yapılır. Çeşitli yiyecekler hazırlanır. Hıdırellez günü için yumurta kaynatılır. Ağzı açık bükme, katmer, börek, ırmik helvası gibi yiyecekler hazırlanır.
- Sabahleyin dua edilmesi, dilek ve temennilerde bulunulması, toplu olarak ailece yemek yenilmesi, Kur'an-ı Kerim okunur, sabah namazından önce kabir ziyareti yapılması gereken âdetler olarak görülmektedir.
- Kadınların ellerine ve ayaklarına kına yakılır.
- Akarsuya, dilekler bir kağıda yazılarak bırakılır. Mesela, İzmir ve çevresinde dilek kağıtları Hıdırellez sabahı denize bırakılmaktadır.
- Nişanlı çiftler, birbirlerine karşılıklı hediyeler gönderir.
- Hıdırellez günü evler ilaçlanmaz.

²¹¹ Meltem E. Cingöz; Alparslan Santur; "Türkiye'de Hıdırellez'de Uygulanan Bazı İnanç ve Âdetlerle İlgili Bir Atlas Denemesi", s. 9.

- Hıdırellez günü, açların doyurulması, dargınların barıştırılması, üzüntü olanların sevindirilmesine çalışılır.
- Hıdırellez’de içki içilmez, kumar oynanmaz.
- Yoğurt çalınır; ancak maya kullanılmaz. Yoğurdun tutması halinde eve Hızır’ın uğradığına inanılır.
- Çiçek, yeşil, ot, dal veya çimen koparılmaz.²¹²

Türkiye’de 6 Mayıs günü kutlanan Hıdırellez Bayramı’nın özel bir yeri vardır. Geçmişten günümüze uzanan, Türk mistik inanç sisteminde, Hızır kültüründe, Türk kültüründe kendine özgü bir yanı vardır. Bu bayram, Türklerin yazı karşılama ve dileklerinin bir ifadesi olmuştur. Türkiye’nin farklı bölgelerinde uygulanan geleneklerle bu dileklerin olması için bir vasıtaadır. Hızır (a.s.) İslam dininde de bir peygamber sayılması ile ona mistik bir anlayış katmıştır. Hızır (a.s.), ölmezliğine inanılmış, zor da kalındığında da Allah (c.c.) tarafından gönderileceğine inanılmış. Hatta Türk diline de bir deyim yerleşmiştir. Bu söz “Hızır gibi yetişmektir”. Türk kültür hayatında geleneksel olarak Türkiye’de kutlanmaktadır.

4.1.2. Nevruz Bayramı

4.1.2.1. Osmanlı’da Nevruz

Türkler tarafından M.Ö. III. Yüzyıldan beri kutlanan “Yeni Gün” olarak adlandırılan Nevruz, Osmanlılarda da bahar bayramı ve yeni yılın başlangıcı olarak kutlanmıştır.

Nevruz, Osmanlı döneminde “Nevruz-ı mübarek olarak da adlandırılmış, sayılı günlerden biri olarak kutlanmış, güneşin Koç (Hamel) burcuna girdiği, İlkbaharın güzel gününe “Nevruz” denilmiştir. Yeni yılın başlangıcı olarak kabul edilen bu günde eğlenceler tertip edilir, sarayda olduğu gibi halk arasında da eczanelerde yapılan ve “Nevruziye” denilen macun çok rağbet görmüştür. Sarayda hekimbaşı, misk, anber ve türlü baharat ve kokulu otlar; bu kokulu baharat ve otlar “S” ile başlayan yedi türlü yiyecek şunlardır: Susam, süt, su, simit, salep, saftan, sarımsak. Hazırlanan bu macun porselenden yapılmış kapaklı kaseler içinde padişaha takdim edilir ve kendine hil’at giydirilirdi. Nevruziye kadın-efendilere sultanlara ve önemli şahsiyetlere de verilir ve

²¹² Abdülhaluk M. Çay; Hıdırellez Kültür - Bahar Bayramı, s. 33-34.

bu macundan yemenin kuvvet ve şifa verici bir tesiri olduğuna inanılırdı. Osmanlının son zamanına kadar Nevruz geleneğinin devam ettiği ve saray eczanesinde tertip olunan Nevruziyelerin mevki sahiplerine gönderildiği, halkın da bu âdete uyarak, Nevruz'da hiç olmazsa tatlı yendiği bilinmektedir. Nevruz kutlamalarında, Sadrazam Padişaha donanmış atlar, silahlar ve pahalı kumaşlar gibi, hediyeler verir, bunlara Nevruziye Pişkeşi denmektedir.²¹³

4.1.2.1.1. Ertuğrul Gazi Töreni

Ertuğrul Gazi Töreni, günümüzde Eylül ayının ikinci haftası yapılmaktadır. Ertuğrul Gazi Törenleri, tarihte II. Abdülhamid zamanına kadar bu törenler “Mart Dokuzu”na rastlayan “Nevruz” günü yapılırdı. II. Abdülhamid 19 Ağustos'ta tahta çıktığı için, bu tören, 19 Ağustos Gününe alınmıştır. Son elli yıldan beri ise Eylül ayında yapılmaktadır.

Söğüt'te Ertuğrul Gazi'nin türbesi etrafında, Ertuğrul Gazi hatırasını anmak üzere yapılan törenlere “Yürük Bayramı” denilmektedir. İlk zamanlarda tamamen millî bir karakter taşıyan bu bayram, II. Abdulhamid döneminden itibaren resmî bir hüviyete bürünmüştür.

Söğüt ve civarında oturan Karakeçili aşiretleri dışında Batı Anadolu'dan ve diğer yerleşim bölgelerinden Karakeçili grupları atlı olarak Söğüt'e gelirler ve burada şehir merkezinden Ertuğrul Gazi'nin türbesine kadar resmî geçit ve törenleri yapmaktadır. Törene katılan aşiret mensupları, eski sancakları sırmalı cepkenleri, mor püsküllü serpuşları (başlıkları), tarihi miğferleri, meşinden silahları, yatağanları, mercanlı hançerleri, çakmaklı tabancaları ve sokman adı verilen çizmeleri ile törene ayrı bir renk katmaktadırlar. Geçit resmîni takiben mevlid okutulur. Kurbanlar kesilir, büyük kazanlarda etli pilavlar, bulgur pişirilerek davetlilere dağıtılır. Daha sonra civardaki düzlüklerde folklor gösterileri tertip edilir. Millî sporumuz olan cirit oynanır. Günümüzde de “Yürük Bayramı” her yıl coşkuyla kutlanmaktadır.²¹⁴

²¹³ R. Levy; “Nevruz”, s. 234.

²¹⁴ Abdulhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s. 70-71.

4.1.2.2. Türkiye’de Nevruz ve Gelenekleri

Türkiye’nin bütün illerinde coşkuyla kutlanan Nevruz, Cumhuriyet’in ilk yıllarında da resmî bayram olarak büyük törenlerle kutlanmıştır. 1925 yılında Ankara’da Nevruz sebebiyle, Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın huzurunda yapılan bir resmî geçitte askeri kıtalar başlarında “gök sancaklar, al sancaklar” ile yürümüşlerdir. 1926 yılında Milâdi takvimin kabulüyle Nevruz yılbaşı olmaktan çıkmış, fakat Mart ayı son senelere kadar, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde mali yılbaşı olarak varlığını korumaktadır.²¹⁵

Nevruz Bayramı, Türkiye’nin 7 bölgesinde coşkuyla günümüzde de kutlanmaktadır. Ancak Nevruz Bayramı, Hıdırellez Bayramı ile bazen karıştırılmaktadır. 21 Martta Nevruz’la birlikte kışa “Güle güle”, “Bahara hoş geldin”, diyoruz, 6 Mayıs Hıdırellez’le birlikte ise bahara “Güle güle”, yaza “Hoş geldin” demekteyiz.

Nevruz günü halk, eğlence ve mesire yerlerine giderek bu bayramı kutlamaktadır. Ayrıca; son yıllarda da resmî yer ve kuruluşlarda da bu bayram kutlanmaktadır.

4.1.2.2.1. Akdeniz Bölgesi’nde Nevruz Kutlamaları: Mersin, Antalya Ve Isparta İllerimiz

Türkiye’nin yedi bölgesinden biri olan Akdeniz’de, Nevruz kutlamaları, gelenek ve görenekleri uygulanmaktadır.

Mersin’de “Nevruz Bayramı genellikle Mart ayının üçüncü haftasında pazar günü kutlanmaktadır. Sultan Navrız adıyla bilinen bayramda, yüksek yerlere, ziyaret yerlerine, orman arazilerinin park alanlarına, deniz kenarlarına gidilmektedir. Sultan Navrız’a gelenler rengarenk elbiselerini giyerler. Çocuklar kendi aramsında çeşitli oyunlar oynarken, yetişkinler de değişik konularda sohbet eder. Kadınlar Nevruz’a mahsus yemekleri yaparlar. Yapılan yemekler arasında tavuk, haşlama, lahana, yaprak sarması, patates, yumurta haşlaması, sıkma gibi yemeklerdir. Baharın karşılanması sırasında yapılan en önemli yemek kısır ve batırıktır. Bu iki yemek, baharı karşılama bayramı olan Nevruz’un yeşillikleri bulgurdan yapılan batırık ve kısırın en büyük katkı maddesidir.

²¹⁵ Hikmet Celkan; “Nevruz’un Tarihçesi”, s. 434.

Mersin’de Nevruz’a gidilen yerlere “sayfiye yeri” denilir. Bu sayfiye yerlerinden deniz kıyısına genellikle, hasta, vücudunda cilt hastalıkları olan çocuklar götürülür ve denizde kırklanır. Sayfiye yerlerinin en büyük eğlencelerinden birisi de uçurtma uçurmaktır.

Mersin’in Silifke ilçesinde kışı sahilde, yazı yaylada geçiren Yörükler 22 Mart tarihinden önce yaylaya göçerek “davar evi” adı verilen evlere yerleşirler. Nevruz sabahı, dışarıdan gelenleri daha önceden yaylaya gelen Yörükler silah atarak karşılarlar. Bu karşılaşma esnasında “Nevruzunuz kutlu olsun, dölünüz hayır ve bereketli olsun” denilir. Mersin-Silifke’deki Toros Türkmenleri güneşten etkilenmemek için ağaca bez bağlanarak yapılan “Mart İpliği” adedi vardır.²¹⁶

Misafirlere yayıkların ayrıntı ikram edilir. Bir yıl içinde yirmi oğlağa sahip olan sürü sahibi misafirler kurban keser. Meydanda da yedi çeşit yemek hazırlanır. Bunlar, kulak çorbası, keşkek, kuru fasulye, yahni, patates, topalak ve hoşafır. Toplu halde düz bir meydanda öğle namazı kılınır, ardından da yemekler yenilir, imam yılın bereketli, sağlıklı geçmesi için dua eder. Yayla da kadın erkek çeşitli oyunlar oynar. Bu oyunlar arasında “çelik”, “yasan”, “yakan top”, “uzuneşek”, “çizgi”, “beştaş”, “mazi”, “evcilik” gibi oyunlar oynarlar.

Antalya ve ilçelerinde Nevruz kutlamaları eskilerin takvimi ile “Mart Dokuzu”ndadır. Antalya’nın Alanya ilçesinde Nevruz şenlikleri için Kale Yamacı, Köşk Civarı, Bektaş gibi yerlere giderler, Elmalı’da ise daha çok Abdal Musa dergâhı tercih edilmektedir.

Hazırlanan yiyecekler arasında, ayranlı çorba ilk sırayı almaktadır. Bunun dışında kurban kesilir, aş kazanları kurulur ve bölgeye mahsus yemekler yapılmaktadır.

Alanya’nın Cebeli Reis Dağı ve Gödüreli yaylasında bulunduğu söylenen “Navrız” çiçeğinden üç tane yenirse o insanın bir yıl boyunca hastalanmayacağına inanılır. Alanya’da yılın bereketli olması dileğiyle zeytin yaprağına bin ihlas-ı şerif okunduktan sonra, “Ben saldım derya’ya, derya götür Mevlâ’ya” denir ve denize atılır. Eğer Alanya’da Nevruz günü kıştan kalmış olan ayva yenirse, bir yıl boyunca yılan görülmezmiş. Alanya ve çevresinde bir yıl boyunca âhırda kalan atlar Nevruzla birlikte çayıra çıkarılmaktadır.

²¹⁶ Hasan Tutar; “Tarihte ve Mitolojide Nevruz”, s. 613.

Nevruz'da sakınılan davranışlardan biri de, Nevruz günü işe gidilmez, o gün bir tek dal dahi kesilmez. Hayvan sahipleri hayvanlarını serbest bırakır. Nevruz günü katır, eşek, at gibi hayvanlara yular vurulmaz.

1940'lı yıllarda Antalya ve ilçelerinde “cirit”, “deri kapmaca” oyunu gibi oyunlar oynarken, günümüzde bu oyunlar oynanmaz olmuştur. Ayrıca, öğretmenler tarafından öğrenciler kırlara çıkarılmış.

Isparta ve çevresinde ise Nevruz Bayramı ile Hıdırellez'le karıştırılmıştır. Bundan elli yıl öncesinde gezi alanlarında yapılan yemekleri birlikte yemektedirler. Spor gösterileri, uçurtma uçurtma, gençler arasında oynanan oyunlar, Nevruz Bayramının vazgeçilmezleri arasındadır. Nevruz Bayramı'nda, bayramlık ve temiz elbiseler giyilir. Isparta'nın Gönen ilçesine bağlı Gümüşgün (Baladız) köyü halkı, Tez Mehmet Dede türbesine giderler. Burada bulgur pilavı yapar, evden getirilen yemeklerle birlikte toplu olarak yemekler yenilip, içecekler içerler. Nevruz alanına gelen halk dilek tutar, fakir fukaraya sadaka dağıtılır. Eskiden halk “cem” yapmak için “Sinan Dede Türbesine” giderken, günümüzde köyde bulunan cem evinde toplanılmaktadır. Dede tarafından kesilen kurbanın etinden yapılan yemeklerin dışında çerezlerin ortaya konulur ve yenilir.²¹⁷

Bu bölgede (Taşeli) yaşayan Tahtacı Türkmenleri ise Nevruz'u Mart Dokuzu'nda kutlamaktadır. Tahtacılar'ın konar-göçer dönemlerinde Mart Dokuzunda yaylaya çıkılmaktadır. Bununla ilgili olarak da “Mart Dokuzundan sonra dağlar misafir alır” sözü söylenir.

22 Mart Günü köy kadınlarının tamamı çamaşır yıkarlar. Bu arada erkekler kasabaya giderek bayram için gerekli ihtiyaçlarını temin ederler. Nevruzdaki yemekler ise, ıspanaklı börek, soğan kabuğuyla boyanmış yumurtalar, yufka, sarıburma, şeker, leblebi, lokum sayılabilir. 22 Mart akşam her şey hazır olmak zorundadır. Bu akşam, komşular ve yakın akrabalar birbirlerini ziyarete giderler ve topluca yemek yenilerek, bayramlaşırlar.

23 Mart sabahı herkes alaca karanlıkta yola düşer ve köy mezarlığına giderler. Mezarlık, yaylada çıkış gününün hatırası olarak seçilmektedir. Herkes o gün en yeni elbiselerini giyerler ve süslenirler. Özellikle çocuklar rengârenk elbiseler giyerler. Köydeki âdete

²¹⁷ Saim Sakaoğlu; Ali Berat Alptekin;” Türkiye’de Nevruz” , Türk Dünyasında Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 400–401.

göre bayrama katılmayan, o gün evde çamaşır yıkayan veya işine gidenler akşam eğlencelerine alınmadıkları gibi, bütün köy halkı kendisine darılırdı. Köyde âdeta yalnız bırakılırlar. Bu şekilde bazen köyden ayrılmak zorunda kalanlar da olmuştur.

O günün akşamında ayrıca, saz, ud, keman gibi çalgılar çalınır, şarkılar, türküler okunur. Öğleden sonra kadınlar, “hak üleştirir”ler. Geniş bir tabağın içine, börek, leblebi, yufka, şeker konulur. Ve mezar yanından geçenlere de verilir. Hak alanlar “Ölünün ruhuna değsin” dileğinde bulunurlar.²¹⁸

4.1.2.2.2. Ege Bölgesinde Nevruz Kutlamaları: Afyon, Manisa, İzmir İlleri

Cemrelerin toprağa düşmesi tabiatta gözle görülür bir canlanma başlar. Son cemreden yaklaşık üç hafta sonra Afyon çevresinde Nevruz kutlanmaktadır. Nevruz kutlamalarının hazırlıkları birkaç gün önceden başlar. Bu cümleden olmak üzere yakacak eskiler (sepek, küfe, hasır, odun gibi) hazırlanır. Nevruz sabahı erkenden şafakla birlikte gençler kız ve erkek karışık olarak Kale ve Orta Sivri’ye çıkarlar. Orada yaktıkları ateşin üzerinden atlarlar, çeşitli oyunlar oynarlar. Örnek olması açısından ateşin üzerinden atlama anında söylenen maniler bulunmaktadır. Bu manilerden bazıları şöyledir.

Afyon ekim azmamış

Yârim gidip kazmamış

Ben Mevla’ya gücendim

Seni bana yazmamış

Afyon ekim bir evlek

Tohladı karaleylek

Kız senin koynundaki

Çekirdeksiz ham kelek.

Nevruz Bayramı günü dükkânlar açılmaz, iş yapılmaz, hatta evlerin normal temizlikleri bile yerine getirilmez. Soğan kabuğunun katılmasıyla oluşan kırmızı renkteki haşlanmış

²¹⁸ Abdulhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s. 74-75.

yumurtalar tören alanında gençler tarafından tokuşturulur, sonra yumurtaların kabukları soyularak, yenilir.²¹⁹

Manisa’da kutlanan “Mesir Bayramı” şenlikleri ile günümüzde Nevruz töreni yönü unutulmuştur. Ancak, Nevruz törenleri içerisindeki Mesir Bayramının yeri oldukça önemlidir. Tarihte her yıl Nevruz dolayısıyla ve Nevruz’a en yakın pazar günü yapılmaktaydı. Mesir Bayramı’nın tarihçesi Kanunî Sultan Süleyman (1520–1546)’ın annesi Ayşe Hazfa Valide Sultan 1522 yılında, Manisa’da bir camii yaptırtmıştır. Kanunî Sultan Süleyman, annesi Hafsa Sultan’ın 19 Mart 1534 tarihinde vefatından sonra bu camiye hankâh, simârhane, hamam ve bir de imaret ekletti. Bu külliye 1539 yılında tamamlandı. Külliye de görevlendirilmek üzere İstanbul’da oturmakta olan Şeyh Sümbül Efendi’den ehliyetli bir kişi isteyen Sultan’a, Şeyh Efendi, Merkez Efendi (Musa b. Muslihiddin b. Kılıç)’yı tavsiye etti. Merkez Efendi böylece bu külliyyede göreve başladıktan 4 yıl sonra vefat etti, Şeyhinin ölümü üzerine Merkez Efendi İstanbul’a dönmüştür. Merkez Efendi’nin Dârüşşifa’da hekimlik yapması bu bakımdan mümkün görülmemektedir. Ancak halkta mevcut olan bu geleneğin muhtemelen bu şöhretli şeyhe sonradan izafe edilmiştir. Mesir geleneğinin bu sebeple daha eski zamanlarda yerleşmiş olması gerektir.

Mesirin hazırlanması ve dağıtılması ise belli başlı geleneklerle yapılmaktadır. Nevruzdan günlerce önce mesirin hazırlanmasına başlanmaktadır. Tarihte macun için gerekli baharat Sultan Camii mütevellisi tarafından satın alınırdı. Bunlar bimârhane’ye getirilerek delilere dövdürülür, daha sonra Sultan imaretine gönderilir ve oradaki büyük kazanlarda macun haline getirildi. Macun ise tekrar Bimârhane’ye taşınır ve okşarıya penceresi olan bir oda da macunun kağıtlanması işi birçok kişi kağıtlama işini gönüllü olarak yüklenilmektedir. Gönüllülere bu iş için macunlardan verilmektedir. Eskiden istedikleri kadar macun yemelerine müsaade edilirmiş; ancak çok fazla yemelerini önlemek için içeriye asla su verilmezmiş. Kağıtlanan macunlar, öğle namazından sonra okşarıda toplanan kalabalığa bedelsiz olarak dağıtılmaktaydı. Zamanla rağbetin artması karşısında bu iş Sultan Camii kubbelerinden görevliler tarafından halka serpmek suretiyle yapılır olmuştur.

Halk mesir macununun “devâ” olduğu inancıdır. Özellikle delilere dövdürülen macunun şifa verici hassasının daha kuvvetli olduğuna inanılır. Camii kubbesinden atılan ve

²¹⁹ Saim Sakaoğlu; Ali Berat Alptekin; ” Türkiye’de Nevruz” , s. 402.

özellikle kapılmak suretiyle elde edilen macunun şifa özelliğinin daha fazla olduğunu kabul edilir. Bu macunu kaparak yiyenlerin o yıl boyunca yılan, çıyan, akrep gibi zararlı hayvanların sokmalarına karşı aşılandıkları inancı hakimdir. Bu macundan yiyen gelinlik kızların o yıl evleneceklerine ait âdet de yaygındır. Bunun için genç kızlar macunun dağıtımını öncesinde ellerine kına yakarak çeşitli maniler söylerler.²²⁰

Günümüzde “Mesir Bayramı” 5 gün sürecek şekilde programlanmıştır. Macun dağıtımını beşinci gün yapılmaktadır. Günümüzde turizm bakımından da faydası büyük olan “Mesir Bayramı” âdeti şenlik niteliğine bürünmüştür.

Ege’nin incisi olan İzmir’de ve çevresinde, “Mart Dokuzu Şenlikleri”, “Sultan Nevruz Şenlikleri” adıyla kutlanan bayram, Naldöken tahtacıları Mart Dokuzu ile birlikte yaylaya çıkmaktadırlar.²²¹

4.1.2.2.3. Marmaka Bölgesi’nde Nevruz Kutlamaları: Bilecik, Edirne, Kırklareli Ve Tekirdağ İlleri

Marmara Bölgesi’nde de Nevruz coşkuyla kutlanmaktadır. Bilecik’te Nevruz sabahı kaynaklardan alınan su ile bütün aile halkı, sağlıklı kalmak maksadıyla yıkanır. Bilecik’te kadınlar Nevruz gününün bereketli olması amacıyla ekin tarlaları üzerinde yuvarlanır.

Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde de Nevruz Bayramı benzer şekillerde kutlanmaktadır.

Tekirdağ’da da Nevruz, Edirne ve Kırklareli’nde olduğu gibi Mart Dokuzu adıyla kutlanmaktadır. Diğer Trakya illerindeki gibi günler öncesinden, evler, ahırlar, avlular gibi yerler temizlenir. Gençler ev ev dolaşarak “piyasa” denilen gezintiler yaparlar.

Kırklareli’nde Nevruz, “Mart Dokuzu” ve “Yeşil Perşembe” adıyla kutlanmakta olup, soğukların sona erip baharın başladığı gün olarak kabul edilmektedir. Aşağıpınar, İncedere gibi sayfiye yerlerine gidilir, burada boyayı yumurtalar, börekler, lokma ve çeşitli hamur işleri yenilir. “Yeşil Perşembe” adıyla Nevruz’u kutlayan Âlevi köylerinde ise, öküz, dana, sığır gibi büyükbaş hayvanlar kurban edilir. Toplu hazırlanan yemekler için halk kendi arasında para toplar. Buna Kırklareli ve çevresinde “çomat” adı verilir.

²²⁰ Abdulhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s. 83-84.

²²¹ Saim Sakaoğlu; Ali Berat Alptekin; ” Türkiye’de Nevruz” , s. 402.

Edirne ve çevresinde halk Kavakkapı, Yangöz Çeşmesi, Hamam Bayırı, Maşatlık, Buçuktepe Aşağı ve Yukarı Su Depoları adı verilen yerlere giderek eğlenir.

Nevruz kutlamalarına gidilen 22 Mart tarihinden önce karşılıklı yardımlaşma esasına dayanan “koldaş” geleneğiyle “evlerin içi, dışı, hatta ahır, avlularına kadar her yer, her şey temizlenir, sıvanır, yıkanır.”

Edirne ve çevresinde Nevruz Günü karınca yuvasından alınan toprak uğur getirmesi dileğiyle bir keseye konur ve kapının arkasına asılır. Bazen de toprak bereket getirmesi dileğiyle serpilir.

Edirne yöresinde yapılan diğer bir gelenek ise, meyve vermeyen ağaçların yanına varılarak “Bu yılda da meyve vermezsen kesileceksin!” diyerek korkutulur ve meyve vermeleri istenir. Aynı şehrimizde Nevruz sabahı arıları uyandırmak maksadıyla tütsü yapılır.

21 Mart Günü evdeki eski hasırlar, çer çöp gibi şeyler sokağa, avluya çıkarılır ve “Mart içeri, pire dışarı”, “Mart içeri, kış dışarı” denilerek yakılır, daha sonra ise üzerinden atlanır.

Marmara bölgesinde Nevruz’dan önce ve bayramında yapılan gelenekler böyledir. Diğer bölgelerimiz de olduğu gibi ata yadigâr bu bayram coşkusuyla kutlanmaktadır.²²²

4.1.2.2.4. Karadeniz Bölgesi’nde Nevruz Kutlamaları: Giresun, Amasya, Tokat Ve Bolu İlçeleri

Giresun ve çevresinde Nevruz Bayramı 21 Mart tarihinde kutlanmakta olup “Mart Bozumu” adıyla bilinmektedir. Giresun’da sabah namazından sonra deniz veya bir pınardan alınan su, Besmele-i Şerif çekilerek sağ ayakla eşikten içeri adım atılır. Bu su, ahırda bakılan hayvanların üzerine serpilmektedir. Nevruz günü tecrübe edilmiş, ayağı uğurlu sayılan kişilerin dışında misafir kabul edilmez. Ayağı uğurlu kişi yine sağ ayağını eşikten içeriye atar, besmele çeker ve şunları söyler:

“Yeni yılınız hayırlı olsun, Martınızı bozuyorum” der ve böylece tören başlamış olur.

“Nevruz günü yedi çift, baş harfi S ile başlayan yiyeceklerden yenilmesi de geleneklerdendir. Soğan, sarımsak, simit, sırgan, sakarca gibi...”

²²² Saim Sakaoğlu; Ali Berat Alptekin; ” Türkiye’de Nevruz”, s. 403–404.

Bunların dışında kırdan toplanan sırgan kavrulur, poaçalar hazırlanır ve kırlarda yenir. Giresun'un Şebinkarahisar ilçesinde Nevruz sabahı (22 Mart) bir akarsu da yıkanılırsa insanların güçlü, kuvvetli olacağına inanılır. Çünkü bölge halkının inancına göre o gün aylar, inlerinden çıkmışlar ve suya girmişlerdir.

Amasya'da Nevruz Bayramı'nın kutlandığı yerler arasında Kırklar Dağı, Pirler Parkı, Kurtboğan, Şirvanlılar Türbesi, Çakallar, Kale gibi yerler sayılabilir. Nevruz kutlamaları için zeytinyağlı dolma, piyaz, Amasya çöreği, otlarla boyanmış renkli yumurtalar, haşlanmış patates gibi şeyler hazırlanır. Kırklar Dağı, Şirvanlar Türbesi gidildiğinde, mezar olduğuna inanılan kırk yerden kırk taş alınır, niyet tutular ve torbaya konulur. Daha sonra da evde uygun bir yere asılır. Bir sene sonra torbadaki taşlar artmışsa niyetin yerine geldiği, taş sayısı sabit kalmışsa niyetin gerçekleşmediği kanaatine varılır. Çoğunluğu genç kızlar ve gelenlerin oluşturduğu ve kadınlar arasında oynanan oyun ise "Mantuvâr Açma" geleneğidir. Bu oyun ile kadınlar önceden hazırlanan bir küpün içerisine kendilerine ait bir ziynet eşyası korlar. Mart dokuzu sabahı iki kız bir araya gelerek niyet tutar ve karşılıklı mani okurlar. Mani okuma da üstün gelen kız küpün içerisinden bir ziynet eşyasını çeker. Eğer çekilen o kıza aitse dileğin yerine geleceğine inanılır. Nevruz günü ne kadar çok çimen çiğnerse, çimenlerin o kadar büyüyeceğine inanılır. Yine Amasya'nın Uzunoba köyünün gençleri gündüzden ev ev dolaşarak çeşitli yiyecekleri toplarlar, daha sonra topladıkları bir evde yemek yapıp yerler, eğlenirler. Ayrıca Uzunoba köyünde bir kişi niyet tutar ve üç kapıyı dinler. İçerideki konuşmaya göre niyetinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine inanılır.

Amasya'nın Han Köyü halkı gün batımına yakın evlerinin önüne ateş yakarlar, ev halkı arınma, temizlenme maksadıyla ateşin üzerinden atlar. Hastalıktan kurtulması veya hastalığın yaklaşmaması için evde bulunan hayvanlar da ateşin üzerinden atlatılır. Kırlar da "ip atlama", "saklambaç", "salıncakta sallanma", "deve oyunu" gibi oyunlar oynanır. Diğer oyunlar genel olarak bilindiği için "deve oyunu" hakkında bir şeyler söylemek istiyorum.

Oyun, dede (kümbet) yüzü siyaha boyanmış Arap, kız elbisesi giymiş arabın kızları pozisyonunda iki delikanlı deve maketi ve seyircilerin katılımıyla oynanır. Amaç ev ev dolaşarak yiyecek toplamaktır. Toplu halde her evin önüne varıldığında Arap ev sahiplerine bağırarak onları çıkarır. Bu sırada dede (kümbet);

“Yolumuz Mısır’dandır, memleketimizde kıtlık oldu yolumuz uzundur, kızlarım ve devem şudur, yorgun ve bitkin haldeyiz” der ve ardından saz eşliğinde kızlarıyla oynamaya başlar. Bu sırada dede ve deve gürültü çıkararak yere yıkılır. Arap da kızlarına sahip çıkar. Ev sahibi de misafirlerini yiyecek veya para ile ödüllendirir. Bütün köy dolaşıldıktan sonra toplanan yiyecekler bir yerde pişirilir, afiyetle yenilir, sabahlara kadar da eğlenilir.

Tokat da Almus ilçesinde Duatepe’ye gidilir. Nevruz’a gidecekler çeşitli yiyecekleri (bulgur, yağ, yumurta) önceden hazırlar. Nevruz Günü için hazırlanmış olan tahta kaşıklara yağ konulur, çocuklar da bunu Duatepe’de sabahın erken saatlerinde yemek kazanlarını kuran aşçılara verirler. Duatepe’ye çıkan gençler, ilâhiler okur, imam tepede dua eder, ardından da tören başlar. Başlıca oyunlar arasında cirit, değnek oyunu, güreş gibi oyunlar vardır. Bolu’da yapılan Nevruz kutlamalarının en belirgin özelliği ateş yakılması ve ateşin üzerinden atlanmasıdır. Hatta “alevlerin dumanlı çıkmasının bereketli yağmurları sağlanacağına inanıldığından ateşe ara sıra su serpilir.”²²³

Karadeniz Bölgemizde de görüleceği üzere Nevruz, kendine özgü geleneklerle günümüzde de kutlanmaktadır.

4.1.2.2.5. İç Anadolu Bölgesi’nde Nevruz Kutlamaları: Sivas, Yozgat, Konya İllerimiz

Sivas ili merkezinde, Harman Çayırı ve Çat adı verilen yerlere gidilmektedir. Bu mesire yerlerinden Çat’ta Ethem Peygamber (a.s)’ın mezarı olduğu düşüncesi yaygındır. Bu sebepten bu bölgenin önemini öne çıkarmaktadır. Sivaslı kadınlar genellikle s harfi ile başlayan (süt, su, sucuk, susam, soğan, sarımsak, simit, salata) gibi yiyecekleri hazırlarlar. Kızılırmak ve çevresinde yapılan pikniklerde, ırmağın üzerindeki köprüye çıkan kadınlar, suya bakarak dilek dilerler. Bunun sebebi ise, üzüntü ve kasanın su tarafından götürüleceği inancı ve düşüncesidir. Genellikle suya bakan kadınlar:

“Senin demin bana, benim ganım sana.” diye dua ederler. Nevruz sabahı insanların beyaz giymesi gerekir. Hatta kahvaltı sofrasında beyaz olan süt ve yoğurt bulundurulması gelenekler arasındadır. Nişanlı kız ve erkek tarafı birbirine beyaz renkli (iç çamaşır, beyaz elbise gibi) hediyeler gönderirler. Nevruz sabahı, gökyüzüne

²²³ Saim Sakaoğlu; Ali Berat Alptekin; ” Türkiye’de Nevruz”, s. 399–400.

bakılarak, gökyüzünün açık veya kapalı olmasına bakılarak geleceğe bakarak yorumlar yapılır. Sivas'ta Mart Dokuzu'nda gök gülerse o yılın bereketli olacağına inanılır. Sivas genelinde yapılan mahalli yemek ve yiyecekler arasında oğmaç, katmer, çörek, yumurta haşlaması, börek, çörekler sayılabilir. Ayrıca Nevruz kutlamalarının yapılacağı alanda kuzu ve oğlak kesilir, temizlenir ve orada kurulan kazanlarda pişirilerek yenilir. Emicek, Sormuk, Körmek, Çiğdem, Nevruz, Yarpız, Soğanak gibi bitkiler kırdan toplanır. Bu bitkiler temizlenir, yıkanır ve kavrularak yenilmektedir. Sivas ilinin merkeze bağlı Üçtepe köyünde iki genç kız ev ev dolaşarak çeşitli yiyeceklerle (buğday, mısır, fasulye gibi) birlikte ziynet eşyalarını da toplarlar. Sonra ziynet eşyaları bir küpün içersine atılır ve Nevruz sabahı türkü, mani söyleyerek bahta çekilir. Çekilen yüzü kiminse o türkü ve manide talihlinin bahtıdır.

Toplanan yiyecekler de kazanlarda kaynatılarak yenilir. Gençler harman yerinde ateş yakarak üzerinden atlarlar. Bazen de güreş tutup horon teperler.

Sivas'ın Yıldızeli ilçesinde, Nevruz Yaylası ve Nevruz köyü adındaki yer adları da Nevruz'la ilgilidir.

Sivas'ın diğer ilçesi Doğanşar ilçesinde hesaplar Mart Dokuzu'na göre yapılır. Hatta halk arasında;

“Sen eski hesabı bilirsin, Mart Dokuzuna ne kaldı acaba?” Ben de bilmiyorum, geçen gün falancaya sordum, iki ay kalmış. Ama bizim ot, saman bu sene zor yetecek” gibi konuşmalara hemen hemen her toplantıda şahit olursunuz.

Nevruz Bayramı'nda çocuklar kıra Nevruz çiçeği toplamaya gitmeleridir. Nevruz çiçeğini bulan çocuklar onun bir de eşinin olacağını düşünerek:

“Al Navruz, çal navruz

Eşini buldum, gel navruz

Al Navruz, çal navruz

Eşin burada, sen nerdesin?” derler.

Topladıkları navruz çiçeğinin kökünü ve kendisini yerler. Doğanşar'da çocukların en büyük eğlenceleri buldukları navruzları kuzulatmalarıdır.

Kuzulatma şöyle olmaktadır:

“Çiçek sap kısmından koparılır. Sapı başparmak ile işaret parmağı arasına alınır. Çiçek kısmı tepesi aşağı tutularak iki parmak arasında sağa sola çevrilir. Bu sırada:

“Kuzula koyunum kuzula...”denilir.

Çevirme işlemi devam ettikçe çiçeğin orta kısmı aşağı doğru sarmaya başlar. Diğer elin aşağısına düşürülecek olan bu kısım, dik yani, üç ayağı üstüne düşerse kuzunun erkek, yan düşerse dişi doğacağına inanılır.”

Sivas ilinin Divriği ilçesinde bayram 21 Mart akşamı başlar. İlçede halk geceleyin dinî törenler yapar, sabahleyin de kırlara gidilir. Nevruz törenlerine katılamayanlara Nevruz toplanır ve hediye edilir. Divriği ve köylerinde Nevruz çiçeği Hz. Ali’nin kokusunu verdiğine inanıldığından kutsal sayılır.

Sivas ilinin Gemerek ilçesinin Çepni bucağında “vadeli yel” adı verilen güney rüzgarlarının esmesiyle “hata yapı” adı verilen Nevruz başlar. Gürün ilçesinde ise kavurga kavrulur ve köyün çocukları ev ev dolaşarak:

“Bugün Nevruz gecesi

Devletlerin bacası

Verenin oğlu olsun

Vermeyenin kızı olsun

Adı da Fatma olsun

Tendire/tandıra düşsün

Kırmızı pişsin.” derler.

Sivas ilinin Kangal ilçesinde ise, Tekke köyünde bulunan Sultan Samut Yatırına gidilir. Kurbanlar kesilir, yemekler yenir. Genç kız ve erkekler halay çekip oynarlar.

Sivas’ta Nevruz’a özgü yiyecekler hazırlanır: Bunlar Fadimana Pekmez; Yel hediye, Yel ekmeğidir. Bunlar hakkında kısa bilgiler verelim:

Fadimana Pekmezi

Nevruz’dan günler önce iki çanak buğday teknelere ekilir. Nevruz Gününe kadar bol su ile sulanır. Yaklaşık yarım metre uzunluğundaki yeşillikler bıçakla kesilir. Kesilen

çimenlerin ovularak suyu çıkarılır. Süzülen buğdayın suyu yaklaşık 17 litrelik bir tenekeye suyu ilave edilir. Ayrıca, suya beş altı kilo kadar da un katılır. Karışım tandır veya ocağın üzerinde devamlı karıştırılarak kıvamına gelinceye kadar pişirilir ve zamanı gelince soğumaya bırakılır. Soğuyan tatlı Nevruz günü misafirlere ikram edilir.

Yel Hediği

Nevruz bayramından bir hafta sonra gençler ev ev dolaşarak buğday, mercimek, nohut, mısır, ceviz içi ve dut kurusu toplarlar. Ceviz ve dut kurusunun dışında kalanlar kazanda kaynatılır, sonra da tabaklara konularak dağıtılır.

Yel Ekmeği

Yel hediğinde olduğu gibi Nevruz'dan sonra soğukların tekrar gelmemesi için gençler ev ev dolaşarak un toplarlar. Daha sonra un ekmeğe çevrilir ve komşulara dağıtılır.

Şarkışla'da Nevruz Günü Selman Baba'yı ziyaret ederler. Burada kurbanlar kesilir, yapılan yemekler topluca yenilir. Gençler halaylar çekip türkü söylerler.²²⁴

Yozgat ilimizde eski takvime göre, Mart Dokuzu diye bilinen 21 Mart "Sultan Navrız"dır. Yozgat'ta Nevruz Günü'nün en büyük eğlencelerinden biri de kırlara, yeşil alanlara gitmektir. "Sahraya gitmek" deyiimiyle karşılanan bu eğlencede daha çok Ağsuyun Ayağına, Abdıla'nın Bostanına, Bandolli'ye, Cehrilik'e, Çamlık'a gidilmektedir. Yozgat halkı rengârenk giyinerek yola çıkarlar: "Nereye gidiyorsun?" diye sorulduğunda, hane reisi: "Sultan Navrız'a" der. Sultan Navrız'a gidenler yolda topladıkları kırk taş:

"Ganım sana, demin bana

Al ganımı, var demini" diyerek suya atarlar.

Genç kız ve erkekler dileklerin kabul edileceği düşüncesiyle, çimen ve sebzeleri bağlarlar ve "gelecek sene koca evinde, çocuk kucakta olalım" dileğinde bulunurlar, çimen ve sebze demetlerini suya atarlar. Yine bereket olacağı düşüncesiyle suya buğday serpilir. Benzer bereket geleneği ise, yoldan toplanan on üç taşın (çakılın) suya atılmasıdır.

²²⁴ Saim Sakaoğlu; Ali Berat Alptekin; " Türkiye'de Nevruz", s.397

Yozgat'ta Nevruz günü, dünürler birbirlerine hediyeler götürür. Kız tarafı ile yeme içmeden sonra birlikte göl ve akarsu kenarına gidilir. Burada bir besleme-i şerif çekilir, üç defa ihlâs-ı Şerif bir defa da Ayete'l Kürsü okunur, dilek dilenerek suya dokuz taş atılır. “Sahra”da, önceden hazırlanan çörekler, tatlılar, börekler, hedik yenir. İçecekler arasında, odun kömüründe kaynatılan çaylar alır.

Nevruz günü oynanan arasında “dalya”, “mendil kapma”, “yakartop”, “saklambaç”, “körebe”, “uzuneşek”, “fincan”, “ip atlama” gibi oyunlar sayılabilir.

Konya şehrimiz de Nevruz'un belirtileri arasında, cemrelerden sonuncusunun toprağa düşmesiyle toprağın ısınması, kardelen (Nevruz) çiçeğinin dağ başlarında görülmesi, göçmen kuşlar olarak bilinen Leylek, kartalın havada dönmesi, Nevruz için ailelerin önceden bazı çerezleri (pestil, ceviz, fındık, fıstık, leblebi şeker) hazırlamaları, “bişi” denilen hamur işinden bolca yapılması ve bunların başta fakir fukaralar olmak üzere, konu komşuya dağıtılması gibi sayılabilir. Yapılan “bişi”lerin dağıtılması sırasında küs olan aileler barıştırılır. Küs olan ailelerin birisi “bişi”yi almazsa, ayıplanır.

Konya'da Nevruzi'ye adı verilen bir gelenek vardır. Bu geleneğe göre, bir önceki yılın yaz meyvelerinden izbe, ardiye veya benzeri yerlerin kış aylarında yenilmek üzere saklanılan kavun, hevenk halindeki üzüm veya armut Nevruz'a kadar korunur. Konya'da da “s” ile başlayan yedi tür yiyecek hazır bulundurulur.

Konya'nın Fahrünnisa Mahallesinde ateş yakılıp üzerinden atlanır. “Akşam ile Yatsı namazı arasındaki boşlukta başlayan yatsı namazının bitiminden sonra devam eden bu eğlence Nevruz'da yapılmaktadır. Üzüm çubuklarının, damlardan aşağıya atılması, yakılan ateşin daha da büyümesine yol açar. Bu ateşin üzerinden defalarca atlanır.”²²⁵

²²⁵Saim Sakaoğlu; Ali Berat Alptekin; ” Türkiye’de Nevruz”, s.398.

4.1.2.2.6.Doğu Anadolu Bölgesi’nde Nevruz Kutlamaları: Ardahan, Iğdır, Kars, Ağrı, Van, Tunceli, Malatya, Elazığ İllerimiz

Nevruz Bayramı Doğu illerimizde de Nevruz kutlamaları, Kars, Ardahan, Iğdır’da şanına yakışır şekilde kutlanmaktadır. Nevruz kutlamaları Azerbaycan ülkesiyle büyük benzerlikler göstermektedir. Bu benzerliğin sebepleri başında bölgenin yapısı itibariyle geleneklerini kaybetmemesindendir. Bu üç ilimiz çeşitli sebeplerden dolayı büyük göç vermesine rağmen kültür yapısını hiç bozmamıştır. Ardahan ilinin Çıldır ilçesinde Nevruz Bayramı’na “döl dükümü” adı verilmekte olup 21 Martta kutlanmaktadır. Günler öncesinden damlar üzerinde yakılacak olan ve bölgeden “cihan kokola” adı verilen ateşin odunu, çalısı hazırlanır. “Cihan Kokola” yu köyün en yaşlısı “Kav çakmağı” ile yakınca tören de başlamış olur. Damlarda yakılan ateşin tutuşmasıyla birlikte herkes ateşin üzerinden atlamaya başlar. Hasta, yaşlı ve küçük çocuklarda insanların yardımıyla ateşten atlatılır. Ateş’ten atlanırken, dilekler dilenir; aşağıdaki tekerlemeler okunur:

“Ağırluğum oğurluyum hep bu ateşin içine

Nazar ola göz ola

O da yana köz ola

Eşiğe od saçılısın

Menim bahtım açılsın

Derdim gadam yok olsun

Yüzlerimiz ak olsun

Yansın cihan kokola

Dertlerimiz yok ola

Ağurum ağurum tökülsün

Odda yanıp kül olsun” şeklindedir.

“Nevruz közü”, bakır bir güğüm içerisinde yedi gün bekletilmiş olan suya kırk dul ve erkek adı yazıldıktan sonra atılır. Ruhsal rahatsızlıkları olanlar bu sudan içerlerse şifa bulacaklarına inanılır.

Baca gezmek/Baca dolaşmak

Nevruz ateşinin sönmesiyle birlikte gençler yaktıkları meş’alelerle ev ev gezerler; buna “baca gezmek” veya “baca dolaşmak” denir. Evlere gidildiği zaman, orda toplu hâlde tekerleme söyleyerek, kismet istenir.

“Bu gece Nevruz gecesi

Bu baca devlet bacası

Verenin oğlu olsun

Vermeyenin kızı olsun

Adı Fatma olsun

Kaşları çatma olsun

Bacadan düşsün “paat!” etsin!

Yumurta! Yumurta!

Ev sahipleri başa gezen çocuklara kim olduğunu sormaz, ancak seslerinden tanıyabilir. Eğer aileler arasında küs varsa ve bunların çocukları bilerek veya bilmeyerek “bacaya çıkarlarsa” onlar, ev sahibi tarafından kuzu hediye edilerek ödüllendirilir. Gece yarılarına kadar süren baca gezmelerinin sonunda toplanan yiyecekler çocuklar arasında paylaştırılır ve herkes evine gider.

Nevruz gecesi doğum yapan bir kadın olursa, o gece geç saatlere kadar o evin damında ateş yakılır. Nevruz günü dünyaya gelen çocuklara da Nevruz, Doğan, Aydoğan, Gündoğan ve Yenigül gibi adlar verilir.²²⁶

22 Mart sabahı köy odası veya meydanında toplanan gençler kendi aralarında yumurta tokuştururlar. Bunların dışında at yarışı yapılır, cirit oyunları oynanır. Günümüzde at üzerinde “papak kapma” adı verilen oyunlar oynanır.

Kars ilinin Dikme köyünde Nevruz şenlikleri Mart ayının yirmisinde yapılmaktadır. Girçer (kışın hayvanlara yedirilen otların artıkları) toplandıktan sonra yıkanmaktadır. Genç kızlar ve delikanlılar dileklerinin yerine gelmesi amacıyla, yaşlılar ise ömürlerinin uzun olması arzusuyla ateşten atlamaktadırlar. Tellerin ucuna yuvarlak şekilde bezler

²²⁶ Saim Sakaoğlu; Ali Berat Alptekin; ” Türkiye’de Nevruz”, s.387.

sarılır, daha sonra bu bezlerin üzerine gaz yağı dökülür ve kovaya fırlatılır. Fırlatma işi bütün köy halkı tarafından aynı anda yapılır.

Koyunların Nevruz'da yavrulamaları iyi sayılır. Hatta bölge halkı kendi aralarında şu şekilde konuşurlar:

“Yahu koyunlar ne zaman kuzulayacak?”

“Nevruz Bayramı'nda!”²²⁷

Kars ve çevresinde Nevruz'da “kapı dinleme”, “baca baca” âdetleri görülür. Evde bulundurulan çeşitli yiyeceklerden baca baca gezenlere verilir. Ayrıca Kars civarında, Nevruz günün de bir evde toplanan genç kızlar ve erkekler küçük bir çocuğu su almaya gönderirler. Çocuk hiç konuşmada ve arkasına bakmadan bir kova su getirir, kovanın içine orada bulunanları temsil eden renkli iplik ve iğneler atılır. Bir biriyle birleşen iğne ve ipliklerin sahiplerinin birbiriyle evleneceklerine inanılır.²²⁸ Yılın son Çarşamba günü yapılan meyve çerez yapılarak aile fertleri ve akrabalar arasında kutlama yapılır. O anda evde olmayanların hakkı da ayrılmaktadır. Bu âdete göre, “Yeddi Levin/ yeddi nevin” adı verilir. Kapı dinlemek, kulak asmak, kapı pusmak gibi adlar verilen bu âdet ise, komşu ve akrabalar niyetini tutarak arzu ettikleri evin kapısını, bacasını dinlerler. Duyulan ilk kelime niyetin olumlu veya olumsuz olacağına işaret verir. Örnek verilmesi gerekirse; “Lambayı söndür” olumsuz bir dileği işaret ederken, “Bu gün hava güzeldi” kelimesi olumlu bir dileğe işaret eder.

Aras boyunda yapılan “baca baca” âdeti ise, daha çok gündüz yapılır. Kapı kapı gezen çocuklara kırmızıya boyanmış yumurtalar verilir. Eğer yumurta yoksa onun yerine ceviz, elma, portakal, yemiş gibi yiyecekler verilir.

Kars ve çevresinde daha çok nişanlı delikanlılar bacadan aşağıya sepet sarkıtırlar. Delikanlının hediyesini alan kız aynı sepete kendi hediyesini koyar ve onu geri gönderir. Aynı gelenek Doğu Anadolu Bölgesindeki diğer yerleşim merkezlerinde küçük değişikliklerle bilinmektedir. Değişik yemeklerin yanında pilav pişirilmesi ve yenilmesi Kars ilinde daha çok görülen bir gelenektir.

²²⁷Saim Sakaoğlu; Ali Berat, Alptekin; ” Türkiye’de Nevruz”, s.388.

²²⁸ Hasan Tutar; “Tarihte ve Mitolojide Nevruz”, s.613.

Kars bölgesinde yapılan geleneklerin hemen hemen tamamı, Iğdır, Ağrı, Van, Ardahan illerimizde de yapılmaktadır.

Iğdır ilinde Nevruz ve şenliklerine bağlı olarak oluşturulan gelenekler, Azerbaycan'da da bulunmaktadır. Iğdır da uygulanan gelenekler kısaca şu şekildedir.

Küflen Getmeh

Nevruz akşamı başlayan törenlerin sabahını küçük çocuklar dört gözle bekler. Çünkü Nevruz sabahı salıncaklar kurulur. Bebeklerin dışında herkes salıncakta sallanır. Salıncakta sallanma işine Iğdır ve çevresinde “Küflen Getmeh” denilmektedir. Salıncakta sallanırken aşağıdaki mısralar okunur:

“Küflen atan, küflen atan

O kimdi kesseh atan

Keseyi atmasınlar

Murada çatmasınlar

Muradın baş gardaşı

Od geti, ocak gala

Süt geti, dibini yala

Gorhuran anam gele

Saçım, mirçeyim yola...”²²⁹

Kara Çarşamba Geleneği

Mart ayının ilk Çarşambası (Kars, Van, Erciş, Ağrı), Nevruz’a en yakın Çarşamba gününe verilen gelenektir. Bu gün özellikle kadınlar kendi aralarında bazı törenler yaparlar. Yöre halkı birkaç türlü yemekler yaparlar ve bir evde toplanırlar. Hazırlanan yemekler birlikte yenir. İnanca göre ne kadar çok çeşit yemek yapılırsa ve o gün ne kadar fazla yemek yenirse o yıl bereketli geçeceği kabul edilir.

Kara Çarşamba geleneğinde, o gün erkekler, alınlarına bir kara sürerek su kaynaklarına, göllere, ırmaklara giderler. Orada alınlarına sürdükleri karayı temizleyerek sulara karşı

²²⁹ Saim Sakaoğlu; Ali Berat Alptekin; ” Türkiye’de Nevruz”, s.390.

dua ve niyazlarda bulunurlar. Bu gelenek eski zamanlarda Türklerin yer-su inancının devamından başka bir şey olmasa gerek.

Bu gün yapılan diğer bir gelenek ise, bir yabani gül ağacı, iki ucu kesilmek şartıyla ortadan ayrılır. Sonra iki ucundan tutularak bastırılır ve bir daire oluşturulur. Daha sonra önce hastalar olmak üzere herkes bu dairenin içinden geçerler. Bu şekilde hastalığın geçeceğine, sıkıntı ve karanlıktan kurtulunulacağına inanılmaktadır. Bu tören sırasında söylenen şu dua da oldukça ilgi çekicidir.

“Bizi kurtardığın bu günün hürmetine hastamıza da şifa ver!” bundan sonra elma ve diğer meyveler yenilmektedir. Bunu eğlenceler takip eder.²³⁰

Kabir Üstü/Ölü Bayramı

Nevruz Bayramı’nın bir hafta önceki Salı ve Perşembe günleri mezarlıklara gidilir. Yakınların mezarlıkları ziyaret edilir, Fatıha ve Kuran-ı Kerim okunur. Bozulan mezarlar onarılır, yeni vefat edenlerin de mezarı yaptırılır. Erkekler sadece Fatıha-i Şerif okurken, kadınların töreni daha uzun sürmektedir. Kadınlar duadan başka, ağlayıp, ağıt yakmaktadırlar.

Nevruz eğlencelerinin gece bölümünde halk tiyatrosunun güzel örnekleri bulunmaktadır. Bunlardan biriside ”kosa kosa” oyunudur. Kosa kosa oyununda kosa kışı, keçi ise baharı temsil eder. Oyunun sonunda kosanın keçi tarafından öldürülmesi kışın sona erdiğinin bir işaretidir.

Kosa, yüzüne maske takılmış, unla veya boyayla gülünç hale getirilmiş bir şahıstır. Bu şahsın boğazına deve çanları(zıngırov) takılır. Kosanın yardımcısı becerikli, becerikli olduğu kadar daçeşitli manileri ezbere bilen bir şahıstır. Bu manilerden bazıları şöyledir:

“Kosa kosa gelsene

Gelip selam versene

Boş gabı doldursana

Kosanı yola salsana

Hala hala durursun

Torbanı doldursana

²³⁰ Abdulhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.78-79.

Allah oğlunu saklasın

Kosanı yola salsana”

Bu arada kosayı seyirciler rahatsız etmek isteyince, kosanın yardımcısı aşağıdaki maniyi okur:

Menim kosam ganlıdır

Golları mercanlıdır.

Yazık iki canlıdır

Kosama el vurmayın”

Seyirciler kasaya yardım etmez, hatta onunla alay ederler:

“Ay uyuğu uyuğu

Eritmişim guyrugu

Sakallı it guyrugu

Bığları yavşan kosa”

Çaresizlik içinde olan kosaya yardımcısı üzülmemesini, yardım toplamak için baharı temsil eden keçiyi bulup getireceğini söyler. Yüzüne keçi maskesi takmış olan şahsın gelmesi üzerine seyirciler istenilenleri hemen verirler. Keçi de verilen hediyeleri kosa ve yardımcısına ulaştırır. Bir süre sonra keçi toplanan ürünleri kendisine isteyince ortalık karışır, kosa keçiyi döver ve kovar. Kosa ve yardımcısı toplanan ürünleri paylaşır ve derin bir uykuya yatarlar. Bunu fırsat bilen keçi ve yavruları kosa ve yardımcısına saldırırlar ve onları öldürürler. Olayı seyredenler koro halinde şu maniyi söylerler.

“Arşın uzun bez kısa

Kefensiz öldü kosa”

Kosayı öldürmenin hevesi ve neşesi içerisinde coşan keçi ve yavruları da toplu halde:

“Nevruz Nevruz bahara

Güller güller nahara

Bağçamızda gül olsun

Gül olsun, bülbül olsun” derler.

Erkekler “Kosa Kosa” oyununu oynarken kızlar da, Türkiye’nin diğer bölgelerinde “Mantuvar” “martufal” adıyla bilinen oyunu oynarlar. Bölgede “suya yüzük atmak” olarak bilinen oyunda bir leğenin içerisine kızlar yüzüklerini atarlar. Sonrada suyun üzerine bir yağlık örtülür. Hanımlardan biri her mani eşliğinde suyun içindeki mücevherlerden birini çeker. Yüzük kiminse manide anlatılmak istenenler de onun şahsınadır. Söylenen maniler şöyledir:

“Yüzük attım çayıra

Soyha düştü bayıra

Yığlın gohum, gardaş

İşimiz döndü hayıra”

“Yediğin yemiş olsun

Dediğin demiş olsun

Dayandığın kapının

Yanoyu gümüş olsun...”

Iğdır ve çevresindeki büyük törenlerden biri de ateş yakma ve üzerinden atlamadır. Ateş yakma ve üzerinden atlama merasimi daha çok Nevruz’dan önceki son Çarşamba günü yapılır. Ateşten üç defa atlandığı vakitte vücuttaki bütün acı ve ağrıların geçeceğine inanılır. Ateşten atlanırken de:

“Ağırlyım uğurluyum odlara

Baharda menle hoppanmayan yadlara

Ağılığım od olsun

Odda yanan yad olsun

Yaddan yad olar

Gohumda dad olar

Gohum gohumdur
 Yamanı da canımdır
 Aydan arı helalam
 Sudan duru cevanam
 Alevden atlanmak gerek
 Cefaya katlanmak gerek
 Oddan aman olmaz
 Yaddan ganan olmaz
 Ağrılarım uğurlarım odlara”

Aras boyunda Nevruz gecesi dilek dilenerek deredeki, ırmaktaki soğuk sulara yıkanır. Nevruz sabahı taze su içilir, hayvanlara da taze su verilir. Hayvan dövüşleri arasında horoz, koç, manda dövüşleri sayılabilir.

Nevruz günü eğlenceleri içerisinde, Türklerin millî sporları olan at yarışları ve güreşi ayrı bir yeri vardır. Iğdır halkı Nevruz’u dinî bayramlarımız gibi değerlendirmekte, Nevruz günü, küsler barıştırılmakta, küçükler büyükleri, hasta olmayanlar hastaları ziyaret etmektedirler.

Nevruz günü, ayrıca nişanlılar görüştürülmekte, anne ve babalar evlenmiş olan çocuklarının evlerini ziyaret etmektedirler. Nevruz’dan birkaç gün önce ev ve çevre temizliği yapılmaktadır. Yumurtalar soğan kabuğu ile kaynatılarak, boyanır. Etli yemekler, pilavlar, tatlılar gibi yemekler yenir.²³¹

Iğdır ve çevresinde Nevruz’da evlerinden yeni cenaze çıkanlar dahi, bayrama katılmak zorundadır. O gün yas tutmak günah sayılır.²³²

Ağrı ilimizdeki Nevruz kutlamalarında ise, o günün akşamında çocuklar ellerine çubuk (değnek) alarak şarkılar söylerler:

“Kada, bela dışarı; devlet içeri.” Diyerek baca ve çevresini çizerler. Bunun da dışında akşamdan ev halkının sayısı kadar bacanın etrafına taş dizilir. Sabahleyin taşların altına

²³¹ Saim Sakaoğlu; Ali Berat Alptekin; ” Türkiye’de Nevruz”, s.391–392

²³² Hasan Tutar; “Tarihte ve Mitolojide Nevruz”, s.613.

bakıldığında hangi taşın altında böcek varsa o ev halkının bahtının açık olacağına inanılır. Ayrıca şu âdetler yaygındır.

Konuşmadan yayık yakmak

Kara Çarşamba günü, inanışlardan biride dilsiz/konuşmadan yayık yakmaktır. Ev kadınları bu gün gelmeden birkaç gün evvel, krema/ süt kaymakları biriktirmeye başlarlar. Yayık hazırlanmaya başladığından yayık yakma işi sonuçlanıncaya kadar, bu işi yapan kadın hiç konuşmaz.

Pamuk/İğne Oyunu

Bu oyun hemen hemen Doğu Anadolu Bölgesinin tamamında oynanmakta olup, bazı bölgelerde “vasf-ı hal” adıyla bilinmektedir. Bu oyun, köyün genç kızları tarafından oynanmaktadır. Bayram kalabalığı dağılması üzerine kadar hiç konuşmadan çeşmeye (dereye, kuyuya) giderler. Bazı bölgelerde abdest almış iki genç kız karavana ile buz tutmuş suyun başına giderler. Buzu kırdıktan sonra, yedi defa ihlas süresini okuyarak kaba suyu doldururlar. Su kapları dolduktan sonra yine konuşmadan toplanacakları ev giderler. Suyu bir leğene (badya) dolduran kızlar, iki iğnenin başlarına iplik ve pamuk sardıktan sonra onu suya bırakırlar. Suya bırakılan iğnelerin birbirine temas etmesi veya etmemesi halinde, gençlerin gelecekleri hakkında yorumlar yapılır.

Gıllık, tuzlu hamurdan yapılmış bir çörektir. Tuzlu hamurdan yapılmış ekmekler, Nevruz’a en yakın olan Çarşamba günü yenir. Gıllığı yiyen genç hiç su içmeden yatar. Rüyasında ona kim su verirse onunla evleneceğine inanılır. “Gıllık” adı verilen çöreğin artan kısmı da dışarıya bırakılır. Bunu alan kuş (karga) onu hangi evin damına götürürse o evin delikanlı veya kızının o evden birisiyle evleneceğine inanılır.²³³

Tunceli ve civarında Nevruz bayramı, Mart ayının sonunda yapılmaktadır. Nevruz günü canlı cansız bütün varlıklar Allah’a secde edermiş. Yine Nevruz günü, bir yıllık rızık ve insanların gelecekleri tayin edildiğine inanılır. Bu yüzden o gün kötülük yapılmamalıdır. O gün insanların barış günüdür, sevgi günüdür, hoş görü günüdür.²³⁴

²³³ Abdulhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.81

²³⁴ Saim Sakaoğlu; Ali Berat Alptekin; ” Türkiye’de Nevruz”, s.393.

Günümüzde Tunceli bölgesinde görülen diğer bir gelenek de “kurt ağzı bağlaması”dır. Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde de görülen bu gelenek, Tunceli’de şu şekildedir. Bir gül dalı alınır, buna bir çaput (kumaş) bağlanır. Bu sırada “Ey ulu Rayber /Rehber! Yol gösterici! Bu günün yüzü suyu hürmetine sürülerimize dokunma! Şeklinde dua edilir. Böylece sürülerin kurt tehlikesinden korunacağına inanılır.²³⁵

Tunceli ve civarında da erkekler alınlarına kara çalarak, nehir ve su kaynaklarına giderek, orada niyazda bulunurlar.²³⁶

Malatya ve çevresinde Nevruz bayramı, “kış bitti Bayramı” adıyla bilinir. Türkiye ve Türk Dünyası’nda görülen ateş yakma ve ateşin üzerinden atlama töreni Malatya ve çevresinde de görülmektedir. Toplu olarak yemek yapılır ve yenir.

Elazığ ve çevresinde de Nevruz Bayramı, “Mart Dokuzu”, “Sultan Nevruz ”gibi adlar altında kullanılmaktadır. Bu bayramda kadın erkek kırlara gider, yenir, içilir, eğlenilir. Eskiden “sinsin” ya da “simsim”“güreş” başta olmak üzere çeşitli oyunlar ve eğlenceler tertip edilmektedir. Simsim oyunu, ateş yakılması ve üzerine atlanması esasına dayanmaktadır.²³⁷

4.1.2.2.7.Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Nevruz Kutlamaları: Diyarbakır Ve Gaziantep İllerimiz.

Güneydoğu Anadolu illerimizden Gaziantep ve çevresinde 9-22 Mart tarihleri arasında otlar yeşermeye, ağaçlar yapraklanmaya başlamaktadır. Havalar da buna paralel olarak ısınmaktadır. Bölge halkı 21 Martı 22 Marta bağlayan geceye “Sultan Nevruz”, adını vermektedir.

Gaziantep ve Diyarbakırlılara göre “Nevruz” aslında bir kız veya bir velidir. Sultan Nevruz, belli olmayan gökte, ayaklarındaki halhalları, cıngıldatarak, önünde gergefeni işleyerek batıdan doğuya göç eden güzel bir kızdır. Başka bir inanca göre ise, kuş donuna giren ve ayaklarındaki halhalları cıngıldatarak uçan bir “ermiş”miş. Nevruz gecesi, Sultan Navruz’ın Geçtiği gecede uyanık olanların bütün dileklerinin gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Bu sebeple evdeki bütün kap kacağa su doldurulur.

²³⁵ Abdulhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.79.

²³⁶ Hasan Tutar; “Tarihte ve Mitolojide Nevruz”, s. 613.

²³⁷ Abdulhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.81-82.

Sabaha kadar beklenir. Yahut Nevruz gecesi avluya su dolu bir tekne ay ışığına bırakılır ve sabaha kadar ibadet edilir. Mahalli inanışa göre, dilek kabul edilirse teknedeki suyun altına dönüşeceğine inanılır. Ertesi sabah ise bütün halk kırlara giderek, çiğ köfte, şareli pirinç aşı, yumurta, maş piyvazı yerler ve çeşitli oyunlar oynarlar, eğlenirler.

Diyarbakır’da çeşitli zamanlarda gidilen ve eğlenilen, bir çeşit bayram yapılan günler de vardır. Nevruz gününde halk meydanlar da toplanmakta, halaylar çekmekte, uçurtmalar uçurmakta ve çeşitli dileklerde bulunmaktadır. Diyarbakır yetiştirmiş olduğu değerli şahsiyet Ali Emiri Efendi’nin bu eğlenceler de şiirleri bulunmaktadır.²³⁸

4.2. KAZAKİSTAN’DA NEVRUZ ve GELENEKLERİ

Türkistan sahasında yaşayan Kazak Türkleri arasında her on iki yılda bir devre sayılarak ve her devreye bir isim verilerek On İki Hayvanlı Türk takvimini kullanmışlardır. Çeşitli dönem ve Türk gruplarında farklı adlarla anılan on iki hayvanlı Türk takvimi (sıçan, sığır, pars, tavşan, balık, yılan, at, koyun, maymun, tavuk, it, ve domuz) dört mevsime bölünmektedir.

On İki Hayvanlı Türk Takviminde her her üç ay bir mevsime denk gelmektedir. Her mevsimin kendine has adı vardır. Divan-ı Lügatit Türk’te bu mevsimler şöyle sıralanmaktadır.

1. Yeni-gün (Nevruz)’den sonra gelen mevsim “Oğlak-ay”
2. Sonra gelen mevsim “Uluğ oğlak ay”
3. Sonra gelen mevsim “Uluğ ay”

Kaşgarlı Mahmud, dördüncüsünün adı bilindiği için yazmıyorum şeklinde bir ifade kullanmış olsa bile daha sonra ki bir konuda dördüncü mevsimi “Kadı- Kış” olarak belirtmektedir.

Kazak Türklerinde mevsimler şu şekilde adlandırılmaktadır.

İlkbahar: Cazgırturi veya köktem

Yaz: Caz

²³⁸Abdulhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.394.

Sonbahar: Kız

Kış: Qış

Ayrıca mevsim anlamında senenin dörtte birini ifade eden ‘‘Toqsan’’ terimi de kullanılmaktadır.²³⁹

Kazak Türklerinin vatani olan ve dünya Kazaklarının çoğunun yaşıadı ı Kazakistan’da ise ay adları kahtar, akpan, narız, k  kek, mamır, mavsim, şilde, tamız, kırk  yek, kazan, karaşa ve celtoksan olarak adlandırılmaktadır.

Ulus K  n, Ulıstın Ulı K  ni, Navroz, Nawrız, Navorız adlarıyla anılan Nevruz, kendi adıyla anılan Navrız ayının 22. gününde kutlanmaktadır. Gece ile gündüzün eşitlendiği, 22 Navrız (Mart)dan itibaren günün uzadığı, bahar (k  ktem) ayının gelmesi ile kışleklardan yaylaklara çıktıkları zamana tesadüf etmektedir.²⁴⁰

Kazak Türkçe’sinde ‘‘meyram0 bayram’’ ifadesi ‘‘mutlu gün’’ anlamında kullanılmıştır. Kazak Türklerinde bayram, şölen, d    n karşılığı ‘‘toy’’ kelimesi ile ifade edilmiştir.²⁴¹

Kazakistan’da Nevruz, ilk bahar başlangıcı, gündüz ile gecenin eşitlendiği gün olmanın yanında toplumun birlikteliğinin sa ılandığı, ulusun barıştığı, kaynaştığı, ürünlerine bolluk dilediği gündür. Bu günde yapılan ‘‘Nevruz K  je’’ de bu birlikteliğin ifadesi olarak yorumlanmaktadır.

Nevruz törenlerinin eski inan  larla ilintili olduğu kanaatindedir. Ona göre Nevruz törenlerinde tepelere çıkıp, Güneş, Ay selamlamak ve kurban kanının çocukların alınlarına sürülmesi; güneşe tapınma ile Nevruz törenlerinde yapılan yarışmaların, kış ile yazın, aydınlık ile karanlığın, soğuk ile sıcak ın değişkenliğini anlatan eski kozmogonik inan  ların, ateş yakılması ve ateş etrafında yapılan geleneklerin temizlenme ile ilgilidir.

Kazak Türklerindeki inanca göre güneş kadın, ay ise erkek olarak tanımlanmaktadır. Güneş Ana yer yüzüne sıcaklığı ve iyiliği getirip, derinliği simgeler. Bundan dolayısıdır ki, güneş doğduğunda halk tazimde bulunur. Bir başka rivayette ise, ‘‘Yüce Yaratıcı o ulu merhametiyle ikisi arasında (yer ile gök) ikiz evladını yaratmıştır. Bunlarda güneş

²³⁹ Abdulhaluk M.   ay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.35.

²⁴⁰ İsmet   etin; Ayşe Yücel   etin; ‘‘ Kazakistan’da Nevruz’’, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, AKM. Başkanlığı yayınları, Ankara, 2004, s.285.

²⁴¹ Ergünöz Akçora; ‘‘Kazakistan’da Nevruz Bayram’’, Türk Dünyası Nevruz III. Uluslararası Bilgi şöleni 18-20 Mart 1999 Elazı ı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.27.

ile ay olmuştur. Böylelikle dünya aydınlanarak tan ağırmış, Güneş ışıklarını saçmış yeryüzüne. Ay da geceyi aydınlatmış.”

Nevruz ile ilgili bir oyunda (Merekelik Kençerti) Nevruz, Karaşas’ın Ağzında “Ak tüyenin karnı jarılğan kün” (bereket) günü ifadesini bulur.²⁴²

Kazak atasözünde bu günler, “ Juvanının yinişkerip, yinişkenin üziler, ölinin eri, tirinin beti tartar.(Kalın olan incelir, ince olan kopar, ölünün eyeri, dirinin beti benzi çeker.)şeklindedir.²⁴³

Nevruz, Kazak Türkleri 17. yüzyıla kadar hem kazak Türkleri hem de Kazak Türkleri ile yaşayan Slavlar tarafından Mart ayında kutlanılmaktadır. Nevruz Bayramı, Rus hâkimiyeti ile birlikte, 17. yüzyılın sonlarından itibaren yılbaşı miladi takvim esas alınarak 1 Ocak tarihinde kutlanmaya başlanmıştır. Resmî olarak 1 Ocakta kutlanan yıl dönümü halk tarafından yine Mart ayında kutlanmaya devam etmiştir. Hatta Nevruz kutlamalarının kutsal şahsiyeti olarak kabul edilen Kıdır yerine, yıl dönümünün kış mevsimine rastlanması münasebetiyle Muz Ata (Buz Ata) olarak adlandırılmıştır. Diğer Türk boyları gibi Kazak Türkleri tarafından kutlana Nevruz 19 yüzyılda bir hafta süre ile kutlanırken, 1922’de yeniden kutlamalara izin verilmiştir.

1926 yılında itibaren eski dönem kalıntı olduğu gerekçesiyle yasaklanmış, 1960’ yıllardan itibaren “İlkbahar Bayramı” veya “Emek Bayramı” olarak kutlanılmasına izin verilmiştir. Genellikle dört gün süren Nevruz kutlamalarında, hergün ayrı törenler yapılmaktadır. Birinci gün bayramın kutlanacağı alanlar seçilir, çevre bölgelerden gelen halk buralara toplanmaya başlar. İkinci gün, kurbanlar kesilir ve konuklar için yurt kurulur. Üçüncü gün, eğlenceler yapılır ve ziyafet verilir. Dördüncü gün ise, spor oyunları oynanır. Kutlaması yasaklanmasına rağmen dinî bir bayram olarak kabul gören Nevruz, halk tarafından yaşatılmış ve 1986 yılından itibaren yeniden kutlanmaya başlanmıştır. Kazakistan’ın 1991 yılından sonra bağımsızlığını kazanmasının ardından 22 Navrız (Mart) günü resmî bayram ilan edilmiştir.

Nevruz Bayramı, Kazak Türk toplumunda Yaz Toyu adı da verilen, ilk kımızın yapıldığı andaki kutlama olan Kımız Murundık, güz mevsiminde hasat sonu ile ilgili

²⁴² İsmet Çetin; Ayşe Yücel Çetin;” Kazakistan’da Nevruz”, s.286.

²⁴³ Ali Akar; “Kazak Edebiyatı’nda Nevruz”, Türk Kültürü Dergisi, S.457, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2001, s.293.

kutlama olan Sabantoy ve kışlık et ihtiyacını karşılamak için besiye çekilen hayvanlarla ilgili tören olan “Sağım Bası” adı verilen törenlerin en önemlisidir.

Türkler arasında kimi zaman efsanevi, kimi zaman mistik, kimi zaman destanî bir şahsiyet olarak kabul edilen Korkut Ata, topluluğun, toplum yapısına kavuşmasında önemli fonksiyonlar üstlenmiştir. Kazak Türk toplumunun arasında, Nevruz’un amaçlarının da Korkut Ata tarafından belirlendiği ifade edilmektedir. “ Korkut Babamızdan iliminen algılanan maksatı” Tepe-tendik(adalet-eşitlik) igilik (hayır işleri) ve janaru (yenilenme)dur. Tepe-tendik ve Nevruz münasebeti; Nevruz ve Nevruz Toyu tabiatı koruyan güçlerin, ilk olarak tabiat toplum, halk ile yurdun, toplumdaki sosyal grupların eşitlenmesi ve korunmasını talep eder. İgilik (hayır işleri) ise “Bulak körsen közini aş,(pınar görsen gözünü aç) atasözü gereğince pınarlar temizlenir, su kanallarının bakımı yapılır. Yine “Atandan mal kalkaşa tal kalsın” (Atandan mal kalıncaya kadar dal kalsın) atasözünden anlaşılabacağı gibi, fidan dikilir. Anneler, gün doğumunda, güneşe karşı durup; “Armısın kayırımdı kün ana, kut darıt, jarılka” (hayırlı, şevkatli gün ana, saadet ver, esirge) dualarıyla pınarlara yağ döküp bitkilere ak(süt, kırmızı, yoğurt gibi) saçarlar. Böylece tabiatın canlanmasına bereketlenmesine ortam hazırlarlar. Janaru (yenilenme) Nevruz günü gök cisimleri dönüşlerinin başlangıç noktasına gelirler. Hayvanlar, yer, toprak, yeşillenir, dünya yenilenir. İnsanlar temizlenir, yeni giysiler giyinir. Temizlenmek aynı zamanda yenilenmektir. Bunun için yüksek tepelere çıkan ev reisleri”Malım- janımının sadağası, janım-arımın sadağası” (malım canımın sadakası, canım şerefim-arım) olsun diyerek geçmiş yıl ile ilgili vicdani hesaplarını verirler. Kendi vicdanının temizliğini yaparlar.

Kazakistan’da Nevruz yaklaştığı zaman, bayram hazırlıklarına başlanır. Genel temizlik yapılması, Nevruz’a özel olan çevre düzenlemeleri, Nevruz kutlamalarının habercisidir. Kutlamaların yapılacağı yerde kiyiz uyınler (keçe çadır) kurulur ve her uyın sahibi, mensup olduğu köy ve ailenin yerleşim biriminin flamasını çadırın önüne asar. Her taraf bayrak ve flamalarla süslenir. Bayrak ve flamaların rengi kırmızı, yeşil, sarı, kara, beyaz, mavi renklerdir.²⁴⁴

Navruz (Mart) ayının 21. gününü 22. gününe bağlayan gecede saat 3.00 ten itibaren Nevruz’un olduğu inancıyla, o geceye Kıdır Günü (Hızır Gecesi) adı verilir. “Jalnız şala sayle bolmas” (Yalnız çıra ışık vermez) düşüncesiyle evin baş köşesinde çift kandil

²⁴⁴ İsmet Çetin; Ayşe Yücel Çetin;” Kazakistan’da Nevruz”, s.288.

yakılır. İnanca göre yeni yıl temiz eve girerse o yıl bereketli olur. Bu yüzden evin temiz olmasına özen gösterilir. Ve Nevruz arifesinde evler temizlenir. “Bereke basıyan bastaladı” (Bereket baştan başlar) inancıyla, iyi ve güzellikle başlayan bu gün, yıl boyunca böyle devam eder.

Kıdır, halk arasında, gezerek insanlara yardım eden, destekleyen, çeşitli dış etkilere koruyan kutsal varlık Kutsiyesi Kıdır’dır. Onun sevdiği insan kutsallaşır. Talihi yaver gider şansı artar. Sevmediği insanlar ise tam tersi olumsuzluk ile karşı karşıya kalacağına inanılır.

Nevruz için özel yemekler hazırlanır. Bunun başta geleni Köpköje, yaygın adıyla Navruz Köjedir. Navruz Köje, “Jeti jut” (yedi yokluk: kuraklık, mal kırgınlığı, yangın, veba, savaş, sel baskını, zelzele); Jet jetim (yedi yetim; dinlenmeyen söz, sahipti kalan yer, başsız kalan el, kuşusuz kazsız göl, vatandan ayrılan il, akransız insan), Jeti kat kök (Yedi kat gök; bunlar yedi yıldızdır. Ay, Merkür, Şolpan, Güneş, Kızıl Yıldız(Mars) Müşteri (Jüpiter) Satürn,)Jet Şerip Evliye; Yedi Evliya, Mekke, Medine, Buhara, Şam, Katım, Mısır, Kuran-ı Kerim) gibi eski inançlardan günümüze kadar gelen yedi sayısının kutsallığı üzerine bina edilmiş bir anlayışı yemek kültürüne de yansıtılmıştır. Yedi çeşit yiyecek maddesinden yapılan Navruz köje, aynı zaman da cömertliğin, konuk severliğin de ifadesi olması bakımından önemli sayılmaktadır. Navruz köje Nevruz sabahı konuklara ikram edilmek için mutlaka hazırlanmalıdır. Navruz köjenin dışında hazırlanan bir başka yiyecek türü ise genç kızların, hoşlandıkları delikanlılar için hazırladıklarısağım etinin (kışlı etin) kalanın ilk süt (ağız sütü) ile pişirilmesiyle yapılan ve uyku aşar (uyku açar) adı verilen yiyecektir. Nevruz günü kızlar beğendikleri erkeğe ikram ettikleri yiyeceğin karşılığında genç erkekler de armağanlar hazırlarlar. Ayna, tarak, koku gibi hediyelerden meydana gelir. Bu hediyelere Selt Etkizer (heyecanlandıran, ürperten) veya direktizer (titreten) adı verilmektedir.²⁴⁵

Navruz köjeden başka, yine tören yemeği olan mayalanmış hamurun kızgın yağda kızartılması ile yapılan bavursak ve şelpek hazırlanır.

Nevruz kutlamalarının canlı geçmesi için, davullar halkı kutlama alanına toplamaya, oyun ve spor gösterilerine katılmaya çağırır.

²⁴⁵ İsmet Çetin; Ayşe Yücel Çetin; ” Kazakistan’da Nevruz”, s.289.

Nevruz kutlamalarında meydanlarında şu oyunlar oynanır, beyge/kökpar, deve yarışı, avdarıspak, küres tayak, şaşu, tırmanu,/ begena, aksüyek, arkan tartıs, sokır teke, tayak jürütü, jigit kuvuv, kümısalu gibi oyunlar oynanır.

Nevruz kutlamaları, dinî bir bayram gibi kabul edildiğinden, Kazak Türk toplumu tarafından çok önemsenmektedir. Bundan dolayı herkes birbiriyli bayramlaşır. Bayramlarda karşılıklı batal (dua) verirler. Körisöv (görüşme, ziyaret, selamlaşma)geleneği oldukça önemlidir. Nevruz sabahı yavaşça küçük olanlar büyüklerin bayramını kutlamak için onların yanına giderler. Göğüs göğse tokalaşıp kucaklaşırlar. Ömir tiregim-tösım, tırşılık közim- eki kolım, aman sav bolsın(ömür direğim, göğsüm ve hayat kaynağım, iki elim sağ olsun) sözleriyle yapılan bu selamlaşma da ziyarete giden kişi; Navrız kuttıbalsın, jasınız kuttı bolsun(yaşınız kutlu olsun)bir jaska şıguvınızben (yeni yaşınıza basmanız kutlu olasun), ulıs ak bolsun (Nevruz bolluk ve bereket getirsin) gibi bata(dua) verilir.²⁴⁶

Her eve zengin sofralar hazırlanmaktadır. Sofra ham Nevruz kutlamalarından hem de Nevruzun dinî bir bayram olarak kutlanılmasından dolayı okutulan mevlit için kurulmaktadır. Sofra, ortadan gün boyu kalkmaz. Bu yemek sofrasına “dastarhan” denilmektedir. Dastarhana oturmanın kendine mahsus kuralları vardır. Harkesin oturacağı yer bellidir. En başa tör (ağa) oturur ki, tör ağa, toplumun ileri geleni aksakallı biri veya kıymet verilen bir konuktur. Sohbet anında sohbetin, yemek anında yemeğin idaresi tör(ağa)dedir. Yemekte ilk ikram tör (ağa) yapılır. Kesilen etlik/kurbanlık hayvanın başı ona ikram edilir. İlk önce kendisi yiyen tör ağa, başın çeşitli yerlerinden keserek sofradakilere ikram edilir. Baş etinden kesilen her bir parçanın özel bir anlamı vardır. Tör ağa parçaları dağıtırken, dilden bir parça verdiği kişiye, ulusun dili ol, kulak verdiği kişiye ukusun kulağı ol, göz verdiği kişiye ulusun gözü ol, gibi temennilerle her parçanın anlamını açıklar..

Nevruz kutlamalarında amaç, toplumda huzur sağlanır. Kavgalı kişiler barıştırılır, yoksullara yardımda bulunulur. Yardımlaşmanın bir başka türü ise, toplumdan dışlananların yeniden topluma kazandırılması, yurtlarına dönmelerini sağlamaktır .

Nevruz kutlamalarında ayrıca, geleneksel çalgılar çalınır. Kopuz, dombra, şan kopuz gibi...

²⁴⁶ İsmet Çetin; Ayşe Yücel Çetin; ” Kazakistan’da Nevruz”, s.292.

Nevruz kutlamalarında, Türkiye âşıklık geleneğinde bulunan söyleşmeler, yarışmalar yapılır.²⁴⁷

4.3. KIRGIZISTAN’DA NEVRUZ ve GELENEKLERİ

Kırgız Türklerinde, baharın gelişiyile beraber Kımızlar dağıtılmaktadır. Kırgız Türkleri kımız bayramına “Kımız-murunduk” demektedirler. Bu bayramda Kırgız Türkleri çalgılı, oyunlu toplantı yaptıklarını bilmekteyiz.²⁴⁸

Kırgız Türkleri arasında geleneksel bayramların en önemlisi Nevruz’dur. Bütün Türk Dünyasının ortak bayramı olan Nevruz’un hayatında da ayrı bir önemi bulunmaktadır.

Kırgız Türkleri arasında “Nevruz”, kelimesindeki ses düşmesiyle meydana gelen ünlü uzaması ve yuvarlaklaşmasıyla ”Nooruz” olarak kullanılmaktadır.

Nevruz’un Kırgız Türkleri arasında ne zamandan beri kutlanıldığı konusunda Kırgız Bilim adamı Keneş Kırbaşev, Bazı Çin yazılı kaynaklarda, Tan (İmparatorluğu) devrinde kaleme alınan kitaplarda Tınc-aalam Kırgızlar (Sulh âlemi Kırgızlar) ve Kırgızdardın cilhesebinde cıl başı Nooruz (Kırgız yıl hesabında yılbaşı Nevruz) gibi bilgilerin bulunduğunu göz önünde tutarak, Nevruz’u kutlama tarihlerinin 581–618 tarihlerine bağlanmaktadır. Daha eski zamanlarda Kırgız Türklerinin Nevruz bayramını ihtişamlı, gelenekli ve düzenli bir biçimde kutladıklarını da söyleyebiliriz. Yani Kırgız Türkleri arasında VI. yüzyıldan itibaren Nevruz’un kutlandığını Çin kaynaklarına dayanarak söyleyebiliriz.

Mevsimin değişmesiyle ilgili olarak kutlanan bu bayram, tabiatın yeniden canlanmasını anlatmak üzere “Kök kut közün akçan kün” (bitkilerin gözünü açtığı gün), “Cer betin cakşılık uyalagan kün” (Yeryüzünde saadetin yuva yaptığı gün) olarak tanımlanır.²⁴⁹

Kırgız Türklerinde Nevruz’un manası, kardelenler, bolluk ve berekettir.²⁵⁰

Kırgız Türklerinin Nevruz’la ilgili rivayetlerden biri, “İshak babamızın oğlu Türk babamız doğduğunda Calalayın isimli birisinin Nevruz adındaki kızıyla evlenmiş. Bu ikisinin düğünü ise, yer yeşillenmeye başladığı zaman olmuştur. Bu gün 24 Mart’a denk gelmektedir. Bundan dolayı kutsal gün, Türk babamızla Nevruz anamızın mirâsbıraktığı

²⁴⁷ İsmet Çetin; Ayşe Yücel Çetin; ” Kazakistan’da Nevruz”, s.293.

²⁴⁸ Abdülhaluk M. Çay; Hıdırellez Kültür - Bahar Bayramı, s.14.

²⁴⁹ Naciye Yıldız; “Kırgızistan’da Nevruz”, Türk Dünyasında Nevruz Ansiklopedisi , AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s.297.

²⁵⁰ Naciye Yıldız; “Kırgızistan’da Nevruz”, s.299.

bu bayram, doğudaki Müslüman halkında büyük bayramı olarak kutlanmaktadır. Bu bayram annemiz Nevruz'un adına, hatırasına Nevruz olarak adlandırılmaktadır.²⁵¹

Kırgız Türklerinin Nevruz hazırlıkları bir hafta önceden başlamaktadır. Kırgız halkı, Nevruz'da giymek üzere yeni elbiseler hazırlamaktadır. Nevruz günü yedi kazanda yedi çeşit yemek hazırlanır. Bu yedi çeşit yemekten, Nevruz için en önemlisi "Sümölök" ve "köcö" dür.

Nevruz günü kız-gelinler öküzlerin boynuz ve kuyruklarına erik ağacı dalları ve yeşillikler sararlar. Bunun sebebi ise, tabiatın yeşilliğini göstermektir. Daha sonra bu öküzler tarlaya sürülür. Böylece yeni yılda tarla yapılan ilk çalışma temsil edilmiş olur. Hayvanları süren delikanlı "Çü canıbarım, benim kolum emes, Baba Dıykan'ın kolu", "Hadi, hayvanım benim elim değil, Dıykan Babanın (çiftçilerin koruyucu ruhu) eli" diye seslenir. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan köylülerin arasında, inek ve at sürülerinin ağıllarının yanında ateş yakarlar. Ateş, karanlık dünyaya aydınlığın geri gelmesini, temsil eder. Yaşlı genç herkesin "arı hastalıklardan temizleyelim, ateşin kırmızı ruhu bana gelsin." Düşüncesiyle ateşin üzerinden atlar. Ateş söndükten sonra evlerine dönenler, kazalar belalar eski yıllar beraber gitsin diye, su dolu olan kapları insanların başının üzerinde dönderirler. Daha sonra, kapıdan pencereden dışarıya boşaltırlar. Bu, yeni yıla her türlü sıkıntıdan arınmış olarak girme arzusunu ifade eden bir gelenektir.

Nevruz boyunca kimse çalışmaz, halk açık renk elbise giyerler.²⁵²

Kırgız Türkleri arasında, Nevruz günü yapılan eğlenceler ise şunlardır:

Bu eğlencelerden "kız kumay" oyunu, atlı bir kızın atlı bir delikanlı tarafından kovalanması şeklinde taş atarak oynanan oyun, "ulak tartış" oyunu, at üzerindeki delikanlıların bir oğlağı kapmak üzere yaptıkları yarış oyunu; "tıyın enmey" oyunu; at üstünde yapılan güreş, "ak çölmök" oyunu; gece genç kız ve delikanlılar tarafından oynanan oyun, "coluk tatlamay" oyunu; "ak çölmök" oyununa benzer bir oyun, "balban küröş" oyunu, belden üst kısmın çıplak olarak, bele bağlanan kemerden tutmak suretiyle ve gruplar halinde oynana güreş, "arkan taştamay" oyunu; iki gruba ayrılan oyuncular bir ip ucuna dizilerek birbirlerini ortadaki çizgiden kendi taraflarına çekmeleri, "corgo" oyunu, atların ve üç yaşına geçmemiş tayların yürüyüş şeklindeki yarışları, "cöö çabış"

²⁵¹ Olcabay Karatayev; "Kırgız Tarihi ve Nevruz", Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni Sempozyumu Bildirileri, (20–22 Mart 1995, Ankara) Ankara, 1995, s.230.

²⁵² Naciye Yıldız; "Kırgızistan'da Nevruz", s.301.

oyunu; yaya olarak mızrakla yapılan savaş oyunu, “er oodarı” oyunu; belden üst kısmın çıplak olarak, at üstünde ve birinin diğerini atından alıp kendi atının üzerine kaldırmasıyla sonuçlanan oyun, “köz tamay” oyunu; sayışma ile belirlenen ebelerin gözlerinin bağlanması ve diğer oyuncuların ebe tarafından yakalanması şeklindeki oyun, körebe, “ tokuz karool” oyunu; dokuz taş oyununa benzer bir oyun, “töö çeçmey” oyunu, deve çözme; halı, kilim, heybeler ile süslenen develerin fakir halk veya develerden çırılçıplak olan biri tarafından yularından tutmasıyla deveyi kazanması şeklindeki bir oyundur. Bu oyun-yarışlar Nevruz bayramı’nın eğlencelerindendir.²⁵³

Kırgız Türkleri Nevruz bayramının anlamını şu şekilde dile getirmişler:

Nevruz yenilenme bayramıdır. İnsanlar onu boylarını, düşünce tarzlarını yenilesin diye kutlarlar.

Nevruz, bolluk bayramıdır. Bayram hazırlıkları yapılırken insanlar ölçülü ve seviyeli olup, nezaketli ve zarif davranırlar. Yüzlerinde mutluluk belirir, büyüklere saygı, küçüklere sevgi gösterilir.

Nevruz, eşitlik bayramıdır, zengin ile yoksulun, padişah ile milletin eşitlendiği gündür. Yönetici ile millet bu bayrama beraber katılırlar.

Nevruz, misafirperverlik bayramıdır. Kırgız halkı arifelerde, merasimler de konuk sever olmaktadır.

Nevruz, merhamet bayramıdır. Kırgız halkı gölgede kalan fakirlerine, hastalarına özel muamelede bulunur, hal-hatırlarını sorar, merhamet ve şefkatle yiyecek ve giyecek yardımında bulunurlar.

Nevruz, dostluk bayramıdır. Dostluklar pekiştirilir, düşman olanlar barışır, küslük varsa hepsi unutulur.²⁵⁴

Türk Dünyasının büyük bir kesimi Rus esareti altında uzun süre kalmıştır. Bölgelerin tarihi ve kültür değerlerinin, örf ve âdetlerinin büyük bir kısmı yasaklanmıştır. Ancak Sovyetler döneminde yasaklanmış olmasına rağmen, gizli de olsa kırsal kesimlerde ve Sovyet nüfusunun zayıf olduğu yerlerde kutlamaya devam edilmiştir. Nevruz kutlamaları, resmen 1989 yılında Gorbaçov döneminde tekrar serbest bırakılmıştır. O yıl ilk defa Oş’ta yetkililerinin de katıldığı resmî bir kutlama yapılmıştır. Kutlamada

²⁵³ Olcabay Karatayev; “Kırgız Tarihi ve Nevruz”, s.232.

²⁵⁴ Naciye Yıldız; “Kırgızistan’da Nevruz”, s.303.

Kuran-ı Kerim okunarak, dualar yapılarak ve kurbanlar kesilerek Nevruz yeniden kutlanmıştır.

Kırgızistan'da nevrüz kutlamaları özellikle açık alanlarda park ve bahçelerde yapılmaktadır. Nevruz kutlamalarının vazgeçilmez hazırlıklarından biri de, "Bozüy"ün kurulmasıdır. Bozüy, keçeden yapılan bir Kırgız çadırıdır. Genelde yuvarlak, daire biçiminde yapılan bu çadırın bir giriş kapısı, tepesinde gökyüzünü sembolize eden, akşamları ve yağışlı havalarda örtülen bir aydınlatma yeri vardır. Kırgız renklerinin ve motiflerinin en güzeli ile süslenmiş olan bu çadırın en büyük özelliği portatif olmasıdır. Ahşap iskeleli olan bu çadır kısa sürede kurulabilir. "Bozüy, Nevruz bayramında ev sahibinin büyük misafirleri, aksakalları kabul yeri olarak hazırlanmaktadır

Halkın büyük bir ilgi gösterdiği bu bayramlara herkes "Bayramınız mene" ifadesiyle, birbirlerinin bayramlarını kutlarlar. Nevruz'un açılış konuşmasını programı düzenleyen kurumun başındaki kişi yapar. O kişi, Nevruzun anlamını ve Kırgızistan için önemini vurgular. Bu arada Nevruz'un İslami kimliğinin en belirgin özelliği olan Kuran-ı Kerim okunmaya başlar, ardından dua edilir. Duadan sonra kurban kesimi yapılmaktadır.

Nevruz'un en coşkulu günü ise, 20 Mart'ı 21 Mart'a bağlayan gecedir. Millî şarkılar söylenir. Geceye çeşitli ışık gösterileri ve "ak-şoola" (meş'aleler) ayrı bir renk katar.²⁵⁵

Nevruz bayramı, Kırgızistan Cumhuriyetinde, 1 Şubat 1991 tarihinde, Millî Nevruz Bayramı olarak ilan edilmiştir. O günden beri, Nevruz, 21 Mart'larda yeniden canlandırılmakta ve resmî olarak kutlana gelmiştir²⁵⁶.

Nevruz diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Kırgızistan'da da coşkuyla ve gelenek, görenekleriyle kutlanmaktadır. Nevruz Kırgızistan'da Türklerin İslamiyet'ten önce uygulanan bir bayram olmakla birlikte, açılışı Kuran-ı Kerim ile yapılan ve çeşitli İslam motifleriyle süslenmiş, tarihi, kültürel, dinî, sosyal bir bayram özelliği kazanmıştır.

²⁵⁵ Mustafa Erdem, Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları, s.246.

²⁵⁶ Naciye Yıldız; "Kırgızistan'da Nevruz", s.307.

4.4. ÖZBEKİSTAN'DA NEVRUZ ve GELENEKLERİ

Özbekistan'daki geleneksel olarak kutlanan bayramlar; Nevruz, Lale Bayramı, Hasat Bayramı, Mihrican Bayramıdır. Bu bayramlar bahar aylarında kutlanan bayramlardır. Özbekistan'da geleneksel olarak kutlanan ve Özbek Türklerinin katılımıyla gerçekleşen bayram nevruz'dur.

Özbek Türklerinin destanları olan Malika Ayar” ve “Maşriqa” da anlatılan olay Ergenekon'daki gibi demir dağ ve demir kaya ile ilgili olarak geçmektedir. Destan kahramanı Avaz'ın bu cennet mekânı yurttan perilerini alıp çıkışı da, dağların yarılp anlara yol verışı de aynı şekilde ilkbaharda meydana gelir. Nuh Peygamber(a.s) ve Oğuzhan hakkındaki efsaneler, çeşitli merasimler, halk oyunları da Nevruz'un Türklerin eski bayramlarından olduğunu göstermektedir.

Özbekistan'ın değişik yerlerinde neşe ve mutluluk içerisinde kutlanan Nevruz Bayramı, bir günden bir haftaya hatta bir aya kadar devam etmektedir.

Özbekistan'da Nevruz sabahı erkenden kalkılır. Zurnalar çalınır, davetçiler insanları bayrama davet eder. Özel mesire yerlerinde ve vadilerde kutlanır. At binicileri, pehlivanlar, komedyen, palyaçolar, falcılar, şarkıcı ve hafızlar, rakkaseler bayram için gelenlere kendi hünerlerini gösterirler. Özbekistan'da Nevruz'da yapılan yemekler ise, “Sümelek”, “köksamsöz, patir nan(büyük ekmek) qatlama, çuçvara, keskan (kesme aş) pilav, haşlanmış et gibi yiyeceklerdir. Bu eski “kazan toldi”(kazan doldu) merasiminin günümüze kadar devam eden bir gelenektir. Eski zamanlarda bunun gibi özel (kazanlar yüce görülür ve ve onlar dağ eteklerine yahut bir ağacın altına kurulurdu. İlkbahardaki merasimlerde dedelerimiz tarafından kurbanlar kesilerek pişirilen etler, işte bu kazanlara konur daha sonra da ilâh ve mabutlardan bol ürün ve bereket istenirdi. Günümüzde de Özbekistan'ın bazı yerlerinde Nevruz günü pişirilen “sümelek” halim”, “darva sana aş” gibi özel yemeklerde büyük tencerelerde pişirilmektedir. Tencere ne kadar büyük, onda pişirilen yemek de ne kadar çok olursa, o yıl o derece iyi geçecek, bereketli olacaktır, şeklinde inanışlar bulunmaktadır. Bu da “kazan toldi” (kazan doldu) merasimindeki eski geleneklerin günümüzde de olduğu bilinmektedir.²⁵⁷

Nevruz günü âşıklar Özbek Türklerinin güzel destanlarını söylerler. Pehlivanlar güreş tutuşur. Bunun gibi güreşlerde galipler için özel tabaklar (tabak, savrin, mukafat)

²⁵⁷ Cabbar Işankulov; “Özbekistan'da Nevruz An'aneleri”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s.343.

konulur. Bizim düşüncemize göre, eski merasimlere mahsus kazanlar ile işte bu tabaklar arasında benzerlik vardır.

Köpköri-ulak gerçekte kış mevsimindeki oyunlar arasında yer alsa da, bu günde Kaşkaderya ve Surhanderya vilayetlerinde Nevruz günü , Köpköri ulak müsabakaları da hazırlanmaktadır.. Galipler ise yılın devamında kendi kazandıkları ile övünüp dururlar.

Nevruz günü oynana halk oyunları da davetlilerin bir çoğunun katılması ile birlite olur. Bu gibi oyunlar arasında “ak terak mi kök terak” (beyaz ağaç mı mavi ağaç mı), “ak süyök” (beyaz kemik), “çillik” oyunları özel bir yere sahiptir.

“Ak török mi, kök terak” oyunu mevsimlik oyunlardan birisidir. Ancak bu oyun bahar mevsiminin içerisinde yer alır ve burada oynanır. Daha önceleri büyükler tarafından oynanan bu oyun, zamanla çocukların oyunu haline gelmiştir.

Günümüze kadar gelen “Ak törakmi, kök terak” oyununda çocuklar arasında belli bir mesafe konularak, iki takıma ayrılıp el ele tutuşurlar. Taraflardan biri diğerine bakarak şöyle der:

“Kamer kamer kamçıını

Kaburganın kırığını

Ak törak mi, kök terak

Bizden size kim gerek?”

O zaman adı söylenen çocuk karşı taraftakilere bakıp koşar. Eğer o el ele tutuşan çocukların bu düzenini bozarsa, bu gruptan istediği bir çocuğu alıp kendi tarafına götürür. Eğer koşup bunu geçemezse kendi o grubun içinde kalır.

Genellike “ak törakmi, kök terak” oyununda oyunun oynandığı yer, oyunun tertibi, tartışması, hareketleri ve katılanların hakkında bilgi verir. Bu oyunda “Bizden size kim gerek?” dindikten sonra karşı, sorulanan ismini ve ona uygun özellikleri söyleyerek belirtir.

“Ak törak mi, kök terak

Bizden size kim gerek?

Hepsinden tez canlı,

Herkesin beğendiği,”

Denilerek, bir isim söylenmektedir. Bu oyuna katılanların hareketleri, oyunun oynanması ile birlikte söylenenler de önemli bir yere sahiptir.

Ayrıca söylenen şiir parçaları oyuna zevk ve heyecan katar, oyuncuları canlandırır.

Bu oyun, aslında gece ile gündüzün, kış ile ilkbaharın karşılaşması hakkındaki eski gelenekleri taşımaktadır. Kış kaybederse, ilkbahar galip gelir, gece kaybederse, gün uzar (21 Mart'tan) sonra gün uzamaya başlamaktadır.²⁵⁸

Özbekistan'da bahar yağmurun yağışı bu dönemlerin geçişidir. Tuğalaklık ise yeni mevsime yani baharın gelişine işaret etmektedir. Kış hamiledir ve ondan yeni çocuklar dünyaya geleceğine inanmışlardır. Yağmurun dinmesi ise baharın kutlamasıdır. Gök kuşağının çıkışı ise, baharın rakibi olan kışın üzerinde tamamıyla galibiyetini ilan etmesini ifade etmektedir. Böylece bahar mevsimi ile tabiat ana renge örtünecek ve kendinî gökkuşağı gibi hissedecektir.

“Yağmur yağıyor,

Keçi yavruluyor,

Zengin oğlunun

Karnı yuvarlak”

Keçi yavruladığı için o da ilkbahar belirtisi olarak görülür. Bu ise kışın sonu, baharın başlangıcı anlamına gelir. “Zengin oğlu” ifadesi de yer ve toprağı temsil etmektedir. Bundan sonra binlerce tür yeşillik, bitki, filiz çıkmaya başlayacaktır. Bundan dolayı hamileliği ifade etmek açısından yerin karnı yuvarlak denilmiştir.

“Yağmur yağıyor,

Yemyeşil otlak.

Şimdi ekinler

Çıkarır kulak.”

İnsanlığın düşüncesi kendi tarihine sahiptir. Nevruz bayramının kendine özgü örf ve âdetlerinde, koşuklarında bizim bu cereyanı görmemiz mümkündür. Baharın habercisi olarak özellikle Turna ve kaz görülür.

²⁵⁸ Cabbar Işankulov; “Özbekistan’da Nevruz An’aneneleri “, s.344-345.

“Nevruz geldi, yaz oldu

Turna geldi, kaz geldi

Yemyeşil bağ evlerinden

Bülbül gibi avaz geldi.²⁵⁹

Her kişni iyi niyet ile sümelek pişen büyük kazanın karıştırması geleneğe göre şarttır. Bu kazanı karıştırmayı kaçıran kişi ise; kendisine küsüldüğünü zannedilen kişi eski küskünlüklerin unutulup insanların barışması için Nevruz bayramından sümelek piştiği zamanı ,daima “Nevruz şerafeti anı” olarak anılmaktadır.

Sümelek pişirmek yalnızca bir araya gelip yemek pişirmek anlamına gelmez. Bu zamanda genç, ihtiyar bir gece ve bir gündüz olmak üzere bir araya gelirler. Büyük bir ateş yapıp, oyunlarla, çeşitli eğlenceli koşuklar söylerler. Yine bu etkinliğin devamı olarak gece büyük bir ateş yakıp oyunlar oynayarak eğlenerek ve yine koşuklar söyleyip, halk oyunları oynamak suretiyle bir araya gelirler.²⁶⁰

Nevruz kutlamaları arasında yer alan kız ve erkeklerin ip atlama, salıncağa binme âdetleri Özbekistan şehirlerimizin tamamında da yaşanmaktadır. Çok eski olmasına rağmen bu gelenek hala çekiciliğini korumaktadır. Bu salıncağa binme âdetinde genellikle salıncak dut ağacının dallarına kurulur.

Çok eskiden Nevruz, çiftçilik bayramı olarak da düşünülürdü. Çiftçi işlerini Nevruzu esas alarak yürütürdü. İlk önce Nevruzda yere çift çıkarılırdı. Bu çift çıkarmayla bağlantılı olarak çeşitli örf ve âdetler yaşatılırdı. Öküzlerin boynuzları yağlanır tarlada çift sürmeden önce kurbanlar kesilirdi.Bu “şahmaylar” ,boynuzu yağlama merasiminin yapılması ise yılın bereketli gelmesi ve bolluk olmasının ümit edildiğini göstermek içindir. Bu merasim ve çalışma esnasında da söylenen boşluklar Nevruz türküleri içerisinde yer alır.

Bu çift -/tarla işleri bitip toprağa tohumu attıktan sonra, ilkbahar gelecek, güller laleler açtığında Nevruz bayramı, gül bayramı ve lale seyrine dönüşmüştür. Lale seyri ve kırmızı gül bayramlarında söylenen koşuklara da baharda söylenen koşuklar da dahil edilir.²⁶¹

²⁵⁹ Cabbar Işankulov; “Özbekistan’da Nevruz An’aneneleri “, s.348.

²⁶⁰ Cabbar Işankulov; “Özbekistan’da Nevruz An’aneneleri “, s.349.

²⁶¹ Cabbar Işankulov; “Özbekistan’da Nevruz An’aneneleri “,s.350.

4.5. TÜRKMENİSTAN’DA NEVRUZ ve GELENEKLERİ

Türkmenistan’da Nevruz bayramı, halk arasında “Oğuz bayramı” olarak geçmektedir. Annaguli Nurmammet,”Oğuz Yurdu” adlı romanında Türkmenlerin İslam’a geçiş dönemindeki olayları anlatırken Nevruz gecesi, Oğuz gecesi olarak anlatılmaktadır. Millî oyunlarla meşgul olan Türkmen kızları bu gecede türküler söyler.²⁶²

Türkmenistan’da Mart ayının 20’sini 21’ine bağlayan gece, gelinler ve kızlar herhangi bir evde bir araya gelirler. Fakat bu bir araya gelinen evin, köyün kenarında, yoldan uzak ve ev sahibi kadının sabırlı, açık gözlü olması tercih edilir. Bu oyuna sadece gelin-kızlar katılır, ergenliğe yetişen delikanlılar bu oyuna katılamaz çünkü bu oyun oynanırken gelin-kızlar sadece kendi aralarında kalması gereken sohbetleri etmişler, sakalar-eğlenceler de sadece gelin-kızlara ait özel konular olmuştur, konuşmaları özel manada olduğu için erkeklerin katılması yasaklanmıştır.

Türkmenistan’da kutlanan “Moncukattı” oyunu gece düzenlenmektedir. Gelinler geceden korkmamaları için kayın biraderleri, kızları ise erkek kardeşleri toplanarak eve kadar götürürler. Moncukattı oyununda herkes getirdiği boncuğu sulu kaba koyar, boncukların ayırd edilmesi için herkesin boncuğunun rengi farklı (mavi, sarı, yeşil, beyaz gibi) olması şart konulur. Oyun oynamaya gelen kadınlar arasından konuşma yeteneği üstün olan biri, şu sözleri söyleyerek, oyunun başlamakta olduğunu haber verir.²⁶³

“Gelin, kızlar yığılalım,

Bahtımızdan söz açalım

O geçen yiğit kim ki

İyiden kötüden gülelim.

Daha sonra moncukattı bentlerini ezbere bilen kadınlardan biri onu söylemeye başlar. Her benti söyledikten sonra, çocuğa, “Haydi yavrum çıkar boncuğu” der. Çocuğun kâsedan çıkararak kadına verdiği boncuk kime aitse söylemiş olduğu dörtlük de ona aittir. Boncuğu çıkan kıza cinas yapılarak gülünür.

²⁶² Gurbandurdi Geldiyev;” Türkmenistan’da Nevruz”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s.418.

²⁶³ Gurbandurdi Geldiyev;” Türkmenistan’da Nevruz”, s.410.

Moncukkattı “kadere bırakmak”, “fal atmak” gibi duygu ve inançlarla bir kefeyle koymuşlar. O yüzden boncuğu çıkan kız mısraların anlamına göre, nasıl bir genç ile evleneceğini, kendisini nasıl bir talihin beklemekte olduğunu anlamaya çalışır. Moncukattıların içeriği ise çeşit çeşittir. Parlak bir gelecek vaad edenler de vardır, pek hoş gitmeyecekler de vardır. Bu duruma göre kızın bütün kalbiyle inanmaması için, bentlere şaka da karıştırılır.

Oyunun iyice tadı çıkınca, gelinler kızlar coşup boncuğu çıkan kıza laf atarlar, kızın boncuğuna iyi bir mısra çıkarsa, kendini bahtlı kabul eder. Kötü bir mısra çıkar ise kızın morali bozulur. Kızın morali aşırı bozulursa arkadaşlarından biri, “Teyze hile yaptı, sıra güzel mısradadır” diyerek hoşnutsuzluğu bildirir.²⁶⁴

Oyunda sunucu Nevruz ile ilgili mısralarda söylemektedir. Mesela;

“Nevruz geldi, bahar geldi,

Turna geldi, kaz geldi,

Bu oturan insanlara

Bülbülden avaz geldi.” Gibi...

Türkmenistan’da Nevruz bayramı halkın sadece ruhsal yaşamında değil, gündelik yaşamlarına da tarihi bir gelenek olarak girmiştir. Nevruz geldiğinde çeşit çeşit yemekler yapılmaktadır. Özellikle “Çekdirme” pilav, börek, etli, göklü somsa gibi yemekler pişirilip misafirler çağırılır. “Pişme-Bogursak”, “Posu”, “Çelpek”, “Gatlama” gibi yemekler komşulara ve akrabalara dağıtılır. “Semeni” hazırlanması ise, Nevruz bayramının işareti sayılmaktadır. “Semeni” yeni yeşermekte olan buğdaydan hazırlanmaktadır. Bu işi semeni pişirmede usta aileler tarafından yapılmaktadır. Semeni tuz katılmadan yapılan bir yemek türüdür.²⁶⁵

Görüldüğü üzere Türkmenistan’da Nevruz kutlamaları kendine has, o bölgeye ait gelenek ve göreneklerle kutlanılmaktadır.

²⁶⁴ Gurbandurdı Geldiyev; ” Türkmenistan’da Nevruz”, s.411.

²⁶⁵ Gurbandurdı Geldiyev; ” Türkmenistan’da Nevruz”, s.415.

4.6.AZERBAYCAN'DA NEVRUZ ve GELENEKLERİ

Azerbaycan'da kutlanan en önemli geleneksel bayram Nevruz'dur. Nevruz Bayramı, Azerbaycan Türkleri mahalli şive ile “Noruz/Noyruz” denildiği gibi “Ergenekon Bayramı” ve “Bozkurt Bayramı” da denilmektedir. Nevruz Bayramı ile gelenekler, Azerbaycan'da de diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi yaşanmaktadır.²⁶⁶ Millî dinî ve dünyevi özelliklerin kapsamı ve tarihi bakımından Nevruz Azerbaycan'da da tüm bayramlardan seçilmektedir. Günümüz Azerbaycan'ında da Nevruz, Devlet düzeyinde bir günlük resmî tatil olarak kutlanmaktadır.

Azerbaycan'da Nevruz, temizlik, takvim, yeniden doğuş, sağlık, bolluk, zenginlik, bereket, yardımlaşma, paylaşma, toplumsal barış bayramıdır.

Nevruz'u yalnızca Azerbaycan ile bağlı olduğunu, onun kökeninin Azerbaycan mitolojisi ile ilgili olduğunu da söyleyenler vardır. Harezmi ünlü bir bilim adamı Biruni, “ Geçmiş Günlerin Abideleri” adlı kitabında şöyle yazmıştır. “ Birileri söyler ki, Cemşit diyar diyar gezmeyi severmiş. Günün birinde o Azerbaycan'ı da görmek ister ve kendi altın tahtına oturmuş, adamlar onu omuzlarına alıp götürmüşler. Güneşin ışıkları Cemşit'in üzerine düştükçe adamlar bu manzaraya hayran kalırlar. Buna çok sevinirler ve o günü kutlamaya başlarlar.”

Zerdüşt'ün ana vatanını Azerbaycan olarak gören araştırmacılar, Nevruz'u ateşe tapma geleneğine bağlı olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak, Nevruz tümüyle ateşe tapınmak ve Zerdüşt'le bağlanması doğru değildir. Çünkü Azerbaycan kültürü, Türk kültür sisteminin bir parçasıdır. Kültür etkileşme sürecinin sonucunda Azerbaycan Türk Kam Felsefesi ile su, yeşillik, evlenme ilahıyla, Türk mitolojisinde olan şeylerdir.²⁶⁷ Bu yüzden ki, Zerdüştlükle bağlanması hatadır ve etkileşme sürecinde bunların olması da doğaldır.

Azerbaycan coğrafyasında gerçekleşen Türk Nevruzunu tören ve ayinlerinin bir kısmının toplamıdır. Türk Nevruzunu çocukların ve yaşlıların ortak bayramıdır. Azerbaycan'da Nevruz yaşlıların 3 gün içinde oynadığı “Bey- Vezir” ve “Şah oyunu” toplum dengesini ve âdetlerini koruyan Türk töresinin ifadesidir. Bu üç günde yıl içinde yaşanmış toplum hayatı değerlendirilir, gelecek yıl için plan kurulur ve sosyal ortam düzenlenmektedir.

²⁶⁶ Abdulhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s.42.

²⁶⁷ Kamil Veli Nerimanoğlu; “ Azerbaycan'da Nevruz”, Türk Dünyasında Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s.241.

Nevruz günü, yaşlılar ziyaret edilerek, elleri öpülmektedir. Mezarlar ziyaret edilerek, Ruhlar yâd edilir. Babaların anılması, duaların okunması, soy kökünün hatırlanması günüdür.²⁶⁸

Azerbaycan'da kutlanan Nevruz töreni inançları, Türk mitolojik çağın esintilerini taşımaktadır.

Azerbaycan'da Nevruz şöyle kutlanılmaktadır: Halk, Nevruza birkaç hafta kala her Çarşamba akşam şenlikleri düzenler. Ateş yakılır, evler temizlenir, insanlar yeni elbise giyerler. Mumlar yakılır, şekerler düzülür, gelen misafirlerin üstüne gülâb (gül suyu) serpilir. Gecelerde ateş oyunları oynanır. İnsanlar ateşin üzerinden atlayarak, kışın tüm belalarından korunduklarına inanırlar.²⁶⁹

Azerbaycan'da kutlanan Nevruz, köy ve şehirlerinde bazı farklılıklar gösterir.

Şehir de kutlanan Nevruz daha çok ev arası, mahalli özellikleri seçilmektedir. Şehir mutfağı, şehir folkloru özellikle şehir törenleri ağırlıklı olmaktadır. Bu bakımdan Bakü'de, Tebriz'de, Erdebil'de, Urmiya'da, Şeki'de, Gence'de, Şamahı'da, Nahçıvan'da, Şuşa'da geçirilen Nevruzlarda Nevruziyeler ağırlıklı divan şiirleri, makam müziği yaygındır. Halk tiyatroları oynanır.

Köy ortamında ise Nevruz kırlarda, nehir sahillerinde, bahçelerde, ormanlarda geçirilen Nevruz törenleri doğanın uyanışını, insanların bereketle ilgili arzularını, yeni yıl felsefesini ifade eder.²⁷⁰

Azerbaycan'da kışın son iki ayı altmış gün olarak, “büyük çile” ve “küçük çile olarak” bölünmektedir. Büyük çile kırk gün, küçük çile ise yirmi gün sürmektedir.

Nevruz'un başlamasına dört hafta kala, Nevruz törenleri son aşamaya girmektedir. “Bayram ayı” olarak adlandırılan son ayda dört Çarşamba özel törenlerle kutlanır. Bu dört Çarşamba, “Su Çarşamba”, “Ateş Çarşamba”, “Hava Çarşamba”, “Toprak Çarşamba” olarak bilinmektedir.

Su Çarşambası “Ezel “Çarşamba” olarak ta bilinmektedir. Su inancı ve su kültürüne bağlı olan gelenekler gerçekleştirilir. Ateş Çarşambasında ise ateş üzerinden atlanır. “Ağlığım, uğurluğum burada kaslı” diyerek, kendine ve yakınlarına dua edilir. “Hava

²⁶⁸ Kamil Veli Nerimanoğlu; “ Azerbaycan'da Nevruz”, s.242.

²⁶⁹ Kamil Veli Nerimanoğlu; “ Azerbaycan'da Nevruz”, s.244.

²⁷⁰ Kamil Veli Nerimanoğlu; “ Azerbaycan'da Nevruz”, s.247.

Çarşambası” “yel-rüzgâr Çarşamba”dır. Dünyaya hareket ve sevgi getiren, “Ateş Çarşambasının sıcaklığını ve bereketini simgelemektedir.” “Toprak Çarşambası” veya “İlahir Çarşamba” gününe (21 Mart) kadar ki son Çarşamba olup, ekim için hazır olan toprağın simgesidir. Toprak, gücü ve bereketi simgelemektedir.

Nevruz Günü, “kabir üstü” töreni de yapılmaktadır. Bu gün ölmüş insanların ruhları şâd edilir.

Azerbaycan’da evler, Nevruz Gülü ve Nevruz çiçeği ile süslenir. Nişanlı kız ve oğlan evi birbirlerine hediyeler götürür. Nevruz sofrasında yedi tür kuru yemiş, şekerbura, baklava, feseli, buğday kavurması (gorğa), nohut, hurma, ceviz, fındık gibi yiyecekler bulunur.

Azerbaycan pilavı her sofranın bezeğidir. Azerbaycan pilavı, 150 çeşidi bulunmaktadır. Bu pilav et, tavuk, hindi ile pişmiş kuru kaysı ve üzüm kurusu ile yenilmektedir.

Nevruziyeler söylenir, saz eşliğinde Nevruz nameleri söylenmektedir.²⁷¹

Azerbaycan Türk Dünyası içinde geleneklerin çeşitliliği ve zenginliği ile göze çarpmaktadır. Nevruz Azerbaycan’da diğer bayramlardan ayrılarak, özel anlam ifade eder şekilde kutlanmaktadır.

4.7. KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİNDE NEVRUZ ve GELENEKLERİ

Kıbrıs’ta Nevruz konusu Anadolu’dan sonra iki başlıkla ele alabiliriz.

a) İlkokul Gezileri:

Kırlara koşmak, çiçek toplamak, oyun oynamak Kıbrıs’ta ilkokul çocuklarının büyük zevkiydi. Öncelikle yakınlığı olmak üzere, bol çiçekli ve göz alıcı özellikleri ve de sulak olması nedeniyle Lefkoşa okulları çoğu zaman “Medoş” denilen yöreye götürülürdü. Yürüyerek gidilebilecek Lefke gibi portakal bahçelerinin süslediği bir kasabanın az dışında sulak bir yer seçmek hiç de zor olmazdı. Küçük köyler ise kendi çevreleriyle yetinirlerdi. Onlar için önemli olan güzel bir bahar gününde öğretmenlerinin eşliğinde marşla, şarkılar söyleyerek sıralı halde kırlara gitmekti.

Bu durumdan aileler haberdar edildiği için, gelen her öğrenci o gün yemeğini de yanında getirirdi. Haşlanırken içine soğan kabuğu eklenerek renklendirilen yumurtalar

²⁷¹ Kamil Veli Nerimanoğlu; “ Azerbaycan’da Nevruz”, s.248.

yiyecekler arasında olmazsa olmazlarından. Bunları tokuşturup karşı tarafı alt etmek çocuklara büyük haz verirdi. Bazı öğretmenler bu geziyi mart dokuzuna getirmeye çalışsalar da genel olarak böyle bir ısrar söz konusu değildi.

Esas olan kırlara gitmekti ve öğretmen içinde bulunulan koşullara en uygun günü seçmek durumundaydı. “Bahar Gezisi” denilen bu gidişlerin geleneklerle, inanışlarla uzaktan yakından hiçbir ilgisi yoktu. Bu bahar gezisinde çocuklar yemeklerini yer, şarkılarını söyler ve daha bir zevkle kırlarda her günkü oyunlarını oynarlardı.

Bu gezi çocukları günlerce etkisi altına alır ve ikinci bir geziye gitme olanağı oluşturulması içinde ders aralarında öğretmenlerini gördüklerinde “ovaya ovaya” diye tempo tutarak isteklerini hep bir ağızdan dile getirirlerdi. Bu istekleri ise çoğu zaman olumlu bir şekilde yanıtlanırdı. “Medoş Lalesi” bulup arkadaşlarına fark atmak ve onları övünçle, öğretmenlerine yada anne babalarına vermek Lefkoşa öğrencilerinin en büyük zevki idi. Bu bahar gezileri bütün bir okul öğrencilerine olduğu kadar, sınıflara göre ayrı ayrı da yapılabilirdi.

En gözde çiçeklerin arasında lale, sümbül, papatya yer alırdı. Ayrıca Lefke öğrencileri kırlara giderken portakal bahçelerinde bollukla yetişen sarıçiçekli ekşiliceleri koparıp yemekten büyük zevk alırdı.

b) Nevruz’a Değın Araştırmalar:

Kıbrıslı halk bilim araştırmacılarının Nevruz’la ilgili araştırmaları çok kısıtlı ve yalındır. Ve hatta bu millî bayramın bütün Ada’da kutlandığına dairde bir bulguları yoktur. Anadolu halkının bir uzantısı olsa da, bu gelenek Ada’da neredeyse unutulmuş gibidir.

“Mart Dokuzu” anlatılanlara göre Larnaka kazasına bağılı Alaminyo köyünün beyi senede bir o da mart ayının dokuzunda şölen düzenler, halkını tıka basa doyurmuş. Çünkü geldikleri ülke de âdet böyleymiş. Bey ölünce şenlik günü unutulmamış. Her martın dokuzunda Alaminyo ve civarında Türk köylerinde “iki elleri kanda olsa” işlerini bırakır, ailece kıra çıkar, yiyip içerlermiş. Hala kuzeye göçüp boğaz içine yerleşenler aynı alışkanlığı devam ettirirlermiş. Bu güne de mart dokuzu derler.²⁷²

²⁷² Harid Fedai; “K.K.T.C’ de Nevruz”, Türk Dünyasında Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s.320.

Mart dokuzu kutlamaları Kalavason, Mari, Lefkara, Ziyi ve Pendagomo (Beş evler) gibi çevre köyler de yapıliyordu.

Bir başta halk bilimi araştırmacılarımıza göre ise Nevruz kutlanan köyler şöyledir; Kalavya(Alaniçi), Pendogoma (Beş evler), Kolavason, Lef koşa, Mennoya(Ötüken), Pile, Softalar, Dohni(Taşkent), Mari(Tatlı su) Vasiligo, Ziyi(Terazi) gibi..²⁷³

Yine Kıbrıs ile Rumeli halk bilimin ortak bölümleri bulunmaktadır. Fakat Nevruz açısından Rumeli'ya bakıldığında, oradaki âdet ve uygulamaların benzerlerini Kıbrıs'ta da görmeyi beklerken bunun hiçte böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Mesela, oralarda “karavay” adı verilen tepsi ekmeği ile kol böreği yapılır; Anadolu'daki niyet oyununun buradaki adı, “Martifal” ve evlerin giriş kapılarına salıncak kurup orada sallanılması bekâr kızların kısmetinin açılması içindir. Hayvan besleyen aileler “boz” adını verdikleri mürver dalını hamur tablası altına koyup, gübrelerin ahırdan atılımına kadar öylecene bırakırlardı. Martinka adı verilen biri beyaz, sarı, beyaz, kırmızı iplikten iki türlü bükme hazırlanır ve kırmızı bir gül dalına, sarısı ise çocuğun boynuna asılır.

Edebiyatlarında ise Nevruz'la ilgili çok güzel eserler vardır. Kıbrıs ta bunların benzerleriyle karşılaşmadığımız gibi edebiyatta da Nevruz'la ilgili hiçbir örneğe rastlanmamıştır. Hatta bu günde toplanması âdet edinmiş Nevruz çiçeğinden bile Kıbrıslıların haberi yoktur. Nevruz adının Kıbrıs ta çok az kişiye verilmekte olduğu da bu sayede söylenebilir.

Sonuç olarak: eldeki verilere göre Nevruz kutlama ve kutsamaları Kıbrıs genelinde 1930'lu yıllardan bu yana unutulmaya başlanmışve günümüzde Zernaka kazasının bazı köylerinde onlara komşu birkaç başka köyeözüğü kalmıştır. Siyasi ortam yüzünden kuzey'e göç etmiş olan adı geçen köylerin halkları Mersinlik boğazında her yıl bu törenleri tekrarlamaya devam etmektedirler. Yapılan bu törenlere başka kesimlerden haklarda “bahar Şenlikleri” diye katılmaktadır. Başka bir ifadeyle Kıbrıs Türkleri genelde Nevruz'u değil baharın geldiğini kutlamaktadırlar.²⁷⁴

4.8. DİĞER TÜRK TOPLULUKLARINDA NEVRUZ ve GELENEKLERİ

Türkiye başta olmak üzere Türk Dünyası bağımsız devletler dışında yaşayan Türk toplulukları bulunmaktadır. Bu Türk toplulukları, Balkanlarda, Karadeniz'in kuzeyinde

²⁷³Harid Fedai; “K.K.T.C' de Nevruz”, s.321.

²⁷⁴ Harid Fedai, “K.K.T.C' de Nevruz”, s.323.

ve Türk Dünyası coğrafyası içerisinde özerk yada topluluk halinde yaşamaktadırlar. Türk toplulukları arasında, Balkanlarda yaşayan Türk toplulukları, Başkurt Türkleri, Gagauzlar, Kırım Türkleri, Altay Türkleri gibi Türk toplulukları bulunmaktadır. Bu Türk toplulukları özlerinden bir şey kaybetmemiş, kültürlerini, gelenek ve görenekleri korumuşlardır.

Balkan Türkleri'nin Balkanlar'a yerleşmeleri III. ve IV. yüzyıllara kadar dayanmaktadır. Kavimler Göçü ile buralara yerleşen Türklerin zamanla bir kısmı Slavlaşmış ve Türk olma özelliklerini kaybetmiştir. Daha sonradan XIV. yüzyıldan itibaren, Osmanlı hâkimiyetine geçen Balkanlar, XIX. yüzyıla kadar Türk hâkimiyetinde kalmıştır. Ancak Osmanlı Devleti döneminden yüzyıllarca önce bu yerlerde yerleşen Türk kavimleri, Balkanlarda yaşayan diğer ulusları etkiledikleri gibi, onlarla karışarak gelenek, görenek, âdetlerini de kaybettikleri bilinmektedir. Ancak bazıları kültürlerini koruyarak Türklük özelliklerini korumuşlardır. Balkan Türkleri atalarından ve anayurtlarından uzun süre ayrı kalsalarda, eski bayram, tören, inanç, gelenek ve göreneklerini sürdüren Türklerde bulunmaktadır.

Balkan Türkleri arasında kutlanan en önemli bayram Ergenekon (Bahar Bayramı) Bayramı olarak bilinen "Nevruz Bayramıdır. Bu bayrama, Şubat ayının 15'inden başlayarak, bahar bayramı merasimlerine hazırlanmaya başlamaktadırlar. Bahar bayramları ise şu tarihlerde kutlanmaktadır; 14 Mart, 21 Mart, 5 Mayıs, Nakis Salıdır. 14 Mart'da, halk yeşil bir tepeye çıkarak, eğlenir ve ekmek, simit, çörek, peynir, soğan, şeker ve tatlı, yumurta yerler. Bu merasim "Daltulum" tepesinde yapıldığı için "daltulum" adıyla anılmaktadır. 21 Mart'da ise, tüm Türk Dünyası'nda olduğu gibi, Nevruz kutlanmaktadır. Nevruz, Balkan Türklerinde, "Nevrus", "Mervis" ve "Sultan-ı Nevruz" olarak anılmaktadır. Eski dönemlerde, oldukça görkemli geçen Nevruz'da büyük hazırlıklar yapılmaktadır. Yumurtalar, soğan kabuğu ile boyanır, yumurta kırma yarışması yapılmaktadır. Ateşten atlama merasimi de yapılmaktadır. Ateşten atlarken de maniler söylenmektedir.²⁷⁵

5 Mayıs şenlikleri ise, Türkiye'deki gibi Hıdırellez kutlamalarıdır. Balkan memleketlerinde görkemli kutlanmaktadır. En çok şehir ve köylerin mezarlıklarında veya erenlerin türbelerinin yakınlarında düzenlenmektedir. Yemekler hazırlanıp, türbe

²⁷⁵ Nimetullah Hafız;" Balkan Türklerinde Nevruz ve Bahar Bayramları", Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 256.

ve yatır yakınlarında yerler, içerler. Yatırdan dileklerini isterler. 5 Mayıs gecesi, ceviz, çalı, hatta ısırgan dallarını koparıp evlerine götürürler. Kimileri ise temiz kaynaktan su alıp evlerine taşırlar. Merasim günü 6 Mayıs'ta ise bütün ahali erken kalkar, kalkmayanlar ise cezalandırılır. Tüm evler erken saatlerde temizlenir. Çocukları olanları o gün sabah, gül gibi kırmızı olsun diye, çocukların yüzlerine gül sürerek uyandırılır. O gün kurbanlar kesilir.

Nakis Salı Bayramı ise, Hıdırellez'den sonra ikinci Salı günüdür. O gün, iklim tamamiyle değişerek, sıcak olmaktadır. Halk yeşillik ve bol suyu olan yere giderler, akşam saatlerine kadar, şarkı, türkü söyleyip, halk oyunları oynanıp, atlar zıplarlar.²⁷⁶

Başkurt Türkleri ise, bugün güney ve Orta Urallarda, İşimbay (Belaya) ve Kama nehirleri arasındaki tarihi vatanlarında yaşanmaktadır. Bir Türk boyu olan Başkurt Türkleri, en yakın komşuları ve akrabaları olan Kazanlı Tatarlarla, Altın Ordu Devleti ve sonrasındaki hanlıklar zamanında beraber yaşamış, Rus işgali boyunca da direniş göstermişlerdir. Bütün bu mücadelelere rağmen, Sovyet Devletinin kurulduğu tarihe ve gerçeğe aykırı birçok entrikanın düzenlendiği devirde, coğrafi ve demografik bakımdan dengesiz iki ayrı devlet olarak düzenlenen Tataristan ve Başkurdistan otonom Cumhuriyetleri halinde ikiye bölünmüşlerdir. Böylece Sovyet devrinde icat edilmiş bir Tatar ve Başkurt Türkleri antlaşmazlığı ile iki kardeş halk parçalanmıştır. Ancak Başkurt Türkleri mücadeleyi bırakmışlar. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte 15 Ekim 1990 tarihinde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Rusya ise, Başkurt Türklerinin bağımsızlığını kabul etmemiş, Rus baskısı üzerine büyük bir mücadele başlamış, Ekim 1991 yılında isyanlar çıkmış ve bu gelişmeler üzerine 14 Ekim 1991 tarihinde Başkurdistan'a Özerk Cumhuriyet Statüsü tanınmıştır. Başkurt Türkleri, bütün bu siyasal ve sosyal olaylar içinde tam bir bağımsızlık kazanmamalarına rağmen dillerini kültürlerini, dinlerini, örf, âdet ve geleneklerini ve bunlara bağlı millî bayramlarını daima yaşatmışlardır.²⁷⁷

Türk boylarında olduğu gibi, Başkurt Türkleri Türklerinin de coğrafi ve sosyal şartlarına bakıldığında, tabiatın onların hayatındaki öneminin büyük olduğu görülür. Geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan Başkurt Türkleri, bayramlarını da tabiatın seyrine göre şekillendirmişlerdir. Başkurt Türkleri konar_göçer hayvancılıkla

²⁷⁶ Nimetullah Hafız;" Balkan Türklerinde Nevruz ve Bahar Bayramları", s. 257.

²⁷⁷ Habibe Yazıcı Ersoy; "Başkurtlarda Nevruz", Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 259.

uğraştıkları için, Bahar ve Yaz bayramları da onlar için çok önemlidir. “Karga-toy”, “Kukuşkin Çay”, “Sabantuy”, “Yıyın”, “Navruz”, “Sümbüle Bayramı”, “Kekük Seyi”, “May Seyi”, “Habantuy”, “Narduğan Bayramı”, “Kuzgalak Bayramı” gibi bayramlar, halk tarafından köyler arasında kutlanmaktadır. Bu bayramlarda kurban keserler, Başkurt Türkleri ait yemekler hazırlanır ve kalabalığa ikram edilir. Topluca dua edilerek, çeşitli oyun ve yarışmalar yapılmaktadır.

Başkurt Türkleri geleneksel olarak kutlanan bayramlar, tarım bayramları olduğu için ürün toplama zamanlarında, Güz-kış bayramlarıdır. Güz bayramlarında daha az kişi katılır, ancak aile bayramları gibi başlayıp, bütün köyü kapsamaktadır. Güz bayramlarında da kurbanlar kesilmektedir. Geleneksel olarak pişirilen “Hugım aş” ise, yardımlaşma âdetlerinin uygulandığı yemektir. Bu yemek pişirildiğinde, akraba, tanıdıklar çağrılır ve misafir ağırlanır. Misafir gösterisine “Kunak Kurhatey” denmektedir. Bu gelenek hem toplum hem aile içinde yapılmaktadır.. Bayram havası içinde gençlerin oyun ve eğlencelerinde yer almaktadır. Bu oyunların isimleri ise “Aylak” ve “Urnaş” tır. Aile bayramları ise, bebek doğumları, düğünlerdir.²⁷⁸

Habantuy ya da Sabantuy olarak adlandırılan bayram, bazı mahalli bayramları ve kutlamaları da bünyesine dâhil ederek diğer bayramları gölgede bırakmıştır. Habantuy’un kutlamasının temel gerekçesini karların erimesi, havaların ısınması, saban ve tarlaların sürülmesi ve ekilmesinden duyulan sevinç ve coşkudur.

Başkurt Türklerinin Habantuy dışında, tabiat ve takvime dayanan diğer bir bayramları Narduğan Bayramı’dır. Bu bayram yılın en uzun ve en kısa günlerinde yapılmakta olup, Kışkı Narduğan 25 Aralık – 5 Ocak arasında, Yevgi Narduğan (Yazki Narduğan) ise 25 Nisan – 5 Haziran arasında kutlanır. Kışkı Narduğan ise, yeni yılın kutlandığı bayramdır. Yevgi Narduğan, tabiata zarar veren; avlanmak, kan akıtmak, hayvanları öldürmek, ağaç kesmek, kuru otları biçmek gibi işlerden uzak durulur. Yasak olan bu işler yerine, bu dönemde, çiçekler ve şifalı otlar toplanıp, toplanan bu çiçekler nehirlerle bırakılır.

²⁷⁸ Utyabay-Karimi; M.G. Vabelva; A.B. Yunusova; “Bayramlar”, Başkurtistan Kısa Ansiklopedisi, Bilim Yayınları, Başkurdistan, 1996, s. 476. (Ek 1. Rusça Metin).

Bu bayramlar dışında, “Karga-tuy” (Kakük Sayı, Karga Butkahı ve Kuzgalak bayramlarında yaz mevsimi içinde kutlanan bayramlardır. Karga-tuy bayramı, yazın kargalar gelmeye başladığında kutlanır.²⁷⁹

Mevsim bayramlarının en eskisi “Yıyın” dır. Yığın kabile başlarının karşılıklı görüşüp, kararlar almak için bir araya gelme törenidir. Bu bayram bir ay boyunca devam eder.

Başkurt Türkleri, yaz mevsimi geldiğinde, toprak iyice kurduğunda Kuzgalak otu çıktığı zaman kutladıkları “Kuzgalak Bayramı”nda kurban kesilir.

Başkurt Türklerinde Nevruz, ay sonuna kadar devam etmekte olup, “Yanı Yıl Bayramı”, “Yanı yılbaşı” da denmektedir. Halk, Nevruz hazırlıklarına çok önceden başlar ve köylüler bir araya gelerek, Nevruz’da hangi oyunların hazırlayacaklarını, nerede hangisinin yerleşeceğini kararlaştırır. Nevruz günü her evde ziyafetler hazırlanır. Özellikle de tabağa doğranan pişmiş etin üzerine, havanda dövülmüş haşlanmış buğday konularak yapılan yemeğe çok önem verilir.²⁸⁰

Başkurt Türkleri’nin çocuk ve gençleri, Nevruz bayramı sabahı, erkenden köyün yaşlılarını ziyaret ederler. Köydeki her eve uğrayıp “Es selamünaleyküm!” diyerek selam verip, büyüklerle tokalaşırlar. Büyüklerin hayır dualarını alırlar.

Nevruz dileğinde bulunan gençler, ev ev dolaşp tereyağı ve para isterler. Nevruz yemeği için erzak da toplanmış olur. Bu erzaklar, “Nevruz hakkı” olarak toplanmaktadır.

Nevruz bayramında millî kıyafetler giyildikten sonra cadde ve sokaklarda çıkılır. Bu bayramda, samandan yapılan büyük bir kukla gövdesi, çeşitli püsküllerle süslenerek dilekler dilendikten sonra yakılmış.

Nevruz bayramında at yarışı, güreş, kız kovalama gibi muhtelif yarışlar yapılır, oyunlar oynanır. Ayrıca nikâh törenlerinin Nevruz’a denk getirilmesi de uğurlu sayılmaktadır.²⁸¹

Başkurt Türkleri, kültür çerçeveleri içindeki Nevruz, Yıyın, Habantuy, Karga-tuy gibi birçok tabiat bayramını günümüze kadar yaşatmışlar ve kutladıkları bu bayramlarda çoğu benzer âdet, gelenek ve görenekleri uygulamışlardır. Birlik ve beraberlik ruhunu da pekiştirmişlerdir.

²⁷⁹ Habibe Yazıcı Ersoy; “Başkurtkarda Nevruz”, s. 260-261.

²⁸⁰ Habibe Yazıcı Ersoy; “Başkurtlarda Nevruz”, s. 262.

²⁸¹ Habibe Yazıcı Ersoy; “Başkurtlarda Nevruz”, s. 264.

Ortodoks Hristiyan dinî inanca sahip olan Türk topluluğu Gagauzlar da, Moldova-“Gagauz Yeri” özerk bölgesi başta olmak üzere, Ukrayna, Bulgaristan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Makedonya, Yunanistan ve Türkiye’de dağınık şekilde yaşamaktadır.

Gagauz Türkleri, baharın gelişini büyük bir coşku ile kutlamakta olup bu kutlamalara “İlkyaz Bayramı” ve “Hederlez” adını vermektedirler. Gagauzca sözlükler de Nevruz diye bir kelime mevcut değildir.

Gagauz takvimlerine bakıldığında iki temel düşünce sisteminin etkili olduğu görülmektedir. Bunların biri tarımcılık, diğeri ise Hristiyanlıktır.²⁸²

Gagauzlarda Mart ayı ile ilgili âdet ve gelenekler büyük bir yer tutmaktadır.

1 Mart’ta “Marta” ya da “Martacık” yapılır. Kırmızı ve beyaz yün ipliklerin birbirine sarılması ya da örülmesi şeklinde yapılan Martacık, uğur ve bereket getirmesi, kötülüklerden korunması amacı ile çocukların kol veya yakalarına, kadınların başörtüsüne, kuzuların boynuna, meyve ağaçlarına, evlerin kapılarına bağlanmaktadır.

İlkbahar’ın sembolü olan bu Marta, 9–22 Mart’a kadar saklanır. Çocuklar turnalara martalarını atarlar. Bu gelenek yapılırken de şu sözcükler söylenir; “Na sana turna eski marta, ver bana, turna, yeni marta sözlerini söylerler, turnaların sayılarına göre, yeni yılda verimin nasıl olacağı hakkında tahminlerde bulunulur. Eğer çocuklar turnaları göremezlerse, martalarını onların yuvalarına doğru fırlatırlarmış.

Gagauz Türkleri, 1–9 Mart ve 13–22 Mart tarihleri arasında bir işle meşgul olmanın kendilerine zarar vereceği endişesi ile çalışma, bu günü mısır patlatıp, buğday ve ayçiçeği kavurarak eğlence düzenleyerek geçirirler.

Gagauz Türklerine göre, İlkbahar 9 Mart’ta gelir. 1 Mart’ın dokuzu, kırk kaşık, kırk Ayos olarak da anılmaktadır. Bu gün ne yapılırsa 40 kez yapılır. Gagauzlar, 9 Mart’ta kırk değişik iş yapmaktadırlar. Geleneğe göre, çiftçiler tarlaya gidip kırk buğday tanesi, kırk ocak patates ekerler. 9 Mart’ta ev sahipleri, atalarına hayır olması amacı ile kırk tane sekize benzeyen ekmek pişirir ve bunları ikişer ikişer fakirlere dağıtırlar. Ekmek dağıtılırken de “Mart’ın dokuzu, vurdu topuzu” denir.²⁸³

²⁸² Harun Güngör; ” Gagauzlarda İlkyaz Bayramı”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 269.

²⁸³ Harun Güngör; ” Gagauzlarda İlkyaz Bayramı”, s. 270.

Mart ayı içinde Saban Bayramı kutlanır. Bu kutlamalar esnasında özel yapılmış ekmek içerisine madeni para konulur. Ekmek yuvarların ekmeğin düştüğü yöne göre yılın bereketli olup olmayacağına dair tahminlerde bulunulur.

Gagauz Türklerinde 11 Mart Ay Todur gününde ise, at koşuları düzenlenir ve bu koşuda birinci gelen kız ve erkek binicilere ödüller verildiği gibi, atların yelelerine de peşkirler bağlanır. At koşuları sonrasında mutlaka yağmur yağacağına inanılır, yağmur yağınca da kızlar saçlarının güzel olması için atların ayak izleri içerisinde birikmiş olan sularla saçlarını yıkarlardı.

Gagauz Türklerinin, Hristiyanlık dinine inanmış olmalarıyla, Hristiyanlıkta, Hz. İsa'nın çarmıha gerildikten sonra tekrar dirilişinin hatırasına kutlanan Paskalya bayramı ise, Hıdırellezden önceki bir tarihe tesadüf etmektedir.²⁸⁴

Gagauzların, bayram gelenekleri dâhilinde Hıdırellez de 23 Nisan'da kutlanmaktadır. Hıdırellez'de eğlenilir ve kurban keserler. Atalarının mezarları ziyaret edilir, "Ölü Aşı" dediğimiz "Can Pidesi" yapıp dağıtılır.²⁸⁵

Hıdırellez'de adı Görgi olan herkes, mutlaka erkek kuzu kurban etmek zorundadır. Kurbanın kanı atılmaz, onunla evin çeşitli yerlerine haç çizilir. Kurban kesimi sırasında bulunanların alınlarına işaretler yapılır.

Gagauz Türklerinde kutlanan Mart dokuzu, Paskalya ve Hıdırellez'in, Gagauzların İlyaz Bayramını oluşturduğu, bu bayramlarda yapılan gelenekler Nevruz'a da uygun düşmektedir.²⁸⁶ Gagauz Türkleri, Türk toplumlarından farklı bir dinî benimsemiş olmalarına rağmen; millî gelenek ve göreneklerini korumuşlardır.

Türk toplulukları içinde yer alan Kırım Türkleri, Kırım'da, Dobruca ve Türkiye'de yaşamaktadır. Kırım Türklerinin geleneksel bayramlar arasında "Saban Toyu", "cıyın" ve "Nevruz" gibi bayramlar bulunmaktadır. Saban Toyu Hıdırellez bayramının bir benzeridir. Kırım Türkçesinde Nevruz, "Navrez" şeklindedir, 21 Martta kutlanmaktadır..²⁸⁷

Kırım Türkleri Nevruz'u şöyle kutlamaktadırlar: Kırım'ın köylerinde Nevruz'a bir hafta kala hazırlıkları başlar. Erkekler tarlayı açmak için, toprak sürmek için tarım aletlerini

²⁸⁴ Harun Güngör; "Gagauzlarda İlyaz Bayramı", s. 270.

²⁸⁵ Harun Güngör; Mustafa Argunşah; Gagauz Türkleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 7.

²⁸⁶ Harun Güngör; "Gagauzlarda İlyaz Bayramı", s. 272.

²⁸⁷ Müstecip Ülküsal; Dobruca ve Türkler, Ergenekon Yayınları, Ankara, 1996, s. 87.

tamir ederler, kadınlar ise evlerinde ve avlularında temizlik yapar, ev duvarlarını tamir ederler, eski eşyaları yakarlar.

Nevruz'a iki gün kala kızlar, kızlar arkadaşlarının evinde toplanıp, Nevruz gecesi fal bakmak için hazırlık yaparlar. Güğüme su doldurup içerisine kendi yüzüklerini, küpelerini ve bileziklerini atıp, ağaçların altındaki evlerine giderler. Nevruz gecesi, kızlar tekrar bir araya gelip ağacın altında veya evde toplanıp aralarındaki en genç arkadaşlarına güğümü açtırırlar. Güğümden yüzükleri tek tek çıkarırken, yüzüğün sahibine kismetini söyler. Bu sene kiminle evleneceği, nasıl biri olacağı hakkında yorumlar yapılır.

Nevruz'a bir gün kala erkek çocuklar cübbeye kuyruk takıp, kürklü elbiselerin kürklü tarafını dışa doğru çıkararak keçi elbiseleri hazırlayarak, kadınlar çeşitli köbeteler (et, pirinç, kuru üzüm suyu katılarak hamurdan yapılan yemek), kurabiyeler, tatlılar pişirirler.²⁸⁸

Nevruz Günü, mezarlıklar ziyaret edilir. Mezarlar temizlenip, dualar edilir. Erkekler mezarlığın dışına çıkınca kadınlarla birlikte yerlerdeki otlardan sabah çiğleri alıp kendilerinin ve küçük çocukların yüzlerine sürerler. Öğle vakti kadınlar mutlaka tavuk etinden Lakşa çorbası yaparlar.²⁸⁹

Dobruca'daki Kırım Türkleri ise Nevruz'u yine coşkuyla kutlamaktadır. Köyün gençleri, büyükçe bir ağaç dalının uçlarına İlkbaharda yetişen "akbardak" denilen (Kardelen) çiçeklerini takarlar. Büyükler ziyaret edilip, çocukların taşıdıkları dallı ağaca, çevre, şal, çerbenti, oyalı mendiller takarlar veya yumurta, şeker, para gibi bahşiş verirler. Çocuklar topladıkları şeyleri aralarında paylaşırlar.²⁹⁰

Nevruz süresince her evin önünde güneşte parıldayan sabahların ve önlerine bol miktarda yem konarak güneşe çıkartılan öküz, at, inek, koyun gibi hayvan bulunması âdettendir.

Kırım Türklerinde, köy delikanlıları ve kızları akşamdan sonar grub grub toplanmakta ve köyün meydanında büyükçe bir saman ateşi yakmaktadırlar. Daha sonra ateşin

²⁸⁸ Yavuz Kartallıoğlu; "Kırım Türklerinde Nevruz", Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 309.

²⁸⁹ Yavuz Kartallıoğlu; "Kırım Türklerinde Nevruz", s. 310.

²⁹⁰ Yavuz Kartallıoğlu; "Kırım Türklerinde Nevruz", s. 312.

etrafında bir halka oluşturulan grublar, önce bir delikanlı, arkasından bir kız olmak üzere ateşin üzerinden atlarlar. Tören bir – iki saat sürmektedir.²⁹¹

Altay Cumhuriyeti coğrafi konum itibariyle, Sibiryâ'nın güneybatısında yer almaktadır. Komşu ülkeleri batıda Kazakistan, güney batı'da Çin, güneyde Moğolistan, doğuda Tuva Cumhuriyeti, kuzey doğuda Hakas Cumhuriyetidir. Rusların, Hristiyanlaştırma politikası başarıya ulaşmamış, ancak İslâmiyet de benimsememişlerdir. Altay Türkleri, batılıların “Şamanlık” dediği, kendilerinin ise “Kam Dinî” dedikleri, dine inanmaktadırlar. Altay Türkleri, Nevruz'a, “Cılgayak Bayramı” , “Yılbaşı”, “Kamlık Bayramı” demektedirler. Bu bayramı, Tanrı ve ata ruhları için uzun kıştan sonra baharın gelmesi buzların eriyip nehirlerle açtığı için özel bir mana yüklemişlerdir. Yeşillikler ortaya çıkmaktadır. Yeşil, Altay Türkleri için hayat demektir. Soğuk kışın sonunda insanlar ve vahşi bütün hayvanlar yeşile kavuşurlar. Yeşil Altay Türkleri için Altay'da 55-60 derece soğuk olduğu için çok değerlidir. Altay'ın kelime anlamı “Altı ay kış, altı ay yaz” demektir. Cılgayak Bayramında insanlar yeni bir yıla ayak bastıkları için sevinir ve şenlik yaparlar.

Cılgayak Bayramı, Altay Türklerinin saygı gösterdiği dağ eteğinde kutlanmaktadır. Zengin ve fakir bütün halk bu bayrama katılmaktadır. Kimi at üstünde kimi yürüyerek gelmektedir. Herkes, yiyecek getirmektedir. Gençler büyük bir ateş yakar bayanlar ise yemek yaparlar. Kalabalık arasında en yaşlı ve en saygın olan kişi kutsal otu (arç) yakarak dua edilir. Daha sonra insanların beraberinde getirdiği yiyeceklerden parça parça ateşe atarlar. Sonra Tanrıya dua edilir ve uğur, bereket istenir.

Altay Türkleri, bu bayramda güreşir, Şatra oyunu oynar, at yarışı yapar, taş kaldırır. Çocuklar ise dağlardan kayarlar, kaşık oyunu oynarlar. Altay Türkleri, 39 boydan oluşmaktadır. Bu boylardan birer kaycılar (gırtlaktan şarkı söyleyen kişi) çıkar ve destanlar söyleyerek yarışır.²⁹²

Kısaca, bağımsız olmayan özerk veya topluluk halinde yaşayan Türk topluluklarında kutlanan gelenek bayramlar ve özellikle ortak kutladığımız Nevruz Bayramlarından ve geleneklerinden bahsettik. Bu bayramlarda yapılan âdet ve törelerimizin geçmişten günümüze kadar, Türk Toplulukları tarafından benimsenerek devam ettiğini

²⁹¹ Abdulhaluk M. Çay; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, s. 63.

²⁹² Nadya Yuguşeva; “İslamiyet Öncesi Türk Dinî Hayatı İçinde Nevruz'un Önemi ve İşlevi”, Türk Dünyasında Nevruz III. Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri 18-20 Mart Elazığ, AKM Yayınları, Ankara, 2000, s.402-403.

gözelemlenmektedir. Bahsettiğimiz Türk topluluklarının Türklerde özel bir yeri vardır. Bu topluluklar yabancı ve sömürgeci toplumların hegemonyasında kültürlerine nasıl sahip çıktıkları, bu âdetlerin onları Türk yapan değerler farkında olduklarının göstergesidir. Bazı Türk topluluklarının dinleri farklı da olsa, millî değerlerinde vazgeçmemişlerdir.

SONUÇ

Türk milletinin oluşmasında, dil, din, tarih, gelenek ve göreneklerimizin önemi yadsınamaz. Türk milletinin tarihinde ve geleneklerinde bulunan zenginlikler; tez konumuz itibarıyla, bu kültür ve tarih deryasında sadece “Türk Kültüründe Bayram Anlayışı ve Türk Dünyasında Bayramlar” kısmını ele aldık. Bayramlarımızın bir ikram, neşe, sevinç, eğlenme ve bir araya toplanma gibi anlamlarına gelmiş, Türk milletinin üzerinde pek çok iz bırakmış olaylar zaman zaman bayram, zaman zaman da gelenek olarak kutlanmıştır. “Bayramlar”, mana ve dönem içerisinde, devlet ve millet hayatında, nasıl birleştirici, birbirine yakınlaştırmacı yönü de olan kültür değerlerimizden biri olmuştur.

Bayramlar Türk milletinin, dünya görüşüne, inancına, yani maddi ve manevi değerlerine yön verdikleri gibi, milli kimliklerin belirginlik kazanmasında, birlik ve beraberliğin sağlanmasına yardımcı olmuş değerlerdir. Bayramlar, Türk tarihinde dinî bir gün olabildiği gibi, millî bir gün olarak kutlanmıştır.

Türk tarihi içerisinde bayramlar, bir savaş, bir tarihi olayın yıl dönümü, bir hükümdarın tahta çıkışı, belirli bir tabiat olayı, bir mevsimin başlangıcı, bir dinî olay gibi sebeplerle kutlanmıştır. Netice de bayramlar, her millette toplumun bütün fertleri tarafından kabul edilmiş, dinî veya milli inanıştan, gelenek ve duygulardan doğmuş, ortak âdetler olarak kabul edilmiştir.

Türklerde bayram geleneğinin mevcut kaynakların verdiği bilgilerle, Hun ve Göktürk devletlerine kadar uzanmaktadır. Hun ve Göktürklerin, yılın beşinci ayında büyük bir bayram yaptıklarını bilmekteyiz. Hun ve Göktürk devletlerinin “Gök Tanrı” inancına bağlı olduğu için Gök Tanrı’ya bu bayramlar da kurbanlar kesmişlerdir.

Eski Türk devletlerinin bayramları, dinî bir bayram olmaktan ziyade, millî bir nitelik taşımaktadır. Bu bayramlar, bahar bayramlarıdır. Eski Türk toplulukları için baharın gelmesi ve tabiatın canlanması, bir kurtuluş ve âdeta yeniden doğuş anlamına gelmiştir. Bu bayramlarda Türkler kendilerine özgü eğlencelerde düzenlemiştir. Bu eğlenceler; at yarışları, atlı oyunlar, güreş (at, deve, öküz), okçuluk, avcılık, binicilik gibi spor oyunları oynanmakta idi. Bu eğlencelerin yapılmasında tabiki yaşam tarzları da önemli olmuştur. Türklerin devletlerini ve milletlerini bağımsız, güçlü şekilde ayakta tutabilmeleri için, bayramlarda yaptıkları eğlenceler de bu yönde olmuştur.

Eski Türk devletlerinde yapılan bayramların, ayrıca bir devlet töreni olarak algılandığını görmekteyiz. Bayramlar da, devlet başkanı olan Kaan'ın, bütün halkın atası, sayıldığı için, bu günlerde açları doyurmak, çıplakların giydirilmesi, güçsüzlere yardım edilmesi amacına da yönelik olmuştur. Eski Türklerde ve günümüzde de bayram anlayışı toplumda dayanışma, yardımlaşma ve kardeşliğin tesisi olarak görülmüştür.

Türk bayramlarında Hakanlar, yağma edilmek üzere 30 arşın yüksekliğinde minare şeklinde sofralar düzenlemişlerdir. Bu yağma geleneğinde, toplumun idare edilen ve idareci kesimlerinin kaynaşmasında da son derece önemli olmuştur. Yağma geleneği, eski Türklerde refahın ve huzurun da simgesi olmuştur.

Eski Türk tarihinin kaynakları olan destanlarımız (Manas, Oğuz-Han, Dede Korkut Oğuz namelerinde Ergenekon da bayram geleneğimizin eski Türklerde bir dileğin gerçekleşmesinde, uzak ve tehlikeli bir seferden dönmesinde, boylar arası münasebetlerin iyileştirilmesi de birliğin sağlanması bayram ve şenlikler şeklinde yapılmıştır. Ergenekon destanında ise, Atalar Mağarası “ Ergenekon'dan kurtuluş gününün, Türklerin yeniden dirilişi ve türemesi, tabiatın uyanışı ve özgürlüğe kavuştuğu günü unutmuyarak, o günü bayram günü kutlamışlardır.

Eski Türklerde bayram ve şenlikler ise koç katma, saya, bahar, yılbaşı bayramlarıdır. Koç katımı ve Saya bayramlarının özelliği konar- göçer Türkmen topluluklarını yaylaya çıkma, kışlığa dönme sırasında yaptıkları bayramlardır. Bu bayramların eski Türklerden beri var olduğu, günümüzde ise Türk Dünyası coğrafyasında küyek, teke salımı, sağan sara, sayu, sayıl, saya gezme, köse oyunu, kuzunun tüyü bitti gibi adlarla yaşatıldığı bilinmektedir. Bahar bayramları ve Yılbaşı kutlu bayramları ise kışın bitimi baharın gelişi ile kutlanan bayramlardır.

Kıpçak Türklerinde “Yılbaşı” farklı anlayış içerisinde kutlanmaktadır. Kıpçak Türklerinde, yılbaşı “Çam ağacı bayramı” olarak bilinmektedir. Bu bayram 25 Aralık ta kutlanmakta, o gün gündüzün geceye galip geldiği düşünülmektedir. Bugün halk dua etmiş, duanın kabul görmesi içinde evlerine çam ağacı alarak süslemişlerdir. Bu bayramın Hristiyanlık dinî ile bağlantısı yoktur. Çünkü Hristiyanlık inancından daha öncelerine dayanan gelenektir.

VIII. yüzyıldan itibaren, topluluklar halinde İslamiyet'i seçen Türkler, İslam medeniyeti devresi içine girmişlerdir. Ancak, milli değerlerini bütünüyle koruyarak yaşadıkları

Türk Dünyası coğrafyası içerisinde hayatlarını yaşamışlardır. İslam dininin getirdiği başlıca Ramazan ve Kurban Bayramlarında kutsiyetine inanarak kutlamışlardır.

Türklerde bayram geleneği içerisinde var olan, örf ve âdetlerimizde hazırlık dönemi içerisinde temizliklerin yapıldığı, yeni elbiseler alındığı, özel yiyecek ve içeceklerin hazırlandığı bilinmektedir. Bayram günlerinde ise ataların ruhunu yâd etmek amaçlı, mezarlık ziyaretlerinin yapıldığı, geçmişten gelen atalar kültürünün yaşatıldığına da bir göstergesi olmuştur. Bayram günlerin de eş-dost ziyaretleri, kır gezileri ve eğlencelerde düzenlenmektedir. Bütün bu gelenekler, Türk bayramlarının vazgeçilmezleri arasındadır. Bayramlarda yapılan yardımlaşma, sevgi ve şefkat duygularının çoğaldığı günlerdir. Bayram günü yapılan yardımlar, paraca fakir, çalışamayacak durumda olan insanlara, yetimlere; onları kırmayacak şekilde yapılmaktadır. Yardımlaşma, toplumda daima birlik ve dayanışma anlayışı içinde tutmuştur.

Türk Dünyası içerisinde ortak kutladığımız geçmişten günümüze gelen bayramımız ise, Nevruzdur. Nevruz, “ Yeni (Nev)” ile “Gün (Ruz)” sözcüklerinden oluşmuş birleşik isimdir. Nevruz, eski Türk milletinden itibaren yılbaşı ve bahar bayramının da adıdır. Rumi takvimde 9 Martta, miladi takvimde ise 21 Mart günü, Nevruzdur. Nevruz, Türk inancına göre; Ergenekon’dan çıktıkları günün de adıdır. Bu yüzdendir ki, Ergenekon bayramı olarak ta kutlanmaktadır. Nevruz, kuzey yarım kürede yaşayan Türklerinde bayramıdır. Türk Dünyasının toprakları, kentleri, köyleri 21 Mart’ı tabiat, yenileşme, yeniden doğma günü olarak kutlanmaktadır. Türklerin, ilk Türk devleti olan Hun’lardan beri var olduğu anlaşılan ilkbaharı, Yeni Gün, Ergenekon, Ulusun Ulu Gün, Sultan Nevruz, Bozkurt, 9 Mart adlarıyla kutlanmaktadır. Nevruz, Türk Dünyasının yanında Türk olmayan komşu ve yakın halklarla kutlandığı ilk uluslararası bayramında adı olmuştur. Nevruzun Türk Dünyası içerisindeki gelenek ve görenekleri, örf ve âdetleri her şeyden önce bir kültür sistemi olarak dikkat çekmektedir.

Eski Türk destanları olan, Ergenekon ve Yaradılış destanında Nevruz’un başlangıç noktası anlatılmıştır. Ergenekon destanında, Türklerin Ergenekon’dan kurtuluşa ererken yaşadıkları olayları gelenekselleştirerek, meselâ; örs üzerinde kızdırılmış demir dövmek, demirciliğin milli sanat olmasından ve demir kültürünün, Nevruz bayramında

günümüzde de uygulanan geleneklerimizdendir. Yaradılış destanında ise, Nevruz gününün ilk insanın da o gün yaratılmasına inanılması anlatılmıştır.

İslam kültürünün Nevruz'a sahip çıkması, bu eski Türk bayramının, Türk- İslam kültüründe de kutlanmasında önemli rol oynamıştır. Ancak Nevruz kimi zaman Hz. Nuh'a Hz. Yunus'a Hz. Muhammed (s.a.v.)'e bağlı yorumlara sığınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Nevruz'u törenleri açısından bakılınca Şamanlık kalıntılarının var olduğu görülmektedir. Nevruz İslamiyet'ten çok önceki zamanlara dayanan bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, Nevruz bir dinin veya mezhebin bayramı olmamıştır.

Nevruz törenlerinde yer alan “Ateş” ile ilgili gelenekler büyük ateşler üzerinden atlamak, ateş üzerinden atlanırken de, “ Ağırlığım, uğurluğum sende kalsın”, “Kırmızılığım bana sarılığım sana” diyerek dua edilmesi, inanışa göre; Nevruz ateşinden atlayan kişinin hastalıklardan arındığına ve yıl boyunca hastalanmamasına inanılmasından kaynaklanmaktadır. Ateş üzerinden atlamak bir, Şaman geleneğidir ve günümüzde de Nevruz törenlerinde yaşatılmaktadır.

Nevruz'da kullanılan ve geleneklerimizde yer alan, kırmızı- yeşil- sarı renklerinin, Hun devletinden beri Türk devlet ve milletleri tarafından kullanılmaktadır. Bu renklerin anlamları da farklı olmuştur. Mesela, kırmızı- Al, güney'i ifade ederken; sarı renk, merkezi; yeşil renk ise, doğuyu ifade etmiştir. Hun devletinden, Osmanlı devletine kadar kurulan Türk devletlerinde bu renkler yan yana yer almıştır. Sarı- kırmızı- yeşil renk üçlüsünün özellikle Türklerde beyler, hükümdarlar zümresinin bir sembolü olarak kullanıldığına dair kaynaklar bulunmaktadır. Bu renkler, sadece bey zümresinde değil, halk kesiminde de sevilmekteydi. Türk Dünyası coğrafyasında geçmişten günümüze kadın ve erkekler bu renkleri giyimlerinde kullanmışlardır. Nevruz ve bu renk üçlüsü bizim milli değerlerimizdir. Nevruz ve renk üçlüsü bir birinde ayrı ve ayrımcı kültürel kimliklerin göstergeleri değil, bunun tam aksine, milli kültürümüzün bir unsuru olmuştur.

Nevruz ile ilgili ayrımcılığa dayanak noktası yapılmak istenen diğer bir unsur ise Demirci- Kawa Efsanesidir. Bu efsanenin hiçbir temele dayanmayan ve ideolojik amaçlarla, Nevruz'u Kürt toplulukları ile bağlayarak, bu bayramın Kürtlere ait bir bayram olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak bu efsanesi, Ergenekon destanından alıntılar yapılarak ve kendi içerisinde bile çeşitli çıkmazları olan bir efsanedir. Destan kahramanı

Dahhak ise, çeşitli destanlarda ve İslamî kaynaklarında farklı kişi olarak geçen bir mitoloji kahramanıdır. Hiçbir bilimsel dayanağı bulunmamaktadır; çünkü elimizde bulunan kaynaklarda bile farklı görüşler bulunmakta, kesinlik içermemektedir. Nevruz büyük Türk bayramıdır. Bu bayrama sahip çıkmak isteyen gizli kuvvetler, milli kültür üzerinde şüphe oluşturarak kardeş kavgası oluşturmak için Nevruz'u Kürt bayramı ilan etmiş, terörist amaçla Nevruzu kutlamaya çalışmışlardır. Renklere de bu yüzden yanlış manalar vermişlerdir. Nevruz, bilimsel kaynaklara dayanarak Türk Dünyasının tarihî, millî bayramı olmuştur.

Türk Dünyası'nı da ortak kutlanan geleneksel bayramlar önemli bir yere sahiptir. Türk Dünyası bağımsız Türk devletleri ya da topluluk ve özerk olarak yaşayan Türklerin geleneksel bayramları bulunmaktadır. Türkiye'de Nevruz ve Hıdırellez bayramı, Kazakistan'da Nevruz ve Kımız Murundık. Güz mevsiminde ise sabantoy ve kışlık et ihtiyacını karşılamak için besiyeye çekilen hayvanlarla ilgili olarak da Sağım Bası'dır. Kırgızistan'da ise, Kımız-Murunduk ve Nevruz bayramıdır. Özbekistan, Nevruz, Lale bayramı, Hasat ve Mihrican bayramları bulunmaktadır. Türkmenistan ve Azerbaycan kuzey Kıbrıs ve diğer Türk topluluklarında kutlanan en önemli geleneksel bayram, Nevruzdur.

Türk Dünyasında kutlanan ortak geleneksel bayramlar içerisinde, görüleceği üzere ortak olarak kutlanan Nevruz bayramıdır. Nevruz, her Türk Cumhuriyetinde kendine özgü veya ortak geleneklerin bulunduğu bir bayramdır. Türkiye'de kutlanan Hıdırellez ve Nevruz bayramı, gelenekleri, genellikle Türk inancı, Şamanlıktan gelen gelenekle kutlanmaktadır. Günümüzde de sürdürülmektedir. Türkiye'de Nevruz "Bahara hoş geldin", Hıdırellez Bayramı ise, "Yaza hoş geldin" bayramlarıdır. Türkiye'nin bazı şehirlerinde bu iki bayram karıştırılmıştır.

Türk Dünyası devletleri ve Türkiye'de kutlanan Nevruz bayramı arasındaki benzer geleneklerden biri, o gün çocukların ev ev dolaşarak yiyecek toplayarak, Nevruz günü o yiyeceklerden yemek yapılması, yumurtaların soğan kabuğuyla boyanmasıdır. Amasya'da yapılan "Mantuvar Açma" geleneği ise kadınların bir kabın içerisinde ziynet eşyalarını seçme dileklerinin olacağına inanışı, "Moncukattı" oyununda ise konukların sulu kaba ziynet eşyalarını koyarak, herkesin kısmetini ve dileğini çekmesi mânî'ye göre, güzel olup olmayacağını inanılmasıdır. Bu iki oyun Türkiye ve Türkmenistan'da ortak olarak oynanmaktadır. Yine Türkiye'de Nevruz'da oynanan

diğer bir oyun ise; “Koşa-Koşa oyunu”, Azerbaycan’da da görölmektedir. Türkiye’de görölen “Kabir üstü” töreni Azerbaycan’da da yapılmaktadır. Ayrıca Türkiye’de görölen Nevruz gelenekleri Türk Cumhuriyetleri içerisinde en çok Azerbaycan’da yapılan geleneklere benzemektedir. Mezarlıklar ziyaret edilerek atalarının ruhlarının şad edilmesi, yine Nevruzda görölen ortak geleneklerdendir. Sümelek’in pişirilmesi ise Türk Cumhuriyetlerinde hemen hemen hepsinde görölmektedir.

Nevruz bayramında her Türk topluluğunun yaptığı ortak ve kendine özgü örf, âdet ve eğlenceler de, Nevruz’un zenginliğinden ileri gelmektedir.

Türk Dünyasının büyük bir kısmının Sovyetler Birliği zamanında Rusların esareti altında olması sebebiyle uzun bir süre, o bölgelerin tarihi ve kültür değerlerinin, örf ve âdetlerinin günümüze kadar taşınıp taşınmadığı ve fiilen uygulanıp uygulanmadığı tam olarak bilinmemiştir. Ancak, günümüzde, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağımsızlığa kavuşan Türk Cumhuriyetlerinde ve halen Rus devletine bağlı Türk toplulukları, kültürel ve tarihi değerlerini araştırma imkânın bulunmasıyla, eski kültür, gelenek ve göreneklerimizden hâlâ yaşatıldığını ve ortak bayramımız olan Nevruz’un büyük bir coşku ve canlılıkla kutlandığı anlaşılmıştır.

Tezimizde, Türk milletinin tarihinde ve geleneklerinde bulunan zenginliklerden, tez konumuz itibarıyla, bu kültür ve tarih deryasında sadece “Bayram” kısmını ele alıp, incelemiş bulunmaktayız. Tezimizin bütününe bakıldığında, geçmişten günümüze akıp gelmiş bayramlarımız, devlet ve milletlerin yapısına kendiliğinden girmiş, gönüllerde bıraktığı lezzet tortusu, bir şevkin ve coşkunluğun havası içerisinde kutlanmıştır.

İNDEKS

A

Abbasiler, 59, 64
 ak çölmök, 122
 Akdeniz, VIII, 27, 69, 92
 Alaslama, 70
 Altay Türkleri, 53, 136, 143
 Arapça, 13, 57, 75
 Aşure, 48, 49
 at yarışları, 16, 19, 53, 54, 112, 145
 ateş, IV, 11, 18, 21, 37, 39, 49, 58, 62, 66, 67, 68, 70,
 83, 86, 99, 100, 101, 104, 106, 111, 114, 116, 122,
 128, 132, 143, 148
 ateş kültü, IV, 66, 70
 Av törenleri, 17
 Azerbaycan, 11, 12, 38, 44, 51, 54, 55, 56, 63, 105,
 108, 131, 132, 133, 149, 150, 158

B

Baca gezmek, 106
 Bahar ve Bahar Bayramları, VI, 39
 bâhşılar, 23
 Başkurt Türkleri, 41, 137, 138, 139, 140
 Batı Trakya, 61
 Bayram, I, II, IV, VI, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17,
 18, 19, 21, 23, 24, 25, 27, 30, 31, 32, 35, 46, 48,
 49, 50, 52, 53, 54, 56, 60, 76, 113, 116, 123, 132,
 138, 145, 147, 150, 154, 156, 157, 159
 Beş-Balık, 17
 bıçak, 21, 48, 49
 Bilge, 18
 Böğü Kağan, 16
 Budizm, 16

C

Celali, 58, 59
 Cılgayak, 61, 143
 cihan kokola, 105

Ç

Çin, 15, 16, 17, 28, 29, 40, 41, 44, 51, 53, 58, 68, 70,
 72, 73, 121, 143, 155
 çomat, 97
 Çuvaş, 14, 44, 52, 61, 76

D

Dahhak, 77, 78, 79, 80, 149
 daltulum, 136
 Dede Korkud, 16, 31, 157
 Demir, 21, 35
 destan, 24, 27, 29, 30, 55
 Divan-ı Lügatı't Türk, 12, 22, 25
 Dobruca, 43, 84, 141, 142, 159

E

Eberhard, 15, 44, 155
 Eğlence, 16, 20, 22, 158

Ergenekon, IV, V, VI, VII, 14, 21, 33, 34, 35, 36, 40,
 41, 42, 43, 44, 45, 57, 61, 62, 63, 78, 79, 91, 95,
 97, 109, 113, 114, 115, 116, 125, 131, 136, 142,
 143, 146, 147, 148, 154, 159
 Ertuğrul Gazi Töreni, VIII, 91
 Eski Türk, 19, 20, 21, 22, 27, 29, 37, 40, 48, 50, 51,
 60, 66, 76, 145, 146, 147, 156, 157

F

Fadimana Pekmezi, 102
 Feverdin, 58

G

Gagauz, 52, 61, 76, 140, 141, 156
 Gök Tanrı, 15, 18, 21, 145
 Göktürk, 18, 34, 40, 54, 62, 66, 79, 80, 145
 Göktürkler, 15, 17, 21, 34, 53, 70, 76, 80

H

Hakas Türkleri, 47
 Hıdırellez, VII, 67, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
 90, 92, 94, 121, 137, 141, 149, 154, 158
 Hristiyan, 10, 52, 140
 Hunlar, 14, 15, 17, 18, 41, 52, 53, 69

İ

İbn-i Batuta, 24
 İbnü'l Arâbi, 13
 id, 12, 13, 14
 İlkyaz Bayramı, 140, 141, 156
 İran, 22, 24, 29, 57, 58, 59, 63, 64, 66, 73, 77, 79
 İtidaliyûn, 63

K

Kaân, 19, 146
 Kabir Üstü, 109
 kalkan, 21
 Kam, 18, 53, 74, 131, 143
 Kamlık Bayramı, 143
 kapuş, 25
 Kara Çarşamba Geleneği, 108
 Karaçay-Malkarda, 60
 Karahanlı, 24, 70
 Kaşgarlı Mahmud, 12, 13, 17, 23, 25, 45, 58, 60, 70,
 71, 73, 115
 Kaşgarlı Mahmut, 10
 Kav çakmağı, 105
 Kawa Efsanesi, 77, 78
 KAWA EFSANESİ, 77
 Kawa" efsanesine, 77
 Kazakistan, 11, 12, 116, 117, 118, 119, 120, 121,
 140, 143, 149, 154
 Kençliyü, 25
 Kılıç, 21, 96
 kımız, 15, 17, 22, 29, 32, 41, 55, 121
 Kımız Murunduk, 41

Kırgız, 27, 28, 29, 38, 41, 44, 51, 59, 69, 70, 71, 73, 74, 121, 122, 123, 124, 155, 157
 Kırgızistan, 11, 12, 121, 122, 123, 124, 140, 149, 159
 Kırım, 14, 43, 61, 136, 141, 142, 143, 157
 Kırmızı (Al-Kızıl), 69
 Kirsap, 78
 Koç Katımı, VI, 36
 Konuşmadan yayık yakmak, 113
 kökpar, 48, 53, 120
 köz tamay, 123
 Kukuşkin Çay, 138
 kurt, 15, 33, 55, 61, 113
 Kutadgu Bilig, 25, 26, 45, 156
 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, 11, 61
 Küflen Getmeh, 108
 küyek, 37, 146

M

Manas Destanı, VI, 27, 28, 29, 156
 Mantuvar, 99, 111, 149
 Mart İpliği, 93
 Mete, 29
 Moğollar, 14
 Müslüman, 22, 25, 41, 58, 60, 63, 69, 74, 122

N

Nakis Salı, 137
 Nevruz, IV, VII, VIII, 11, 12, 13, 14, 24, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 50, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 72, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 148, 149, 150, 154, 155, 156, 157, 158, 159
 Nevruz köje, 50
 Nevruziye, 59, 90
 Nogay'da, 60

O

oğmaç, 101
 Oğuz, VI, 16, 26, 29, 30, 31, 32, 35, 50, 61, 65, 66, 74, 75, 129, 146
 Orazlı Oymağın, 28
 Orta Asya, 19, 25, 33, 36, 41, 43, 54, 82, 158
 Osmanlı Devleti, 25, 71, 72, 76, 81, 83, 136

Ö

Ötüken, 15, 18, 135, 157
 Özbekistan, 11, 54, 60, 125, 127, 128, 140, 149, 156

P

Pamuk/İğne Oyunu, 113
 Paygamak, 14

S

Sabantoy, 60, 118

Sabantuyı, 14
 Saya Bayramı, VI, 38
 Selçuklu, 24, 58, 59, 71, 73, 76, 81
 Sığır törenleri, 19
 sırgan, 98, 99
 Sibiry, 27, 143
 Sinan Dede, 94
 Sümelek, 50, 51, 125, 128, 150
 Süngü, 21

Ş

Şaman, 66, 67, 73, 74, 148
 şamanlar, 18
 şölen, 20, 26, 30, 32, 53, 116, 134
 Şölenler, 19, 20

T

Tahtacı Türkmenleri, 94
 tala, 25
 Tataristan, 13, 60, 137
 temren, 21
 Tepük Tamak, 16
 topuz, 21
 Totem, 20
 Toy, 14, 30, 31, 32, 41, 50, 60, 61
 Tör ağa, 120
 Tuzlu Gıllık, 113
 Tüekta, 24
 Türk Dünyası, IV, 10, 12, 15, 19, 21, 40, 41, 52, 53, 57, 58, 65, 68, 76, 114, 129, 133, 136, 138, 140, 146, 147, 148, 149, 154, 155, 156, 157, 158, 159
 Türk töresi, 22
 Türk-İslam, 10, 18, 159
 Türkiye, IV, VIII, 11, 14, 33, 46, 49, 52, 57, 60, 66, 67, 71, 76, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 96, 97, 98, 100, 103, 104, 106, 107, 108, 111, 112, 113, 114, 121, 136, 137, 140, 141, 149, 154, 157, 158, 159
 Türkmenistan, 11, 13, 60, 129, 130, 149, 155

U

Ulus Günü, 60
 Uygur, 13, 14, 29, 30, 44, 61, 66, 75

W

Wang-Ye-te, 16

Y

Yağma, 25, 26, 27, 146
 Yahudi, 10
 Yaradılış Destanı, VII, 62
 Yarışma, 22, 23
 Yel Ekmeği, 103
 Yel Hediği, 103
 Yenisey, 29
 Yeşil, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 97, 143, 155
 Yılbaşı, VI, 44, 45, 46, 47, 52, 53, 56, 57, 61, 68, 143, 146, 158
 Yıyın, 138, 139, 140
 Yörük Bayramı, 61

Yugoslavya, 61, 76
yuğ, 18, 24
Yuğ törenleri, 19, 51

Z

Zerdüşlük, 66
zırh, 21

KAYNAKÇA

Adji, Murat; Kıpçaklar, AKM Yayınları, Ankara 2002.

Akar, Ali; “Kazak Edebiyatında Nevruz”, Türk Kültürü Dergisi, S. 457 Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2001(Mayıs), s. 293-297.

Akçora, Ergünöz; “Kazakistan’da Nevruz Bayram”, Türk Dünyası Nevruz III. Uluslararası Bilgi Şöleni 18-20 Mart 1999 Elazığ, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.26-30.

Araz, Nehil; Günay Güney; 21. Yüzyıl Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

Banarlı, Nihad Sâmi; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi , MEB. Yayınları, İstanbul 1971.

Celkan, Hikmet; “Nevruz’un tarihçesi, Türk Dünyasında Nevruz”, III. Uluslar arası Bilgi Şöleni 18-20 Mart 1999 Elazığ, AKM Yayınları, Ankara 2000, s. 427-442.

Cingöz, Meltem E.; Alparslan, Santur; “ Türkiye’de Hıdırellez’de Uygulanan Bazı İnanç ve Âdetlerle İlgili Bir Atlas Denemesi”, Türk Halk Kültürü Araştırmaları Dergisi, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993, s.5- 23.

Çay, Abdulhaluk; M. Türk Millî Kültüründe Hayvan Motifleri, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990.

....., Abdulhaluk; Hıdırellez; Kültür - Bahar Bayramı, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1990.

....., Abdulhaluk M.; Türk Ergenekon Bayramı Nevruz, Turan Kültür Vakıf Yayınları, Ankara 1995.

Çetin, İsmet; Ayşe, Yücel Çetin; “Kazakistan’da Nevruz”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, AKM. Başkanlığı yayınları, Ankara 2004, s.285.

Çobanoğlu, Özkul; Kılavuz Bozkurt Motifi, Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Kadri Erdoğan Hacı Bektaş Veli Armağanı, Ankara 1997.

....., Özkul; Türk Dünyası Sosyo-Kültürel Bağlamında Nevruz Bayramının Yapısal ve İşlevsel Bakımlardan Halk Bilimsel Çözümlemesi, Uluslar arası Nevruz Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları,Ankara 2000, s .33-38.

Develioğlu, Ferit; Osmanlı- Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara 2004.

Durmuş, İlhami; “Eski Türklerde Zaman ve Takvimler”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2004, s. 1-12

Eberhard, W.; Çin’in Şimal Komşuları,(çev.; Nimet Uluğtuğ) , Türk Tarih Kurumu Yayınları , Ankara 1982.

Erdem, Mustafa; Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

Ergin, Muharrem; “Millî Destan ve Dede Korkut Kitabı”, Türk Edebiyatı Dergisi , S. 145, Ankara 1985, s. 19-25.

Esin, Emel; İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978.

Ersoy, Yazıcı Habibe; “Başkurtlarda Nevruz”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 259.-268.

Fedai, Harid; K.K.T.C’de Nevruz, Türk Dünyasında Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları,Ankara 2004, s.317-327.

Geldiyev, Gurbandurdi; “Türkmenistan’da Nevruz”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s.409-419.

Genç, Reşat; Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil, AKM yayınları, Ankara 1999.

Gökalp, Ziya; Türk Medeniyet Tarihi, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları, İstanbul 1976.

Gökyay, Orhan Şaik; “Dedem Korkut’un Kitabı”, Anabritanica Ansiklopedisi, Ana Yayıncılık, C. XXI, İstanbul 1973, s.76-80.

....., Orhan Şaik; Dedem Korkut’un Kitabı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1973.

Göngör, Harun; Mustafa Argunşah; Gagauz Türkleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Güngör, Harun; “Gagauzlarda İlkyaz Bayramı”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 269-272.

H. Aynur; “Bayram”, Türk Dünyası Edebiyat Kavramı Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, C.1., Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 369-371.

Hacib, Yusuf Has; Kutadgu Bilig III, (haz.; Reşit Rahmeti Arat), Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1979.

Hafız, Nimetullah; “Balkan Türklerinde Nevruz ve Bahar Bayramları”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 255-257.

Han, Ebulazi Bahadır; Türk Şeceresi (Şecere-i Türk) Haz Rıza Nur, İstanbul 1941.

....., Ebulgazi Bahadır; Şecere-i Terakime, (Haz.; Muharrem Ergin), Tercüman 1001 Temel Eser No:33, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

Heyet, Cevat; “Eski Türklerde Takvim ve Nevruz Bayramı”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, AKM Yayını, Ankara 2004, s.157-159.

.....,Cevat; “Türkler Tarihinde Renklerin Yeri”,Türk Dünyasında Nevruz 2. Bilgi Şöleni Ankara 19-21 Mart 1996, Ankara 1996, s.55-60.

Işankulov, Cabbar; “Özbekistan’da Nevruz Ananeleri”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s.343-357.

İbrayev, Şakir; “Nevruz Bayramının Kazak Türklerinde Kutlanması ve Onun Eski Türk Felsefesiyle Bağlantısı”, Uluslar arası Nevruz Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.61.

İnan, Abdulkadir; Tarihte ve Bugün Şamanizm,T.T.K. Yayını, Ankara 1954.

....., Abdülkadir; Manas Destanı , M.E.B. Yayınları, İstanbul 1992.

....., Abdülkadir; Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

....., Abdülkadir; “Türk Destanlarına Genel Bir Bakış”, Belleten Dergisi, S.72, Ankara 1954, s 194-200 .

....., Abdülkadir; “Dede Korkud Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar”, Ülkü Dergisi, C.X. Ankara 1993 ,S.55, s. 79-87.

Kafesoğlu, İbrahim; “Eski Türk Dinî”, Türkler Ansiklopedisi, C.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 290-302.

....., İbrahim; Türk Millî Kültürü, Ötüken Yayınları,İstanbul 1991, Kalafat, Yaşar; İslamiyette ve Türk Halk İnançları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

.....,Yaşar; Güney Kafkasya, Kafkasya Araştırmaları Dizi 3, ASAM Yayınları, Ankara 2000.

Karatayev, Olcabay; “Kırgız Tarihi ve Nevruz”, Türk Kültüründe Nevruz Uluslar arası bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri, (20-22 Mart 1995, Ankara) Ankara 1995, s.230-238.

Karimi,Utyabay; M.G. Vabelva; A.B. Yunusova; “Bayramlar”, Başkortastan Kısa Ansiklopedisi, Bilim Yayınları, Başkurdistan 1996, s.476.

Kartallıoğlu, Yavuz; “Kırım Türklerinde Nevruz”, Türk Dünyası, Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 309.

Kaşgarlı, Nahmud; Divan-ı Lügatit – Türk, (Çev.; Besim Atalay), C.1,Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

Kırzioğlu, M.Fahrettin; Dede Korkut Oğuznameleri, A.K.M. Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Koca,Salim; “Eski Türklerde Bayram ve Şenlikler”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 25.

Köprülü, M. Fuad; “Bayrak”, İ.A, C.II, Millî Eğitim Bakanlığı yayınları, İstanbul, s.407-408.

Levy, R.;”Nevruz” ,İslam Ansiklopedisi,Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, s. 233-234.

Ligeti, Laszlo; Bilinmeyen İç Asya, (çev.; Sadrettin Karatay), TTK yayını, Ankara 1986.

Mahmud, Kaşgarlı; Divan-ı Lugatit Türk, C.III,(çev.; Besim Atalay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1941.

Mütevelli, Ahmet Fuat;” Arap Halk Dilinde Türkçe Kelimeler”, Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler ,(Haz.; Fevzi Halıcı), Konya Turizm ve Kültür Derneği Yayınları, C.2, Ankara 1985, s.250.

N, Hüseyin; “Uygurlarda Nevruz”, Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, AKM Yayınları, Ankara 1995, s. 34-38.

Nerimanoğlu, Kamil Veli; ”Azerbaycan’da Nevruz”, Türk Dünyasında Nevruz Ansiklopedisi, AKM Başkanlığı Yayınları, s.241-253.

Ocak ,Ahmet; ”Hıdırellez”, İ.A., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 17, İstanbul 1998, s. 313-315.

Ögel, Bahaeddin; Türk Mitolojisi , Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

....., Bahaeddin; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

Özdemir, Nebi; Türk Eğlence Kültürü, Akçağ Yayınları, Ankara 2005. Paşayev, Nazım; Valide, Paşayeva; Eski Oğuzların İnanışları ve Mitolojik Görüşleri, Türkler Ansiklopedisi, C.3, Yeni Türkiye yayınları, Ankara 2002, s.345-356.

Pirverdioğlu; Ahmet; Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği, Türkler Ansiklopedisi, C.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s 44-49.

Rasony, Laszlo; Tarihte Türklük, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

Roux, Jean-Paul; Orta Asya Tarih ve Uygarlık, (Çev.;Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

Sakaoğlu, Saim; Ali Berat, Alptekin; ”Türkiye’de Nevruz”, Türk Dünyasında Nevruz Ansiklopedisi, A.K.M. Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 379-405.

Sami, Şemseddin; Kamus-ı Türki, Çağrı Yayınları, İstanbul 2006, s.470. Sargon, Erdem; “Bayram”, TDVİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.5, İstanbul 1992, s. 257-259.

Taneri, Aydın; Türk Devlet Geleneği, TTK yayını, Ankara 1981.

Togan, Zeki Velidi; Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.

Turan, Osman; “Bayram” ,İA, Mili Eğitim bakanlığı yayınları, C.2, İstanbul 1978, s.421-422.

....., Osman; Selçukluların Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, TTK yayınları, Ankara 1965.

....., Osman; Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, Turan Neşriyat, İstanbul 1978.

Tutar, Hasan; “Tarihte ve Mitolojide Nevruz”,Türkler Ansiklopedisi, C.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s 611-620.

Unat, Yavuz; “İslamda ve Türklerde Zaman ve Takvim”, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2004, s.15-23.

Ülküsal, Müstecip; Dobruca ve Türkler, Ergenekon Yayınları, Ankara 1996.

Yıldırım, Dursun; “Ergenekon Destanı”, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C .3, Ankara 2002, s. 527-539.

Yıldız,Naciye; “Kırgızistan’da Nevruz”, Türk Dünyasında Nevruz Ansiklopedisi AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s.297-308.

Yuguşeva, Nadya; “İslamiyet Öncesi Türk Dini Hayatı İçinde Nevruzun Önemi ve İşlevi”, Türk Dünyası Nevruz III. Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri 18-20 Mart 1998 Elazığ, AKM Yayınları, Ankara 2000, s.402-404.

ЕК-1

ПРАЗДНИКИ. Цикл П. Башкир сложился в период преобладания полукочевого скотоводческого х-ва. Для весенне-летних П. каргатуй, кукушкин чай, сабантуй, йыйын характерны массовость (участие одной или нескольких деревень), жертвоприношения, сбор продуктов для ритуального угощения, общие моления, трапеза, различные игры и состязания. Позднее праздники были приурочены к циклу земледельч. работ. Осенне-зимние праздники носили менее широкий общественный характер, но, начинаясь как семейные торжества, охватывали всю деревню. Своеобразными являются праздники, связанные с забоем скота, обычаем взаимопомощи. Гостевые визиты к родственникам или знакомым были связаны с такими торжествами, как «показ гостя», имевшими свои особенности как в общественном, так и в семейном быту. Элементами праздника были наполнены молодежные игры и развлечения. Семейные праздники, связанные с рождением ребенка, свадьбой, также выходили за рамки одной семьи. По мере распространения ислама стали проводиться праздники мусульманские, а после 1917 – общественно-политические торжества, среди которых День Победы, День независимости РФ, День республики Башкортостан, Новый год, 8 Марта, 1 Мая.

Лит: Нагаева Л.И. Весенне-летние празднества и обряды башкир // Исследования по исторической этнографии Башкирии. Уфа, 1984; Бикбулатов Н.В. Башкиры // Народы Поволжья и Приуралья. Историко-этнографические очерки. М., 1985.

Resim 1: Özbekistan'da Nevruz Kutlamaları

Resim 2: Nevruz Çadırı Kırgızistan Bışkek

Resim 3: Nevruzda Köse ve Keçi

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Kırşehir’de dünyaya gelen Hikmet Demirci , ilk, orta ve lise eğitimini Kırşehir’de illerinde tamamladıktan sonra 2002 yılında Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde okumaya hak kazanmıştır. Üniversite eğitimini başarıyla tamamladıktan sonra 2006 Yılında Erciyes Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimiyle birlikte akademik çalışmalarına başlamıştır.

İletişim Bilgileri

Adres: Medrese Mah. Melik Apt. Kat1 No:1 Kırşehir
E-mail: demirci_tarih@hotmail.com
Telefon: 0386 212 03 99
Cep: 0537 315 48 19